
LAIŠKAS REDAKTORIUI

Aušra Grigaravičiūtė

Mus puola. Mus puola iš visų pusių, o ypač – iš Rytų. Ir dar iš Pietų. Mus puola marios išbadėjusių, nevalyvų ir dirbti nenorinčių imigrantų. Jie valgo mūsų duoną, bet nenori priimti mūsų taisyklių (t. y. mūsų vertybių). Jie buriasi į uždaras grupes, išpažįsta ne tą religiją, moterims liepia dengti galvas, o šios veikia neis į mokyklą ar neteks darbo, negu nusiriš skaras. Ar ne jos, riaušininkų motinos, kaltos, kad neišauklėjo savo vaikų tikrais piliečiais? Ir dar – visai neaišku, kodėl jie čia atsikraustė ir ko dar triukšmauja? Su jais – viena bėda. Be to, jų vaikai veikia pagal ideologiją, nukreiptą prieš Vakarus, vadinasi – prieš mus. Jei jie nori pas mus gyventi, lai gyvena taip, kaip mes, garbingi piliečiai. Dar geriau – lai pasikeičia odos spalva, kad nežeistų mūsų jautrių sielų, ir užmiršta, iš kur jie atėjo (na, o kad mes jiems būtinai priminsim, kur jų vieta, nieko baisaus). JIE. Mums gresia socialinė revoliucija! Geriau be jų. Todėl saugokimės, piliečiai, ir akylai sergėkime tėvynės sienas!

Toki nemandagų įspūdį palieka begalė ugningų (deja, tiesiogine prasme) Prancūzijos įvykių komentarų ir iš plačiosios Europos, ir iš Lietuvos. Neramu, nes toks emocijų prisodrintas paveikslas su gilia nerimo gaida gero nieko nežada. Taip, pastarųjų savaitių įvykiai Prancūzijoje daug kam davė puikią progą paaušinti burną ir paaštrinti plunksną. Taip, Prancūzijoje praūžęs jaunimo iš priemiesčių agresijos protrūkis negalėjo palikti abejingų. Tačiau kažin ar racionalu visą laiką mušti į vienus vartus ir kaltinti tik atvykėlius, kurie jau anokie čia atvykėliai – gimę ir augę Europoje? Toks, manding, lengviausias kelias. Netoleruoju agresijos: prisipažįstu, jau Lietuvoje pasiekusi žinia apie degančius Prancūzijos priemiesčius sukretė giliai. Tik ar tai buvo netikėta? Ne.

Tiek daug nuogaštauta dėl „dviejų greičių Europos“ pavojaus; tuo tarpu mano, kaip užsienietės Prancūzijoje, įspūdis verčia kalbėti apie jau žilti bepradedančią „dviejų greičių“ visuomenę nuostabiojoje žmogaus teisių deklaracijos tėvynėje.

Nevykusi imigrantų integracija – dažniausia pateikiama sunkiai valdomo jaunimo šėlo Prancūzijoje priežastis. To neginčiju. Apie integracijos nesėkmes jau kokių dvidešimt metų rašo patys prancūzų visuomenės analitikai, tik iš tikrųjų rimtai tuo susirūpinta vos prieš keletą dienų. Apie imigrantų atsakomybę kalbėta į valias. O ar pačių priimančiųjų praeities veiksmai ir dabartinės nuostatos neduoda akstino taip audringai besireiškiančiai socialinei įtampai?

Kalbant apie *vienybę, lygybę, brolybę*: niekad nemaniau, kad rimtų ir drastiškų įvykių proga teks prisiminti tiek daug lengvos ironijos Paryžiuje kėlusį vaizdą: elegantišką poniją ir jos išpuoselėtą kostiumuotą šunyti. Tam tikra prasme tai simbolinis tarp *français de souche* ir *français issus de l'immigration* susiklosčiusios nelygybės vaizdelis. Antai vienas Afrikos režisierius (burkinabietis Idrissa Ouédraogo) beveik prieš dešimt metų pastatė filmą „Širdies šauksmas“. Tema – imigrantų iš Afrikos gyvenimas Prancūzijoje. Veiksmas po trumpučių gyvenimo mažame juodosios Afrikos kaimelyje eskizų nusikelia prie Senos krantų. Ir štai pirmasis Prancūzijos paveikslas – tas pats mažytis megztinėliu aprengtas šunelis ir jį išvedusi pasivaikščioti elegantiška dama. Mano bičiulis, antros kartos imigrantas (hmm, keistai tatai skamba), kino kri-

tikas, save vis dar laikantis kongiečiu, pasakojo, kad Afrikos salėse šis kadras susilaukė nemažai juoko ir komentarų. Argi nėra dėl ko?

Kažkaip tarp šiandieninių įvykių komentarų pasigendu kalbų apie šlovingą kolonijinę Prancūzijos praeitį (atsiprašau, gal apie tai kalbėti nekorektiška?). Gal nuo jos ir reikėtų pradėti, kalbant apie tai, iš kur atsirado tiek afrikiečių Prancūzijoje ir svarstant apie tai, kaip pasikeitė jų traktavimas nuo tų dienų, kai spalvotieji buvo eksponuojami smalsiai Paryžiaus publikai kaip *curiosités humaines* ir kai buvo akivaizdu, kad žmogaus teisės taikytinos tik baltajam žmogui. Kam dabar rūpi politinė ir ekonominė situacija dažnoje Afrikos valstybių, kur skurdas ir kariniai konfliktai iki šiol daužo milijonus likimų ir veja į nežinia tūkstančius pabėgėlių? Kažin, ar gero gyvenimo vedamas žmogus lengvai išsižadės savo jaukaus žemės lopinėlio ir leisis laimės ieškotų ten, kur jo niekas nelaukia? Priešingai. Bet likusi pasaulio dalis arba abejinga, arba bejėgė. Ir tai, kas vyksta Prancūzijoje dabar, nėra vien „nevalyvu“ imigrantų, juodukų, sviestinių arabų, geltonųjų ir t. t., sąmoningai atmetančių vakarietiškas vertybes, kaltė. Tiesiog tai drastiškas ilgai besikaupusio, nesuvokto nevilties ir bejėgiškumo jausmo proveržis.

Sakoma, imigrantų vaikai nenori mokytis ir nesugeba pritapti prie vietinės kultūros ir tradicijų. Tikrai? Taip, tokių yra. Bet studijų metais teko sutikti ne vieną gabų ir motyvuotą imigrantų tėvų vaiką, kuris vėliau, gavęs puikų diplomą, ilgiau nei kiti jo bendramoksliai užtruko ieškodamas savo kvalifikaciją atitinkančio darbo. Mat visi lygūs, bet yra lygesnių. Norint studijuoti, Prancūzijoje, patikėkite, siekti norimo išsilavinimo lengviau nei Lietuvoje: valstybiniai universitetai priemami visiems, iki tam tikro amžiaus skiriamos stipendijos socialiai remtiems studentams – vadinasi, ir iš skurdžių priemiesčių kilusiems imigrantų vaikams, jau turintiems Prancūzijos pilietybę. Nepaisant to, keistas vardas CV ar odos spalva nuotraukoje darbo rinkoje nėra palanki aplinkybė. Nors įstatymai draudžia diskriminaciją, buvo iškilęs aikštėn ne vienas atvejis, kai daugybė puikių CV keliavo į atliekų dėžes, jei autoriaus pavardė, nuotrauka ar adresas išduodavo jo kilmę. Ir kopimas socialinėmis kopėčiomis sustoja.

Pastaruoju metu, įsisažmoninus problemas, imta kalbėti apie galimą pozityvią diskriminaciją JAV pavyzdžiu kaip galimą problemos sprendimą. Arba apie tai, kad įmonėms reikėtų įvesti specialias įdarbinimo kvotas. Tačiau ši mintis susilaukė didelio pasipriešinimo, – esą tai prieštarautų Respublikos idealams. Ir kažin ar tokie įstatymai ką nors pakeistų. Antai įmonės mieliau moka baudas negu priima dirbti neigaliuosius. O ir pačią suinteresuotą publiką tokie projektai ne vien tik džiugina. Taigi Martino Lutherio Kingo svajonei – kad vieną dieną apie žmogų bus sprendžiama ne pagal jo odos spalvą, o pagal jo charakterio savybes – išsipildyti Europoje dar neatėjo laikas.

Dėmesį verta atkreipti ir į gajų prancūzišką elitizmą. Būti baigusiam prestižinę mokslo instituciją – lemiamas privalumas lipant karjeros laiptais. Antai beveik visi įtakingi Paryžiaus politikai yra buvę prestižinių *Science Po* ar *Ecole Nationale d'Administration* studentai. Ne vieno klestinčio verslininko pirmas karjeros laiptelis – privati *Ecole de commerce*. O ir žurnalistai (taip pat prestižinė profesija) – dažniausiai studijavę geriausiuose privačiuose institutuose, į kuriuos priimami vos keli pageidaujanciuju procentai ir kuriuose studijos, palyginti su tradiciniu universitetiniu išsilavinimu, kainuoja daug. Ir čia, be abejo, vaidina vaidmenį užnugario socialinė ir materialinė padėtis – tik labai nežymus įstojanciuju skaičius yra kilęs iš kuklias pajamas turinciuju šeimų, o dar mažiau – iš kukliu imigrantu tėvu šeimų. Deja, puikiai išmanydami teisę, ekonomiką, įvaldę kalbos ar rašymo meną, dažniausiai šias elitines mokyklas baigę šviesuoliai neturi, sakyčiau, ne tik svarbios gyvenimiškos patirties, bet ir labai prastai atspindi padėti visuomenėje. Grįžkime prie deganciu didziuju Prancūzijos priemiesčiu: tiesa, Paryžiaus priemiesčiai – ne Pietu Amerikos favelos, bet net gerokai prieš prasidedant neramumams, nedaug prancūzu žurnalistu drįsdavo vieni kurti reportažus „jautriose

urbanistinėse zonose“. Jų buvimas pagilina pertrūkį tarp elito ir eilinių piliečių.

Socialinė skirtingų etninių grupių atskirtis žadina nuoskaudas, kurios ilgą laiką buvo tyliai kenčiamos. Nedrįsčiau sakyti, kad prancūziškuose agresijos protrūkiuose būta kokio nors racionalaus užtaiso, kad galima kalbėti apie kokią trylikamečių-penkiolikmečių ideologiją ir apie islamistų trigrašį. Imigrantų getuose, ypač paauglių galvose, teorinis klausimas apie integraciją, tapatumą nekliamas, jis *jaučiamas* ir *išgyvenamas*, o socialinės neteisybės akivaizdoje prasiveržia pykčiu ir destrukcija.

Jums leidus, pabaigai priminsiu plačiai nuskambėjusią ir daug aistrų sužadinsią diskusiją apie draudimą viešose įstaigose dėvėti religinę priklausomybę reiškiančius ženklus: musulmonišką galvos apdangalą, žydišką kipą, krikščionišką kryžių. Esa tai turėtų pasitarnauti pasaulietinės respublikos idealui ir nekurstyti religinės nesantaikos. Viena vertus, nemanau, kad religinę toleranciją galima ugdyti tokiais draudimais ir atmetant vieną esminių žmogaus gyvenimo ašį – jo religinį tapatumą; kita vertus, man regis, ši diskusija ir draudimai dar labiau užaštrino musulmonių moterų socialinio atskirtumo problemą. Ne visos dėvi skaras vykdydamos autoritariškų vyrų valią. Daugeliui tai – ištikimybės religijai ir santūrumo simbolis. Ne viena mergina ar moteris, apsisprendusi dengti galvą, turi susitaikyti, kad visuomenėje jai teks vaikščioti skustuvo ašmenimis: nežinia, kaip jai pavyks baigti studijas, rasti darbą, išverti patyčias gatvėje. Kartą eksperimento dėlei užsirišau musulmonišką skarelę – patikėkit, pasaulis nuo to ima suktis kitaip: ta garderobo detalė staiga priverčia aplinkinius elgtis su tavimi lyg būtum kitas žmogus. Bet ar ne ironiška, kad kai drovioms musulmonėms draudžiama ryšėti plaukus slepiančias skareles ir aiškinama, kad šitaip mėginama jas padaryti laisvas ir išpažįstančias europietiškas vertybes (bet juk ir Prancūzijos, ir Lietuvos kaime kadais moterys iš santūrumo slėpdavo plaukus), reta jogurto reklama Prancūzijoje apsieina be nuogo moters kūno šalia. Ach, pagalvodavau, kaip gerai, kad Lietuvos moterys jau ne kartą buvo pakėlusios vėją dėl moters kūno sudaktinimo reklamoje. O ir ta *laïcité* – pasaulietiškasumas *à la française* yra keistas dalykas. Antai kiekvieną penktadienį mokinius mokyklų valgyklose maitina pasninkiška žuvimi (bet tai, man aiškino vienas garbingas prancūzas, – prancūziškos kultūros dalis!), bet mokinių prašoma ne tik neryšėti musulmoniškų skarelių, bet ir slėpti jautrias mokytojų ypatas žeidžiančius kryželius. O jei jau kartą susidomėjai religijotyra ir ketini tapti universiteto dėstytoju, tai tau geriau domėtis šamanizmu ar kuo tolimesnių Rytų religijomis. Kitaip akademinę karjerą daryti gali būti keblu.

Gana.

Pastarųjų savaitių įvykiai Prancūzijoje verčia su visu rimtumu įvertinti mūsų dienomis susiklosčiusią socialinę situaciją ir kritikuoti ne tik tuos galantiškus perdėm prancūziškus prancūzus (mat kokie, bjaurybės, sužlugdė tokį puikų konstitucijos projektą), ne tik kaltinti mus puolančius imigrantus, bet ir atsigręžti į save. Svetimo ir nežinios baimė labai natūrali. Bet civilizsuota visuomenė kažin ar turėtų didžiulis ksenofobija ar rasizmo apraiškomis. Kitas ir kitoks – nebūtinai grėsmės šaltinis. Ir artimą mylėt ne taip jau lengva. Tik man kartais kyla klausimas, kodėl žmogus – juodas, geltonas ar raudonas – orumo požiūriu kartais mažiau vertinamas nei Paryžiaus *chic* kvartalo šunytis?

Negadinsiu jo atsakymu.

2005 11 25

DIENORAŠTIS

Emilis Dambauskas

Lapkričio 10 d., ketvirtadienis. Užklupai mane, gerbiamas redaktoriau, labai netikėtai. Kalbėjau su Tavimi, o galvoje sukosi mintys: apie ką rašyti? Mano dienoraštis internete paskutinį sykį atnaujintas balažin kada.

Su tomis pačiomis mintimis keliuosi ir einu į darbą. Pakeliui sulaukiu skambučio iš kolegų – mano programuotoje sistemoje klaida. Visos mintys apie kokius nors dienoraščius dingsta lyg nebuvusios.

Pietauju. Laukdamas, kol atneš mano maistą, bandau skaityti Luko evangeliją nuo tos vietos, kur palikau praėjusį kartą. Nesiskaito ji man šiandien. Mintyse pradėdu skaičiuoti, kiek bus 8000 ženklų, kuriuos reikia parašyti, padalijus iš dešimt dienų ir padalijus iš vidutinio žodžio ilgio... Įvertinus mano rašymo negalia, gal sugebėsiu tiek išspausti. Kavinės televizorius tuo metu transliuoja japonų animaciją vaikams... Animacinis filmukas apie stalo žaidimus... virtualybė virtualybėje. Šiurpoka... Mano laikais tokios nerealybės nebūdavo. Vėžliukai nindžės kovodavo realiais ginklais prieš robotų armijas, o ne plagijuoto fantastinio žaidimo kortomis...

Likusias porą valandų darbe prastumi greitai ir lekiu į Bernardinus. Pasirinkimai ką veikti trys: Šv. Rašto skaitymo grupelė, krikščionių pilietinio veikimo centro bandymas reanimuotis ir „Vagabondo“ choro repeticija. Iš pareigos pasirenku du paskutinius.

Nepamenu, ar esu matęs didesnių nuobodylų už jaunųjų krikdemų vadeivas. Koks pasitenkinimas savimi! Ir koks išpuoselėtas oratorystės menas! Vienas šimtaprocentinis komjaunuolis, kitam dar truputį trūksta – jaučiasi žmogiškumo liekanos. Gal jos jam ir sutrukdyt kopti aukštyn. Užtat žmogus liktų. Et, ką aš čia... pats, ko gero, ne ką geresnis buvau kažkada.

Laikrodžio skaičiukai gyvena pagal savo dėsnius ir duoda pagrindą man pasišalinti anksčiau laiko, nesulaukus, kuo baigsis diskusijos apie daugumos priimtas normas prieš gėjų pomėgius rengti paradus. Taip pat dar figūravo gėjų miestas ir Sokratas su Jėzumi, nurašyti į vieną kategoriją. Nesugebu aš pamėgti tokių diskusijų. Man geriau pasakykit, ką rengiamės daryti – aš sugalvosiu kaip, bent jau susigalvokim tikslus – aš su manysiu konkrečius žingsnius jiems siekti.

Dorai neatsisveikinęs (iš baimės sutrukdyti diskusiją)

nubėgu iki choro. Randu keturias merginas. Perspektyva aiški – repeticijos nebus. Laikas bėga, perspektyva dar aiškesnė – vadovės irgi nebus. Tai nors paplepam – aš taip jų pasiilgęs po poros savaitių ir daugiau nebendravimo. Ne mažiau pasiilgęs ir giedojimo.

Išsiskirstant suprantu, kad vienintelį renginį, kuriam buvo verta dalyvauti, šįvakar Bernardinuose praleidau.

Grįžtu iki 20 valandos – ankstoka. Pareigos ir gėdos jausmų likučių skatinamas dar užbėgu į darbą. Per porą valandų padarau tai, ką stumdžiau nuo savęs pastarąsias dvi dienas.

Galiausiai sėdėdamas namie dar užsuku į #katalikai kanalą IRC (internautų „kambarys“). Užaina nematyta persona keistu slapyvardžiu ir kažkas tempia mane už liežuvio pasiprovokuoti:

<NusokNuoSaules-Kilk_i_Dangu> ka cia veikiat?

<lunaticLT> meldziames

<NusokNuoSaules-Kilk_i_Dangu> o kam?

<lunaticLT> vienatiniam Dievui

<lunaticLT> :)

<lunaticLT> kam daugiau

<NusokNuoSaules-Kilk_i_Dangu> ismokinkit mane melstis

Dieve mano. Kad mane patį kas taip išmokytų. Paskutiniu metu man tai sunkiai sekasi... Atsidūstu ir iš atminties cituoju *Mt* 6, 6–13, o <Allgist> tuo tarpu giriasi – užsistatė priminimą mobiliajame telefone kas tris valandas melstis. Sako, padeda nelikti be ryšio... Reikės ir man pabandyti.

Prieš miegą paskaitau porą puslapių iš angliškos knygos apie tai, kaip liudyti savo tikėjimą. Autorius rašo, kad tu (aš) galim būti vieninteliu Dievo ambasadoriumi tarp Jėzaus ir sutikto žmogaus. Su šia miela mintimi ir užmiegu.

Lapkričio 11 d., penktadienis. Parduotuveje perku dvi bandeles, apelsiną, obuolį ir puslitrį pieno – savo pusryčius (mama juk skaitytys). Išėjus į lauką aplink rūkas. Rūke styantys Justiniškių monolitiniai aštuoniolikaaaukščiai atrodo didingai – kaip kokie fortai iš kompiuterinio žaidimo ar Chriss Foss paveikslų fantastikos knygų viršeliams. Kažin kas yra tuose jų išsikišusiuose

viršutiniuose aukštuose, kas traukia mano akį. Rūkas. Rūkas ir lietus, kuris paslepia pasaulį ir mano vidinius užsakovus naujam projektui. Man reikia iš jų įvertinimo ir pastabų tam, ką suprogramavau. Vienintelį kartą, kai prisiskambinu, atsiprašo – rengia ataskaitą savo valdžiai.

Gerbiamieji programuotojų užsakovai! Mes, programuotojai, labai mėgstam netilpti į terminus. Kartais išvis apie juos nutylėti. Bet Jūs jokiū būdu netempkite laiko, kai mums Jūsų reikia!

Ar Jūsų užsakyta sistema bus mažutė, ar Sistema iš didžiosios raidės, ji telpa programuotojo galvoje visa – daugiausia pasąmonėje. Tuo metu, kai programuotojas pasirengęs dirbti su ja, jo pasąmonė sukasi ratu kaip didžiulis ir labai sunkus smagratis. Sustabdyti jį sunku, sustabdžius paleisti iš naujo – dar sunkiau, pabandyti staiga pakeisti jo sukimosi kryptį – beprotybė: iššoks iš orbitų ir viską aplink ištaškys.

Taip ir prastumiui laiką iki darbo pabaigos tuščiomis apsukomis.

Kažkur girdėjau, kad Dievas globoja kvailius ir įsimylėjęlius. Kaip gera būti ir vienu, ir kitu.

Vakare suryju beveik visą „lux/jauniems“ 11 numerį. Kad ir kas ką sakytų, šio žurnalo negalima uždaryti. Jis lengvai skaitomas, įdomus ir jautrus. O peno dvasiai viename numeryje telpa ne mažiau negu brolio Astijaus mėnesio pamoksluose. Už tris litus visoje Lietuvoje!

Lapkričio 13 d., sekmadienis. 8:30 pažadina „Marijos radijas“. Kaip sunku keltis.

Atsikėlęs ir apsitaisęs skubu lauk. Šiandien šlovins Bernardinų pranciškoniskasis jaunimas ir aš kartu su jais. Taip seniai giedojau... Aikštelėje randu savo mašiną užstatytą. Tai man nutinka pirmą kartą. Aš prie to nepripratus. Mintyse plūstuosi kaip vežikas. Pusvalandį kaip idiotas bandau išvairuoti mašiną, kad bent jau atsisuktų kuriuo nors galu į tarpelį, pro kurį gal pavyktų išvažiuoti. Po tokių pratimų labai niežti rankas. Palieku užrašą ant kaltininko mašinos purvino šono: „Čia galėjo būti tiesiog įbrėžta. Neužstatinėk mašinų, asile“. Nueidamas su baime prisimenu: „Kas sako savo broliui: „Pusgalvi!“ – tas turės stoti prieš aukščiausiojo teismo tarybą“.

Po mėnesio pertraukos vėl važiuoju troleibusu. Apie giedojimą kalbos nėra.

Į Mišias spėju dar palyginti laiku. Įsiveržiu į šoną arčiau šlovintojų ir netyčia netgi randu vietos prisėsti.

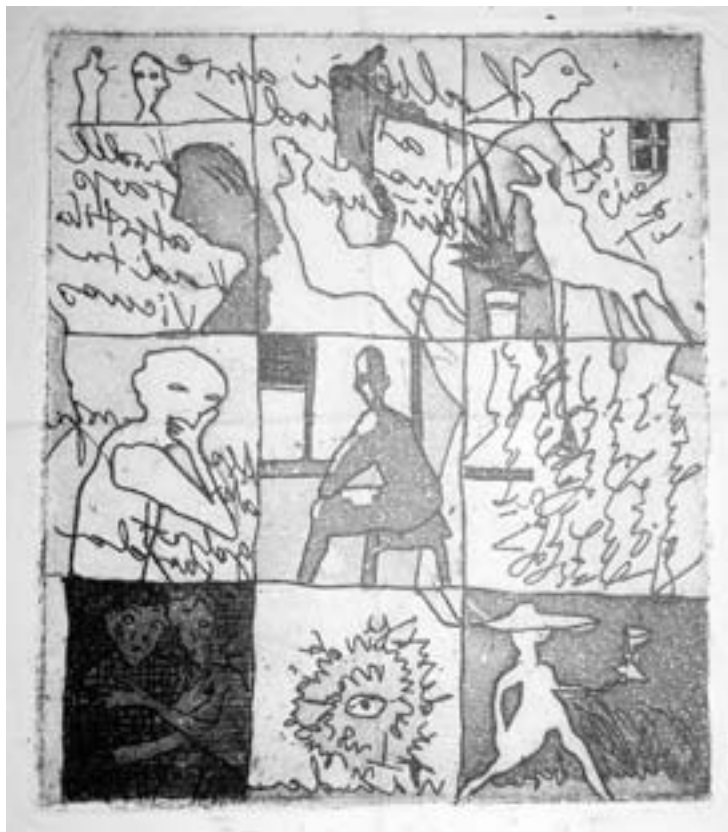
Džiaugiuosi, kad nespėjau giedoti. Klausytis ši

sekmadienį – vienas malonumas. O jau psalmė – atperka viską. „Laimingas tas, kuris bijo Viešpaties savo Dievo“. Gaila tik, kad tikintieji aplink menkokai atsiliepia į giesmes ir psalmę... bet čia juk ne trečiadienio mišios.

Keliauju namo. Pakeliui troleibuse irgi šioks toks šurmulys. Draugiško veido močiutė visiems nemokamai siūlo Evangeliją pagal Morkų. Daugelis keleivių bijo imti. Močiutė sako buvusi Sibire: „Su Dievu ir kalėjime laisvė, o be Dievo ir laisvėje kalėjimas“. Siūlo imti evangeliją – be Dievo vis tiek kalėjimas laukia. Taip smagu jai pasakyti „garbė Jėzui Kristui“, kai ji eina pro šalį, ir išgirsti nuoširdų atsakymą... Pakeliui močiutę užginčija moteriškė prie durų. Dėl to kalėjimo, kuris laukia be Dievo. Bet jos abi išlipa, ir nebeišgirstu, kuo baigiasi ši diskusija.

Grįžęs neberandu mašinos, kuri buvo užtvėrusi man kelią. Tikiuosi, kad užrašus ant jos šono nuplovė lietus... Po tokios kelionės jau visai nebegaila, kad turėjau vėluoti. Juk nebūčiau patyręs viso to, kas šiandien man nutiko *keliaujant ten ir atgal...*

Vis dėlto gerai, kad Dievas saugo kvailius ir įsimylėjęlius (kur aš tai girdėjau?)... ypač kai jau sutemė ir pusę kelio namo važiuoji užmiršęs įsijungti šviesas... ☒

Elvyra Katalina Kriaučiūnaitė. Šiokiadienis I. 2005

APIE VALDŽIOS NETEKIMO SKAUSMĄ

Virgis Valentinavičius

Algirdas Brazauskas skundžiasi, kad jį skriaudžia piktos jėgos; Brazauskas aimanuoja, kad žmona verčiasi nelengvai; Brazauskas pasigenda pagarbos jo nuopelnams... Argi tai AMB, mylimas tautos visureigis, bet kokiū oru įveikdavęs pabjurusius Lietuvos politikos kelius? Anas Brazauskas trenktų kumščiu į stalą ir užčiauptų kritikų vien rūsčiu žvilgsniu ir neronišku smakru. Dabar premjeras nei trankosi, nei užčiaupia – jis tik virkauja esąs nesuprastas. Nepažinotum – pamanytum, kad menininkas. Už ką tokia nelaimė gražų gamybininko ir administratoriaus gyvenimą nugyvenusiam žmogui?

Brazauskas – ne tas, ir ne vien dėl amžiaus. Jį apleidžia Lietuvoje labai gerai veikiantys valdžios burtai. Būtą natūralų valdingumą keičia bejėgiškumo pyktis, nevyriškas verkšlenimas ir bandymai kalbėti „iš širdies“. Kodėl AMB galios emanacijos silpsta?

Todėl, kad dalis visuomenės nusprendė keisti šeiminką į jaunesnį ir miklesnį. Socdemus ir Brazauską suvalgė jų pačių puoselėtas serviliškas elektoratas, kurį reikia maitinti šaukštu ir laikyti už rankos. Nuo tėviškos globos priklausomi rinkėjai rado geresnį tėvą – šlapios dešros partijai sunku konkuruoti su „Vikonda“, „Krekenavos mėsa“ ir baltų chalātų pilnomis skerdyklomis televizijoje. Vienus pažadų karalius keičia kiti. Pensijų ir algų kėlimo rinkiminius argumentus darbiečiai papildė platoniška vienas-vienuolika-šimtas vienuolika skaičių mistika ir šiuolaikiškesniu – atseit kapitalistiniu – „rūpesčiu dėl žmogaus“.

Socdemų populizmą Darbo partija pakėlė į aukštesnį lygį – tas pats melas pateikiamas išūliau, išradingiau ir brangiau. Socdemai buvo vadinamojo administracinio resurso virtuožai – meistriškai naudojami biudžeto lėšomis pumpuoti partijos ir jos lyderių reitingus bei papirkinėti elektoratą smulkiomis dovanėlėmis. Tačiau biudžeto galimybės dabar atrodo kuklios palyginti su jaunesnių ir turtingesnių darbiečių galimybėmis. Vien Antano Boso ir Viktoro Uspaskicho piniginių užtenka finansuoti partijai lig šiol neregėtu mastu. Socdemai seniai prarado valstybinį monopolį politinei reklamai, o alkani Kėdainių ir Klaipėdos kapitalizmo vilkai birbina vandens motociklus, žibina „Rolexais“, tuomi žvitriai demonstruodami, prie ko dabar limpa pinigai.

Tai rimtas veiksnys Lietuvos politikoje, nes brolio lietuvių pavydas kaimyno sėkmei visada sumišęs su šventa pagarba tiems, kurie „moka gyventi“. Prieš naujus konkurentus AMB mokėjimas gyventi atrodo smulkmena – nuostolingas viešbutėlis prie Vingio parko.

Brazausko „Labanakt vaikučiai“ per televiziją, jį palydėjęs silpstantis socdemų vieversių, pilkųjų kardynolų ir „Žinijos“ veteranų chorelis yra ne itin estetiškos valdžią prarandančios etatinės valdžios partijos konvulsijos. Atskrenda rajoninio kapitalizmo ereliai, o nuo valdžios kėdžių verčiami padėvėti nomenklatūros veteranai šaukia: „Bus dar blogiau“. Bet ar gali būti blogiau už nomenklatūrą, kurios „nuoviro“ grandymo valdžios puode technologija buvo tobulinama penkiasdešimt tarybų valdžios metų? Savo ruožtu keičiasi laikai ir papročiai. Daugiausia nuoviro dabar duoda ne pinigine masė valstybės išde, bet privatus kapitalas, kuriam viena ar kita valdžios šaka „netyčia“ sukuria palankesnes verslo sąlygas negu konkurentams. Galima sakyti, kad vyksta korupcijos privatizacija, tad valstybinės korupcijos mastodontai pasmerkti išnykti.

Amžinatilį Aleksandras Štomas dar per pirmąją LDDP kadenciją praėjusio dešimtmečio viduryje VU Teatro salėje griaudėjo – tai mastodontų valdžia. Turėjo praeiti dešimt metų, kai mastodontai pradėjo trauktis. Iš politikos traukiasi švelnus autokratas-ūkininkas, kuris daugiau negu dešimt metų sėkmingai koketavo su demokratija ir kartkartėmis buvo užsikrėtęs valstybingumo bacila.

Galima pridurti, kad socdemai savo duobkasių prisiskaukė patys, kai pernai sužlugdė vaivorykštės koalicijos derybas ir sulipdė koaliciją su darbiečiais. Pražudė valdžios godulys – Uspaskichas sutiko AMB atiduoti daugiau negu kiti. Dabar aišku, kas tada buvo gudresnis, nepaisant (peliuko Sūrsčio žodžiais) „trumpo diplomo“.

Apie „Draugystės“ viešbučio skandalą premjeras ir jo leitenantai dažnai klausia: „Kodėl dabar?“ Atsakymas paprastas – todėl, kad prieš kiekvieną politinę mirtį išlenda galai, kuriuos pavykdavo suslėpti, kol politikas turėjo realią galią, kol veikė valdžios burtai. Nėra galios, nustoja veikti teflonas, dėl kurio esą prie AMB nelipo skandalai, žiū, ir atlinguoja „Crowne Plaza“ su EBSW.

Tai, kas dabar vyksta, labai jau primena paskutines Margareth Thacher ir Helmuto Kohlio dienas. Ta pati arogancija, užsiliūliavimas praeities nuopelnais ir nenoras pažvelgti tikrovei į akis.

Kai jautėsi stiprus, Brazauskas nebijojo žmonių, politinių oponentų ir žiniasklaidos, o dabar bijo savo šešėlio, ką ir kalbėti apie Seimo komisiją. Kėdė subraškėjo, ir vėl reikia valdomos spaudos, patogių klausimų ir ištikimų „organų“. Kai pririekia laikraščių, kurie apie tave rašo arba gerai, arba nieko, tai situacija panaši kaip anekdote apie vyrą virš penkiasdešimties – jei atsibudus rytą nieko neskauda, vadinasi, jis miręs.

Per penkiolika nepriklausomybės metų gerai įsiminė retos, bet skausmingos akimirkos, kai Brazauskas buvo atskirtas nuo valdžios. Įsiminė jo suakmenėjęs iš švento pasipiktinimo veidas, kai įvyko „istorinė klaida“ – Aukščiausioji Taryba pirmininku išrinko „muzi-

Algirdas Brazauskas. 2005 m. gruodis. Tomo Bauro nuotr. ELTA

kantą“. Ta pati akmeninė AMB mina spragsėjo pykčiu ir po 2000-ųjų metų rinkimų, kai jį nuo valdžios atskyrė „Naujosios politikos“ kombinatoriai. Atrodo, kad da-

bar tą atstumto nusipelnusio veikėjo fizionomiją Brazauskas užsideda visam laikui.

Buvę komunistai galiausiai patvirtina išmintį „kad ir kiek šersi, vilkas vis viena į mišką žiūri“. Brazausko karjeros finalas parodė, jog slystant valdžiai iš rankų, neišvengiamas demokratinio centralizmo recidyvas, kai švelniais stumtelėjimais valdomos demokratijos nebeužtenka, vėl norisi valdyti viską – pradedant žiniasklaida ir baigiant vantų dydžiu kaimo turizmo sodybų pirtelėse.

Kaip galima galvoti apie gražią karjeros pabaigą, jei apsisupi profesionaliais pataikūnais? Savo artimiausioje aplinkoje Brazauskas nepripažino kritikos ir kitos nuomonės, jam prieštaravusieji anksčiau ar vėliau pakliūdavo į nemalonę. Netruksta liudijimų, jog bet kurias kalbas apie galimus įpėdinius jis pasivargindavo užgniaužti pats. Tad nėra ko stebėtis, jog pagrindiniu patarėju liko Juozas Bernatonis. Demagogijos mene jis pasiekė daugiau nei Niccolo Paganini smuikuodamas. Savo neeilinį talentą meluoti neraustant Bernatonis dosniai naudojo įtvirtinti didžiausias su tikrove susipykusio Brazausko klaidas, pavyzdžiui, sprendimą užimti ižeistos nekaltybės pozą per „Draugystės“ skandalą.

Po nelemto pasirodymo televizijoje ne vienam Brazausko stačiai pagailo. Tikrai gaudus vaizdas, kai anksčiau svarbius valstybinius sprendimus priėmęs žmogus vaikiškai išsisukinėja. Brazauską užjaučia net senas priešas Vytautas Landsbergis. Jis pripažįsta, jog AMB kažkada buvo valstybininkas. Landsbergio užuojautą kursto ir perspektyva, kad Brazauską pakeis Uspaskichas. Baimintis yra ko: panašu, kad buvusi LDDP dalis be Brazausko migruos darbiečių link, o dorieji Algirdo Butkevičiaus socdemai, ko gero, liks be nieko, kaip ir turi būti kapitalistinėmis priemonėmis statomo komunizmo šalyje.

Socialdemokratų galimybes be Brazausko per prezidento rinkimus praėjusią vasarą pademonstravo Česlovas Juršėnas. Mažai tikėtina, kad Bernatonis surinks daugiau. Socdemams šviečiasi liūdnas likimas. Viena – „strateguoti“ AMB paunksmėje disponuojant politiniu autoritetu, populiarumu ir administraciniu resursu. Tada buvo lengva sukti propagandos mašiną ir laimėti didelius bei mažus viešųjų ryšių mūšius. „Draugystės“ skandalas parodė, kad dabar tokie mūšiai pralaimimi lygioje vietoje. Tuo tarpu kitos partijos – konservatoriai, darbiečiai ir neabonentiniai liberalai pripratę gyventi atšiauresnėmis sąlygomis ir verstis savo resursais (socialliberalai turi panašią problemą – jie gyvena vien iš administracinio resurso).

Tačiau valstybininko nuopelnai – viena, o įprotis apsisupti padlaižiais – kita. Valstybės lygyje Brazauskas galėjo panaudoti etatistinius instinktus, kuriuos suformavo tarybų valdžia. Tačiau Brazauskas niekada iki galo nesuprato individualios laisvės dovanos, prigimti-

nės žmonių teisės spjauti valdžiai į barzdą. Jis nepaken-tė asmeninės atsakomybės – ypač moralinės atsakomybės. Brazausko visuomenės sistema buvo grindžiama konformizmu ir natūraliais tarpusavyje priklausomų pareigūnų ir pavaldinių mainais. Negalima dirbti valdiškoje įstaigoje ir turėti savo nuomonę – tokiomis sąlygomis jaunimas į demonstraciją eina tik suorganizuotas universitetų viršininų. Valstybės išlaikymas tikraja to žodžio prasme nuperka žmogų. Tai persimetė ir į lietuvišką kapitalizmą – dažnas verslininkas tariasi nupirkęs žmogų rusišku posakiu „su žarnomis“, jei moka jam algą. Brazausko sistema – tai konformistinė, visais parametrais valdoma visuomenė, kurioje laisvės erdvė atsiveria tik besigrumiant skirtingų žmonių pirklų grupuotėms.

Brazausko karjera nepriklausomoje Lietuvoje parodė, kad demokratija nėra aristokratams skirta valstybės santvarka. Gyva šios tezės iliustracija buvo pirmieji Lietuvos istorijoje prezidentiniai debatai, kai valstietišškai vograujantis Brazauskas sutriuškino Stasį Lazoraitį su jo penkiasdešimt metų geriausiuose JAV ir Europos salonuose puoselėta iškalba ir aristokratiška žmona. Tiesioginėje konfrontacijoje su Brazausku neturėjo šansų perdėm inteligentiškas Landsbergis ar stačiai nepakenčiamai smegeningas ankstyvasis liberalų lyderis Vytautas Radžvilas.

Brazausko karalija – nerišlus, neartikuluotas biurokratinis žargonas, kuriame dažnai naudojamas jungtukas „nu“, o tautai patogu gaudyti užuominas apie šviesesnį porytojų, kurį užtikrins valdžia. Pastaruoju metu ši žargoną priminė oligarchas Bronislovas Lubys, giliamintiškai pastebėjęs, kad „Draugystės“ skandalas daro neigiamą įtaką verslui ir kad tai yra „valdžios, kaip visuminio produkto, krizė“. Reikia manyti, jog Uspaskicho karjerai perteklinis intelektualumas neturėtų trukdyti, juolab kad nominalaus (ir Uspaskichui visai nereikalingo) intelekto pažymėjimo – diplomo – klausimą išsprendė pats gyvenimas.

Brazausko saulėlydis užklupo prezidentūrą nepasirengusią. Čia pasiduota premjero prielipų propaguotai mažesniojo blogio teorijai, pagal kurią AMB – ne angelas, bet geriau negu Kėdainių Viktoras.

Mažesnio blogio teorija rado palankią dirvą Daukanto aikštėje, kur nuo „naujosios politikos“ laikų išliko tikėjimas, kad neva gudriomis kombinacijomis galima apeiti rinkimų rezultatus. Pirmasis naujosios politikos bandymas kaip tik siekė eliminuoti iš valdžios Brazauską, kuri prezidentūros kombinatoriai tuomet laikė didesniu blogiu, o ministru pirmininku tapo Rolandas Paksas. Dabar mažesnio blogio vaikymasis atrodo kaip politika be principų, o prezidentas kompromituojamas akyse tų, kurie balsavo už Adamkų ir dabar po truputį pradeda gaščioti, kad iš tikro išrinko Prunskienę.

Užsiimti politine kombinatorika buvo pavojinga net tada, kai komandoje buvo Darius Kuolys ir Albinas Januška. Šie gabūs ir idėjų turintys žmonės naujosios politikos avantiūroje turėjo kapituluoti prieš banalius jėgų pasidalijimo Seime skaičius. Juo labiau pavojinga užsikombinuoti dabartinėje prezidentūroje, kurioje nematyti strategų ir idėjų generatorių, o Adamkus netapo jaunesnis. Dabar pats saugiausias veikimo būdas yra tiesiausias – ginti kelis paprastus, bet svarbius moralios politikos, skaidrumo ir politinės atsakomybės principus. Iki vasaros Adamkus tai sėkmingai darė, tačiau „Draugystės“ rudenį pasidavė socdemiškos, „lanksčios“ politikos pagundai ir pradėjo vaikytis mažesniojo blogio miražo. Tas blogis nei mažesnis, nei didesnis, tiesiog moraliai susidėvėjusį (jei taip galima sakyti) blogį keičia šviežesnis. Šviežumas yra neutralus dalykas gėrio–blogio ašyje, todėl Adamkui labai neapsimoka leisti socdemams prezidento autoritetu dangstyti savo bejėgiškumą.

Sakoma, kad Brazauskas nenori trauktis, kol neįves euro ir nepastatys Valdovų rūmų. Jei tai tiesa, jį verta versti vien dėl to, kad tai gali būti vienintelis šansas sustabdyti plytų fabriko už Arkikatedros nugaros statybą. Kita vertus, sunku tikėtis, jog šitą istorijos statybos liapsusą ištaisys Uspaskichas ir Darbo partija. Šiaip ar taip jie yra logiškos LKP–LDDP–LSDP–DP linijos dalis. Nepaisant išorinio atsinaujinimo per kaimietišką kapitalizmą, jų esminiai instinktai išlieka tie patys – amžina rusiška trauka statyti Potiomkino kaimus, blogas skonis ir niežulys trenkti ką nors „tokio“ – didelio, blizgančiu stogu ir su liūtais. ☒

Pralaimėtas karas

KĘSTUTIS K. GIRNIUS

Karas Irake pralaimėtas. Tuo įsitikina vis daugiau amerikiečių. Prezidento George'o Busho administracija įnirtingai priešinasi šiam vertinimui, leisdama suprasti, jog karo kritika drašina teroristus ir pakerta JAV karų pasitikėjimą. Kol kas kritika reiškiamą *sotto voce*, bet girdėti ir drašesnių balsų.

Lapkričio viduryje politinę audrą sukėlė Atstovų rūmų narys demokratas Johnas Murtha, Vietnamo karo veteranas, pareikalavęs nedelsiant išvesti JAV karius iš Irako. Po triukšmingų debatų Atstovų rūmai atmetė išvedimo reikalaujančią rezoliuciją, tačiau Senatas priėmė pareiškimą, kad 2006 m. turi būti žengiami reikšmingi žingsniai į visišką Irako suverenumą. Nuo Murthos pasiūlymo atsiribojo daugelis jo partiečių. Antai senatorius Josephas Bidenas, laikomas neoficialiu demokratų partijos atstovu užsienio politikos klausimais, pasakė, kad Murthos nuogaštavimai jam suprantami, JAV karius išvesti esą dar per anksti. Vis dėlto, Bideno nuomone, pirmasis stambus karių atitraukimas turi įvykti 2006 m., o po dvejų metų Irake turėtų likti tik ribotas skaičius karių, kurie apmokyti Irako kariuomenę ir kovotų su džihadistais.

Irakiečiai irgi supranta, kad reikia ką nors daryti. Apklausos rodo, kad net 82% irakiečių pritartų planams išvesti užsienio kariuomenes. Lapkričio mėnesį Arabų lygos surengtame pasitarime apie 100 įtakingų Irako politikų – kurdų, šiitų ir sunitų – priėmė pareiškimą, reikalaujantį nustatyti aiškų užsienio pajėgų išvedimo planą, patenkinus kai kurias sąlygas. Kadangi nenurodoma konkrečiai išvedimo pradžios data, pareiškimas nėra įpareigojantis. Vis dėlto Baltieji rūmai

suskubo pabrėžti, kad užsienio pajėgos Irake yra pagal JT mandata.

Nėra vieningos nuomonės dėl karių išvedimo, juolab dėl konkretaus tvarkaraščio paskelbimo. Net kai kurie karo kritikai nuogaštuoja, kad staigus pasitraukimas smarkiai pakenktų JAV ir Vakarų prestižui, paverstų Iraką teroristams saugia zona, destabilizuotų visą regioną, pakirstų nuosaičių arabų vadovų pasitikėjimą JAV. Be to, džihadistai, laimėję tokią nelauktą pergalę prieš „nenugalimąsias“ JAV, papildytų savo gretas ir išplėstų savo veiklą.

2005-ieji turėjo būti teigiamų posūkių metai. Vašingtonas vylėsi, kad bus pažangos malšinant pasipriešinimą, kad Irako ginkluotosios pajėgos sustiprės ir labiau pajėgs užtikrinti šalies saugumą. Svarbiausia, viltasi, jog rinkimai ir konstitucija atgaivins politinį gyvenimą, padės sutelkti Irako gyventojus, sušvelnins, gal net pašalins etninius ir religinius nesutartumus. Šie lūkesčiai neišsipildė.

Irakiečiai turėjo tris progas balsuoti. Sausį už laikiną parlamentą, spalį referendume už naują konstituciją, o gruodžio 15 d. vyks parlamento rinkimai. Sausio rinkimai pranoko net didžiausių optimistų viltis. Susižavėjęs pasaulis per televiziją stebėjo, kaip nepaisydami galimų teroristų išpuolių ilgą valandą irakiečiai stovėjo eilėse prie balsavimo vietų. Vakarų šalių vadovai ir JT Generalinis sekretorius Koffis Annanas sveikino irakiečius, gyrė jų drąsą, ištvermę ir ryžtą lemti savo likimą. Irakiečiai balsavo prieš Sadamo režimą, prieš teroristus ir sukilėlius. Bet taip pat aišku, kad jie nebalsavo už vieningą, demokratišką Iraką, ir kad jų balsus nulėmė et-

ninė ir religinė tapatybė, ne politinės nuostatos ar susižavėjimas demokratija. Kurdai masiškai dalyvavo rinkimuose, kad galėtų apsaugoti savo autonomiją, net išplėsti savo valdomas žemes. Šimtmečius engiami, bet gyventojų daugumą sudarantys Irako šiitai puikiai suprato, kad rinkimai yra pirmas žingsnis į valdžios perėmimą. Sunitai rinkimus boikotavo.

Rinkimų sukeltos viltys greit išblėso. Laikinajam parlamentui buvo iškelta užduotis – susitarti dėl naujos konstitucijos projekto ir taip skatinti susitaikymą. Bet ginčai dėl jo turinio tik išryškino, kiek skiriasi trijų pagrindinių grupių politinės nuostatos, jų požiūriai į šalies ateitį, vaidmenį pasaulyje. Po didelio ir nuolatinio Vašingtono spaudimo, šiitai ir kurdai padarė nuolaidų, bet nepakankamai, kad laimėtų sunitų pasitikėjimą. Referendume vėl žmogaus etninė tapatybė ir tikėjimas nulėmė jo balsą. Kurdai ir šiitai balsavo už konstituciją, sunitai balsavo prieš arba iš viso nedalyvavo.

Manoma, kad gruodžio 15 d. parlamento rinkimuose balsuos itin daug irakiečių. Tačiau rinkimai nesukelia ankstesnio entuziazmo, nes nesitikima, kad jie išjudins merdintį Irako politinį gyvenimą. Pagrindinių trijų grupių siekiai tebėra nesuderinami. Kurdai nori daugiau autonomijos, ilgainiui nepriklausomybės, tad ir silpnesnės centrinės valdžios. Sunitai siekia tvirtos, vieningos valstybės, kurioje jie atliktų savo tradicinį vadovaujimą vaidmenį. Pastaruoju metu didė-

ja šiūtų politinis susiskaidymas, tad jų siekiai nebėra vieningi. Tačiau jie nori perskirstyti nacionalines pajamas savo naudai, padidinti – nors nežinia kiek – šiūtų pakraipos islamo vaidmenį valdant šali. Nors teokratinės valstybės modelis atmetamas, Basroje ir kituose šiūtų valdomuose miestuose ir srityse pradeda įsitvirtinti nepakančius islamo fundamentalizmas.

Šie skirtumai seniai egzistuoja ir seniai žinomi. Bet daugelis manė, kad bus galima juos sumažinti, gal net panaikinti. Tačiau įtampa ir priešiškas tarp sunitų ir šiūtų didėja. Nuo savo veiklos pradžios sunitų pasipriešinimas ir tarptautiniai džihadistai, kurie beveik visi sunitai, savo antpuolius nukreipė prieš šiūtus, žudydami juos be pasigailėjimo. Per pastaruosius metus ginkluotos grupuotės, pavaldžios šiūtų politiniams judėjimams bei partijoms, ir joms priklausantys policininkai pradėjo žudyti sunitus. Seniai sklido gandai, kad šiūtų vadovaujama policija slaptuose kalėjimuose kankina ir žudo sunitus. Prieš kelias savaites gandai virto tikrove, kai Vidaus reikalų ministerijos pastate buvo aptiktas kalėjimas su 173 kaliniiais, kurių daugelis buvo kankinami. Vidaus reikalų ministras stengėsi incidentą sumenkinti – esą keliems žudikams buvo skeliami antausiai.

Slapto kalėjimo atradimas yra skaudus smūgis amerikiečiams. Paaiškėjus, kad Irakas neturėjo masinio naikinimo ginklų ir nepalaikė ryšių su teroristais, Irako gyventojų išvadavimas nuo smurto ir žudymo tapo pagrindiniu Irako invazijos pateisinimu. Naujosios Irako valdžios smogikai mažai kuo skiriasi nuo Sadamo budelių, tad už ką tiek daug nuostolių ir aukų, tarp jų apie 30 000 civilių irakiečių?

Daug buvo tikimasi iš atkuriamų ginkluotųjų pajėgų. Jose dabar tarnauja 100 000 karių, netrukus bus pasiektas numatytas karių skaičius – 135 000. Pentagonas tvirtina, kad 40% šių dalinių gali savarankiškai kovoti su sukilėliais, daugelis stebėtojų skeptiškiau vertina jų pajėgumą. Be to, šie daliniai, kuriuos sudaro kur-

dai ir šiitai, neslepia savo priešiško sunitams, tad neturi jų pasitikėjimo ir vargu ar jų greit laimės. Dar didesnę rūpestį kelia neaiškumas, kam pavaldūs kareiviai – centrinei valdžiai, savo etninei ar religinei grupei? Manoma, kad nemažai kareivių ištikimi savo tiesioginiams vadovams ar etninei grupei, o ne valstybei. Ginkluotų grupuočių nariai infiltruoja kariuomenę ir policiją, stengiasi jas paversti savo grupuočių padaliniais. Nors neįrodyta, mažai kas abejoja, kad šiitai policininkai dalyvauja sunitų žudynėse. Mažiau žinoma apie galimą kareivių dalyvavimą šiuose nusikaltimuose, bet įtarimų esama.

Kariuomenės ir policijos infiltravimas nieko gero nežada. Basros miesto policininkų dauguma priklauso šitokioms grupuotėms ir vykdo jų nurodymus; reikalui esant, net susidoroja su priešais. Taigi po valstybės priedanga įsitvirtinusios ginkluotos grupuotės jau sukūrė sąlygas dvišaldystei ar net trivaldystei bei anarchijai. Kai britų kariai šią vasarą siekė išvaduoti du Basros policijos sulaikytus kolegas, paaiškėjo, kad policija juos jau buvo perdavusi vienai ginkluotai grupuotei.

Šiomis aplinkybėmis sunku tikėtis, kad Irako valdžia veiksmingai kovos su sukilėliais. Kita vertus, pilietinis karas ir Irako susiskaidymas nėra neišvengiami. Jei sunitams būtų pasiūlyta pakankamai nuolaidų, o jie sumažintų savo paramą sukilėliams, būtų galima susidoroti su džihadistais. Bet sunitai liks nesukalbami, kol šalyje viešpatauja JAV kariuomenė, tad vėl grįžtama prie kareivių išvedimo.

Kaip minėta, išvedimo priešininkai aiškina, kad pasitraukimas smarkiai pakenktų JAV prestižui. Bet vargu ar jis gali dar daugiau smukti. Pirma, JAV įvaizdis pasaulyje, net Vakarų Europoje, labai blogas, daugelis žmonių mano, kad Vašingtonas kelia pavojų pasaulio taikai. Ir vis daugiau šalių išveda savo karius iš Irako. Antra, kalinių pažeminimas ir niekinimas Abu Graibe, Bagrame ir kituose kalėjimuose, atsisakymas taikyti Ženevos konvencijos Guantanamo belaisviams

seniai pakirto jau ir taip pašlijusį JAV moralinį autoritetą. Įtariamų teroristų gabenimas po visą pasaulį, jų kalinimas slaptuose kalėjimuose nesuderinamas su JAV pretenzijoms būti moraliniu pavyzdžiu. Tiesiog sunku suprasti, dėl ko Busho vyriausybė, ypač viceprezidentas Dickas Cheney, taip priešinasi Senato įstatymui, kuris uždraustų kankinimą. Trečia, palaidotas JAV ginkluotųjų pajėgų nenugalimumo įvaizdis, sukurtas po Persų įlankos karo ir žaibiškos pergalės Afganistane. Atvirame mūšyje JAV visada laimės, tad reikia vengti tokių mūšių ir pereiti į partizaninį karą. Ši pamoka galios, nepaisant to, kiek ilgai JAV kariai liks Irake.

Neaišku, ar karių išvedimas pakirstų nuosaikių arabų vadovų pasitikėjimą JAV. Gal net padidintų, nes parodytų Vašingtono brandą ir sugebėjimą pripažinti padarytą klaidą. Be to, arabų šalyse gyventojai piktinasi Irako okupacija, laiko ją JAV agresija prieš visus arabus. Karių išvedimas sumažintų antiamerikietiškas nuotakas, tad ir Valstijų rėmėjams metamus priekaištus.

Ginčytina, ar karių išvedimas padrasintų džihadistus. Jie jau dabar skelbia pasiekę pergalę, nes amerikiečiams nepasisėkė nei jų sutriuškinti, nei likviduoti jų vadus. Pats karas papildė jų gretas, nes suteikia progą kovoti su „didžiuoju šėtonu“. Mažiau romantiška kovoti su kitais arabais. Džihadistams sekasi, nes vietos gyventojai juos išlaiko, neišduoda jų dislokavimo vietų, perduoda informaciją, remia įvairiausiais būdais. Jeigu sunitų teikiama parama išnyktų, džihadistai ilgai neišsilaikytų.

Kovingoje kalboje lapkričio 30 d. Bushas sakė, kad JAV sieks aiškios pergalės Irake ir kad neišves karių pagal primestą tvarkaraštį. Jis tvirtino, kad Irako kariuomenė daro milžinišką pažangą ir iš amerikiečių perima vis daugiau karinių užduočių. Užsiminta, nors ir labai miglotai, apie galimą dalinį amerikiečių karių išvedimą. Bet neatmestina galimybė, kad po metų per 50 000 karių bus palikę Iraką. ☒

KUR PRASIDEDA TĖVYNĖ?

Audrius Abromaitis

З чаго пачынаецца Жодзіна?
Дальбог, не з машыны „БелАЗ“!..
Я сёньня сьвяткую народзіны:
Як што, запрашаю і вас!
Андрэй Хадановіч,
„З чаго пачынаецца Жодзіна?“

„Жодзіна“, arba Žodinas – vietovardis. Tai miestas Baltarusijoje, netoli Minsko. Šioje vietoje buvo kaimas, kadaise priklausęs Radvilų giminei. Jis pergyveno visus Baltarusijai tekusius istorinius sukrėtimus ir iki nemažo dydžio miesto išaugo sovietiniais laikais. Šiuo metu bene žymiausias Žodino objektas yra „Baltarusijos automobilių gamykla“, arba „БелАЗ“, gaminanti garsiuosius nesuvokiamo dydžio ir ne ką mažiau nesuvokiamos paskirties sunkvežimius – „belazus“.

Tikiuosi, kad nereikia versti cituojamo ketureilio. Taip pat viliuosi, jog skaitytojas prisimins vieną iš sovietiniais laikais dažnai skambėjusių dainų – „С чего начинается Родина“.

Kadangi gimiau ir užaugau pietiniame Lietuvos pakraštyje, su baltarusiais susitikti ir jų kitoniškumą pastebėti teko ne kartą. Iš tėvų sodybos kiemo ir dabar galiu matyti už tvoros prasidedančią Baltarusiją. Nenorėčiau vieną rytą išėjęs pamatyti, jog už tvoros plyti Rusija ar koks nors neaiškios formos bei turinio jos priedėlis, todėl tenka prisipažinti, kad šis rašinys nepretenduoja į objektyvumą. Juo siekiama ne tiek atsakyti į klausimą „Kas yra šiandienė Baltarusija?“, kiek pamėginti suprasti, kaip patys baltarusiai suvokia žodžių „Baltarusija“ ar „baltarusiai“ turinį¹.

Baltarusių intelektualų rašiniuose dažnai galima aptikti lietuviams labai gerai pažįstamą motyvą: „Mes – Europos centras, tiltas tarp Rytų ir Vakarų“. Mat geografinė prasme Europos centras esąs prie Šo ežero (tai toks vandens telkinys Glubokojės rajone, šiek tiek į rytus nuo Lietuvos). Kultūrine prasme Baltarusija esanti riba tarp katalikiškų Vakarų ir stačiatikiškų Rytų. Is-

AUDRIUS ABROMAITIS (g. 1975) – istorikas, hum. m. dr. (2003), VU Istorijos f-to Naujosios istorijos katedros lektorius. Tyrinėja tarpukario Lietuvos vidaus ir užsienio politiką.

torine prasme – kelias, kuriuo Vakarai veržėsi į Rytus arba Rytai į Vakarus, mažai bepaisydami pakelėje atsidūrusių čiabuvių interesų.

Pateiksiu gana būdingą Baltarusijos kaip „ribinės teritorijos“ aiškinimą: Baltarusija esanti teritorija tarp dviejų pasaulėžiūrų, dviejų kultūrinių žemynų – stačiatikybės ir katalikybės. Ši padėtis nulėmė jos istoriją. Po visų grobimų ir perdalijimų į baltarusių kultūrą, atsidūrusią Rusijos ir Europos pasienyje, imta žiūrėti ne kaip į ką nors savarankišką, bet kaip į kultūrą „palydovę“ (arba Rytų stačiatikių, arba Vakarų katalikų kultūros), todėl baltarusiai suvokia savo etnokultūrinę erdvę kaip nevisavertę, jei ji nesusieta su kitu etniniu masvyu. Šis suvokimas pasireiškia ir raginimais vesti Baltarusiją į Europą, ir vienybės su broliškėmis slavų tautomis šūkais. Abiem atvejais baltarusiams reikia kur nors eiti: arba į Rytus, praeityje buvusį aukso amžių, arba į Vakarus – ateities aukso amžių. Toks „ėjimas“ rodo, kad baltarusiai yra klajoklių tauta, dvasiniu požiūriu – benamė nacija. Savo kultūros namų, bendrų visiems, baltarusiai neturi, nes šie namai ne kartą buvo sugriauti. Juos pavaduoja laikinas būstas, pastatytas ant plono ir skurdaus kultūrinio sluoksnio. Prie Europos namų prisišlieti nepavyksta. Rusų namai griūva, remontas ir griovimas juose vyksta vienu metu. Todėl baltarusiai klajoja mažyčiame neryškaus tautinio identiteto plotelyje ir niekur „nenušėda“. Be to, už „ėjimo į Europą“ šūkių dažnai slypi siekis atsiriboti nuo Rytų politinės bei kultūrinės įtakos, o broliavimasis su slavais slepia izoliaciją nuo Vakarų. „Ėjimo“ ideologijoje iš tiesų glūdi nejudrumo, tiksliau – nejudamo etnokultūrinio centro ideologema, t. y. vietinė kultūrinė erdvė traktuojama ne kaip periferija, o kaip placdarimas, kurį reikia saugoti nuo svetimų kultūrinių masvyvų įtakos. Laikantis „ėjimo“ ideologemos, grupės, linkusios socialiai ir kultūriškai vyravuti, dalija visuomenę į vedančiuosius bei vedamuosius, o „nejudrumo“ ideologema skirta visuomenei konsoliduoti. Baltarusiakal-

¹ Besidomintiems Baltarusijos politiniu gyvenimu norėčiau pasiūlyti paskaityti neseniai lietuviškai išleistą kolektyvinį darbą: *Baltarusijos paradoksai: Istrigusi transformacija ir regioninis saugumas* (Vilnius, 2004). Nesijaučiu pajėgus svariai papildyti šiame leidinyje pateikiamą informaciją, todėl dėkoju jo autoriams ir sudarytojams, išvadavusiems mane nuo būtinybės kapstyti Baltarusijos politikos peripetijose.

bei opozicijai būtinu priklausomybės etnokultūriniam centrui požymiu tampa baltarusių kalbos vartojimas, valdančiajai grupei – ištikimybė sovietinės ideologijos stereotipams. Abiejų grupių subkultūros pretenduoja į dominavimą ir yra peršamos nesistengiant įsisavinti tekstų, kuriuose užkoduoti kitose kultūrose sukurti modeliai. Tokia strategija veda į stagnaciją, nes Baltarusija nesugeba įsisavinti pažangių sociokultūrinių raidos modelių ir juo labiau juos kurti. Baltarusių intelektualų manymu, išeitis galėtų būti integrali dinamiško, atviro centro etnokultūrinė paradigma, t. y. išorinė pozicija, kurioje Baltarusija yra periferija, ir vidinė, kurioje ji yra kultūrinių procesų vertinimo atskaitos taškas, reiktų sujungti į vieną.

Filosofas Andrejus Jekadumovas teigia, kad kiekviena kultūra, žiūrint į jos raidą ilgesnėje istorinėje atkarpoje, yra platesnės kultūrinės sistemos elementas, kultūrų dialogo dalyvė. Šiame dialoge galima skirti centrą ir periferiją. Centras transliuoja tekstus, periferija juos įsisavina. Galų gale periferija išmoksta pati kurti tekstus ir įvyksta semiotinis sprogimas – atsakomasis periferijos tekstų srautas pranoksta gaunamąjį. Būtent perėjimo nuo priėmimo prie perdavimo metu išauga periferijos kultūros nešėjų savimonė, t. y. savo unikalumo supratimas vystosi integruojantis į platesnę kultūrinę aplinką. Šią schemą iliustruoja Rusijos pavyzdys: XII a. Kijevo Rusia jau buvo pasirengusi transliuoti tekstus į Europos kultūrinę erdvę, bet mongolų-totorių įsiveržimas sugriovė kultūrinio dialogo struktūrą. XIV–XV a. Maskva vėl buvo pasirengusi transliacijai, bet Rytų krikščionybės kultūrinę erdvę sugriovė turkai, užimdami Konstantinopolį. Dialogą su Vakarais atnaujino Petras I, ir jau XIX a. rusų kultūra ėmė daryti didelę įtaką Vakarams.

Jekadumovo manymu, baltarusių etnokultūrinio identiško reikia ieškoti kultūrų dialogo vyksmo Baltarusijoje ypatybėse. Tai leistų baltarusiams atrasti tvirtesnę konsolidacijos pagrindą, neapsiribojantį tik baltarusių kalbos vartojimu. Jis teigia, kad Baltarusija išvengė tokio kardinalaus kultūrinio dialogo su katalikiškais Vakarais erdvės sunaikinimo, kokį patyrė Rusija. Nuo mongolų-totorių įsiveržimo iki Abiejų Tautų Respublikos (ATR) žlugimo būtent Baltarusijoje tęsėsi rytų slavų ir Vakarų dialogas, ilgainiui baltarusių kultūra virto tranzitine tarp Rytų ir Vakarų.

Iš šitokių samprotavimų Jekadumovas daro praktinio pobūdžio išvadą: norint sėkmingai „importuoti“ Europą į Baltarusiją, pastarąją sueuropinti, reikia išryškinti europietiškus kultūrinio modelio požymius Baltarusijos istorijoje, t. y. surinkti Baltarusijos kultūrinės tradicijos šukes, kurios sietų ją su Europa ir kurių nepavyktų rasti Rusijos praeityje. Tokiu būdu europietiškas modelis galėtų plėtotis šiuolaikinės Baltarusijos etnokultūrinėje dirvoje.

Daliai baltarusių intelektualų, mėginančių apčiuopti baltarusių tautos dvasią ir nustatyti jų vietą po saule, būdinga emocinė ar netgi poetinė kalbėsena, tik įvilktą į šiek tiek racionalizuotą formą. Kadangi manau, jog racionalus požiūris ir į įvairių mokslų formas spraudžiama kalbėsena ne visada pakankamai išsamiai aprėpia ir tiksliai atspindi aprašomus objektus, tai supažindinsiu su tokio pobūdžio siužetu: baltarusiai save ėmę suvokti jau po to, kai juos sugalvojo ir jiems tam tikras savybes priskyre kiti. Patys baltarusiai, susikurdami mitus ir pagražindami istoriją, taip pat ir šioje srityje daug nuveikę kaimynai sukūrė *mitologizuoto baltarusio* vaizdinį. Šiems mitams priešinasi *istorinis baltarusis*, išgyvenęs visas Baltarusijai tekusias negandas ir suvaidinęs savo nepakartojamą vaidmenį istorinėje dramoje. Esama dar ir iš šių dviejų vaizdinių išaugusio *realaus baltarusio* – tai šiandien gyvenantis naujausios istorijos kūrėjas. Visuose bandymuose apibūdinti baltarusius (nesvarbu, ar tai darytų svetimi, ar savi) visada galima atrasti tamsumo, neišbaigtumo momentų. Tokių siužetų kūrėjų manymu, baltarusiai netapo nei Vakarų Europos, nei slavų Rytų tauta, todėl išlaikė dvasios nepriklausomybę. Baltarusija primena taifūną: aplinkui siaučia audra, o viduryje – štilis. Kaimynai aktyviai formuojasi, įgauti aiškius kultūrinius pavidalus. Baltarusiai kitokie, nes jie – istorinių kelių centre, paradigmos kryžkelėje. Viskas, kas vyksta aplink, čia susumuojama, bet užrašoma paslaptimis, sunkiai įskaitomais rašmenimis. Norint suprasti *realų baltarusį*, reikia nepamiršti šio neišreikštumo ir paslapties, nes Baltarusijoje pernelyg daug to, kas nelogiška ir nepaaiškinama. Būtent taip pasireiškia baltarusių tragedija ir išskirtinumas. Baltarusija – lyg paslapties jėgos laukas, nulinė zona, kurioje išoriniai dalykai virsta vidiniais, esminiais, tačiau iki šiol neiššifruotais.

Įvairiu metu Baltarusiją perėjo vokiečiai, lenkai, rusai, o vietiniai žmonės prekiaavo degtine ir ginklais, atsiskaitydavo su vokiečiais markėmis, su lenkais – zlotais, klausėsi politinių kalbų (ir niekuo netikėjo), tyliai išduodavo vienus okupantus kitiems ir nedarė svarbiausio: netvarkė savo nacionalinio gyvenimo. Ši liguista reakcija į istorinius pokyčius – tai „čiabuviškumas“ (kadangi tokių siužetų autoriai itin akcentuoja dėmenį „тыт“ – „čia“, tai ir šiaip Lietuvoje gerai žinoma sąvoka „тытэйшасць“ verčiu „čiabuviškumu“). Šis „čia“ yra baltarusių savimonės centras, su kuriuo jie turbūt niekada neišsiskirs. Svetimšaliai šimtmečiais trypė Baltarusiją ir nesidomėjo nei šia žeme, nei žmonėmis. Istorinis baltarusis sėdėjo šalikelėje ir melancholiškai stebėjo vis naujus ateivius. Ilgainiui jis įgavo čiabuvišką išlikimo instinktą, ateiviais nesidomėjo, nes žinojo: jie išeis, o jis, čiabuvis, liks. Galų gale tik tada, kai XIX a. rusų ir lenkų etnografai ėmė baltarusių klausiti

nėti: „Kas jūs tokie?“, – ėmė kaltis čiabuvių nacionalinės savimonės daigai.

Ateivius itin stebina, kad čiabuviai nepaprastai myli savo skurdžias lūšnas (suprask – skurdumą). Jiems tai

Žurnalo „Ziemia Nowogródzkie“ viršelis. 1925, Nr. 10–12

sunku vadinti patriotizmu, nes patriotizmas – ne savo ligų meilė, o siekis jas išsigydyti. Tačiau už šių skurdžių lūšnos sienų slepiasi šeimininko dvasia. Lūšna, kaip spynų saugoma dvasia, – baltarusių ezoterikos ir intravertiškumo simbolis. Baltarusiai noriai atsisaiko gimtosios kalbos, suvereniteto, tačiau tai tik išorinis išpūdis. Iš tiesų nei kalbos, nei nepriklausomybės jie niekam neatiduos. Tegu ateiviai džiaugiasi, tačiau jie paprasčiausiai nežino, kas vyksta už lūšnos-dvasios sienų. Todėl ateiviams atrodo, kad baltarusiai labai mėgsta išduoti. (Tarp kitko, mums gali pasirodyti įdomūs literatūrologo Petro Vasiučenos pateikti ryškiausi baltarusių išdavysčių pavyzdžiai: „Mūsų išdavystės karalius – Jogaila. Jis išdavė savo dėdę Kęstutį purviname Krėvos reikale, o kartu atidavė ir Baltarusiją lenkų karūnai. Istorikai pasakys, kad taip jis Baltarusiją ir išgelbėjo. Griunvaldo mūšyje neaišku, kas ką išdavė – Jogaila Vytautą ar Vytautas Jogailą. Lenkų kro-

nikininkai tvirtino, kad baltarusius ištiko konfūzas ir jie su Vytautu priešakyje bėgo net iki Vilniaus. Kažkas nežinomas išdavė Vytauto karūną.“) Iš tiesų baltarusiai viso labo remiasi išlikimo instinktu.

Paplitęs baltarusių įvaizdis – „pelkių žmonės“. Pelkė – ne jūra, joje nešėlsta audros. Kažin kas gimsta, bet tyliai ir nepastebimai. Pelkėje neįmanoma pastatyti ko nors tvirto ir pastovaus, bet jos beveik neįmanoma iki galo sunaikinti. Tokia ir baltarusių dvasia. Ją galima mėginti naikinti, bet ji tik pasitrauks į požemį ir niekas nežinos, kur ji vėl išsiverš į paviršių.

Todėl minėtasis Vasiučena optimistiškai žvelgia į ateitį: baltarusių tauta niekada neišnyks. Apie baltarusių kalbos mirtį kalbėta daug kartų, bet ji yra ir bus. Baltarusiai – Europos miškų hobitai, besislepiantys šešėlyje, tačiau kaip tik dabar iš jų galima tikėtis ko nors visiškai nenuspėjama. Galbūt jie vėl darys tai, ką darė per amžius – vykdys tarpininko tarp Rytų ir Vakarų misiją?

Filologas Piotra Sadovskis taip komentuoja nacionalinių mitų reikšmę tautoms: idant etnosas virstų nacija, elitas sukuria savo didįjį nacionalinį mitą, pasitelkdamas istorijos, humanitarinių mokslų, legendų, meno vaizdinius. Taip gimsta stereotipai apie kiekvieną naciją. Mitai yra aktyviai skleidžiami. Nuosekliai nagrinėjant bet kurio etnosą, net ir tapusio pačia pažangiausia šiandienos nacija, didįjį nacionalinį mitą, visais atvejais galima aptikti „patriotines“ fantazijas, tapusias šerdimi, apie kurią vnyiojama istorija. Mito pirmenybė tampa aksioma, duotybe.

Tas pats Sadovskis teigia, kad ypač dabar, kai Europa ieško suartėjimo kelių, europietiškoje nacijų kūrimosi teorijoje ima vyrėti multiperspektyvus požiūris. Jis siūlo nedalyti „ikinacionalinės“ kultūros į griežtai nacionalinius elementus ir Baltarusijos atvejui taikyti kompromisinę formuluotę: pagal daugelį kultūrinių-civilizacinių rodiklių Europa „dalyvavo“ LDK laikų Baltarusijoje, o tuometinė Kunigaikštijos kultūra kūrėsi joje gyvenantiems etnosams bendradarbiaujant. Todėl LDK kultūra kartais tiek pat baltarusiška, kiek ir lenkiška, taip pat kaip šiandien sakydami „europietis“ suteikiame šiai sąvokai tam tikrą integruotą kultūrinę prasmę. Sadovskio manymu, istorija yra pernelyg modernizuojama, ribos brėžiamos ten, kur jų nebuvo ir negalėjo būti. LDK, it bibliiniame Babilone, kiekviena tauta randa pagrindą savo didžiajam nacionaliniam mitui, todėl kaimyninės tautos negali mito pasidalyti. Realus pagrindas vienas, tačiau atskaitos taškai visiškai skirtingi, todėl baltarusiai niekada nepasidalytys mitų su lietuviais, lenkais, rusais ar ukrainiečiais. Europa tyliai ir palengva atsisveikina su savo senomis nacionalinėmis legendomis, tačiau „vėluojančioms“ nacijoms (pavyzdžiui, baltarusiams ar ukrainiečiams), kurioms vis dar gresia išnykimas, susiliejamasis su kaimyniniais masyvais, didysis nacionalinis mitas tebėra

aktualus. Pažymėtina, kad Sadovskis polemizavo su Jekadumovu ir kritikavo šį už „ikinacionalinės“ kultūros nacionalines dalybas.

Baltarusių intelektualams mėginant pateikti gilesnį Baltarusijos istorijos vertinimą (labai dažnai tai daro ne istorikai, o filosofai, filologai, publicistai), neretai iškyla „projekto“ motyvas. Antai teigiama, kad jau apie tūkstantį metų vyksta „rusų projektas“, o baltarusiai yra šio projekto paribyje: tai į jį įsijungia, tai atsiskiria. Taip pat diskutuojama, kokį pagrindą turi nuo XIX a. skambantys rusų teiginiai, kad baltarusius sugalvojo lenkai arba priešingi lenkų teiginiai – kad juos sugalvojo rusai. Tokia polemika ir operavimas „projektų“ kategorijomis sudarytų nemalonų nevisavertiškumo išpūdį, jeigu nebūtų mėginama kurti „baltarusių projekto“ ar „Baltarusijos projekto“ koncepcijų. Manding derėtų supažindinti skaitytoją bent su viena iš jų. Pavyzdžiu pasitarnaus žymaus publicisto ir visuomenės veikėjo Sergejus Dubaveco mintys.

Dubaveco teigimu, „Baltarusijos projektas“ gimė XIX a. kaip bendro Europos modernių tautų kūrimosi proceso dalis. Baltarusija atsisveikino su ankstesne egzistavimo LDK pavidalu istorija ir buvo įjungta į Rusijos imperiją, viskas joje pradėta pertvarkyti rusiškai. Tai sukėlė pasipriešinimą ir savęs įtvirtinimo norą, vertusį galvoti apie nacionalinį projektą ir naują autoidentifikacijos formą, mat atėjo nauji laikai, kuriais nei LDK, nei ką tik padalytoji ATR negalėjo būti kelrode žvaigžde. Pasak Dubaveco, tai buvo lenkakalbio krašto patriotizmo ir rusakalbio „vakarų rusiškumo“, ieškojusių šaknų baltarusiakalbėje valstietiškoje kultūroje, simbiozė. Šie žmonės nesijautė esą lenkai ar rusai, nemanė, kad jų kraštas – tai Lenkija ar Rusija. Jų protėviai gyveno visavertėje Europos valstybėje – LDK, laimėdavo mūšius, darė mokslo atradimus, spausdino knygas, leido liberaliausius savo meto įstatymus, kurių pagrindinis principas buvo etninė, konfesinė, socialinė tolerancija. Apie 10% LDK gyventojų buvo bajorai. Jie buvo atsakingi už krašto likimą, sudarė visuomenės moralinę daugumą, kūrė istoriją – ir tada, ir XIX a., kai gimė „Baltarusijos projektas“. Dėl ekonominių ir prestižo sumetimų bajorija ilgainiui sulenkėjo. Atsisakiusi baltarusių kalbos, kuri LDK iki tol buvo oficiali, bajorija sukosmopolitėjo ir ėmė galvoti tik apie savo turtus. Kaimyninėms imperijoms dalijantis ATR, nepriklausomybės dvasią išlaikė tik tie, kuriems nebuvo ko netekti, išskyrus bajoro garbę. Jie vėliau ir kėlė sukilimus.

Moralinės daugumos (minėtų 10% palikuonių) jaunojoje kartoje vis atgimdavęs krašto patriotizmas ir siekis atgauti giminės turta, rusų administracija atiminėjusi ne tik dvarus, bet ir bajorystę. Bajorija ėmė protestuoti, kurti pagrindines studentų grupeles, rašyti atsisaukimus valstiečiams, kovoti. Juos baudė mirtimi ir katorga, uždraudė vartoti baltarusių kalbą ir patį pa-

vadinimą „Baltarusija“, t. y. vyko moralinės daugumos „valymas“, keitimas atvežtais iš imperijos rusais.

Anot Dubaveco, gimstančio nacionalinio projekto pagrindu tapo valstietijos ir smulkiosios bajorijos baltarusių kalba ir paprotinė kultūra. Tai buvo tik medžiaga nacionaliniam projektui, tačiau pasyvi. Projekto kūrėjai ne visada vartojo baltarusių kalbą. Pradininkai buvo Vilniaus universiteto studentai, filomatai ir filaretai, kilę iš Baltarusijos: Adomas Mickevičius, Jonas Čečotas ir kiti. Jie rašė lenkiškai, nes baltarusių kalba nebūtų leidusi daryti literatūrinės karjeros. Baltarusijos ateitį jie išsivaizdavo kitokia, negu ji yra dabar (Lietuva, Baltarusija ir Ukraina – atskiros valstybės, Vilnius atskirtas siena, Baltarusijoje dvi valstybinės kalbos ir t. t.). Pradininkai buvo nusivylę elitu, kuris sulenkėjo ir iškilus pavojui pabėgo į Vakarus su didžiuoliais turtais, todėl jie atsisuko į nesuterštą valstietiją.

XIX a. bajoriškasis sąjūdis iš tiesų buvęs bajorijos rauda dėl prarastų paveldimų titulų bei turtų ir siekis sukurti nepriklausomą šalį, kurioje būtų atkurtas istorinis teisingumas, tačiau tokio siekio būtų nesupratusi liaudis. XX a. pradžioje tautinio atgimimo veikėjai atsidūrė situacijoje, kurioje jie neturėjo pasirinkimo: norint patraukti liaudį, iš Rusijos sklindančių revoliucinių nuotaukų atmosferoje jiems liko viena – socializmas. Į projektą įtrauktos liaudies masės sutiko su baltarusiška jo forma, tačiau turinį suprato ne kaip bajorišką, o kaip proletarų pasipriešinimą. Projektas dar labiau proletarizuotas karų laikotarpiu. Supratus, jog sukurti visiškai nepriklausomą valstybę nepavyks, projektą pradėta sovietinti.

Tarp Pirmojo ir Antrojo pasaulinių karų Baltarusija buvo padalyta. Baltarusijos Sovietų Socialistinėje Respublikoje trečiajame dešimtmetyje vyko vadinamasis „baltarusinimas“, kuriam ženklios įtakos turėjo tie patys bajorijos, moralinės daugumos palikuonys. Jie manė pergudrausiantys šiuos eilinius okupantus ir jais pasinaudosiantys. Savarankiška BSSR lyg ir artino prie projekto įgyvendinimo, todėl dėl būsimų dividendų tarp baltarusiškumo ir komunizmo padėtas lygybės ženklas. Lenkijai atitekusoje dalyje į projektą taip pat įjungtas komunizmas, mat šalį reikėję suvienyti, pasipriešinimui prieš lenkus reikėję pinigų, o Maskva siuntusi ir pinigus, ir agitatorius. Galbūt projekto kūrėjams ir būtų pavykę, bet juos sunaikino ketvirto dešimtmečio represijos. Po jų liko tik tie, kuriems projekto pagrindas buvo: „baltarusis – vadinasi, bolševikas“. Pastarieji turėjo perrašyti projektą po Antrojo pasaulinio karo. Komunizmas tapo nacionalinės idėjos šerdimi. Tokiu pavidalu „Baltarusijos projektas“ išlikęs masinėje sąmonėje iki šių dienų.

Dubavecas prognozuoja ir „Baltarusijos projekto“ ateitį. Jo manymu, yra du keliai – aktyvus ir pasyvus. Aktyvus kelias – komunizmo teismas, panašus į Niurnber-

go procesus, t. y. chirurginis „bolševiko“ ir „baltarusio“ atskyrimas, pareikalausiantis valstybės ir nacionalinio elito pastangų. Pasyvų kelią autorius supranta taip: šiuolaikiniame pasaulyje nacionaliniai projektai tampa, pavyzdžiui, panašiu į elektrą reiškiniu – ji yra, bet beveik niekas dėl jos buvimo nesuka galvos ir nežino veikimo principų. Paprastiesiems žmonėms atsisakyti savos kalbos, kultūros, identiškumo yra lyg nepaisyti asmeninės higienos. Ne atsitiktinai dauguma baltarusių, kasdieniame gyvenime kalbančių rusų kalbos gatvės atmaina, per apklausas save vadina baltarusiais, o gimtąją kalbą – baltarusių kalbą. Taip jie intuityviai renkasi europinį civilizacijos tipą, kuriame nebūti savi mi – ir nesuprantama, ir nepadoru.

Kalba ir yra viena kebliausių ir sunkiausiai įveikiamų baltarusių problemų. Per 1999 m. gyventojų surašymą baltarusių kalbą kaip savo kasdienę nurodė 36,7% gyventojų. Sociologiniai tyrimai kartais pateikia daug kuklesnį baltarusiakalbių skaičių – netgi tik 650 tūkstančių, t. y. beveik penkis kartus mažiau. Mums šiuo atveju svarbus ne matematinis tikslumas, o faktinis rusų kalbos dominavimas Baltarusijoje: didesnė dalis jos gyventojų yra rusakalbiai arba dvikalbiai. Tokia padėtis skaldo baltarusių intelektualų elitą ir verčia jį laužyti ietis aiškinantis baltarusių kalbos reikšmę nacionalinei kultūrai bei savimonei. Tarp baltarusiakalbių veikėjų galima aptikti nemažai kalbos mylėtojų fundamentalistų, neišsivaizduojančių nacionalinės kultūros ir savimonės kūrimo be rusų kalbos išstūmimo ir baltarusių kalbos pergalės. Kaip pavyzdį pateiksiu publicisto Sokrato Janovičiaus mintis.

Šis autorius itin skeptiškai vertina baltarusių kalbos išlikimo bei tautinės savimonės susiformavimo galimybes. Jo teigimu, paskutinė galimybė derusifikuoti tautą buvusi praleista XX a. paskutinio dešimtmečio pradžioje, kai dar gyveno karta, kuriai baltarusių kalba neatrodė esanti keistenybė, kuri dar būtų pajėgusi gyventi baltarusiškai. Tuo metu atsigavo tautinis švietimas, knygų leidyba. Bet galimybė nebuvo išnaudota ir baltarusių kalba ėmė sparčiai artėti prie sunykimo. Jos reikšmę liudija tai, kad viskas, kas Baltarusijos literatūroje sukurta vertinga, yra parašyta gimtąją kalbą, nes tik taip galejo būti realizuotas baltarusių literatūros genialumas. Bet net ir ši literatūra mirs kartu su paskutinėmis baltarusių mokyklomis. Taip smarkiai nuteriota kalba jau neatsigaus, toks mąstymas reikštų savęs apgaudinėjimą. Gimsta nerusiška rusų kalba, panašiai kaip egzistuoja Amerikos, Australijos ar Airijos

anglų kalbos variantai. Tai bus rusų-baltarusių kalba.

Kalbos bei jos pagrindu kuriamos kultūros klausimas bus išspręstas artimiausioje ateityje. Etninis epicentras bus prarastas, Baltarusija virs kultūrine periferija, amžiams išliks didesnės visumos gabalėliu. Kiekvienas gabalėlis tėra gabalėlis, jis neturi vidinės energijos ir panašus į amputuotą ranką. Mat kiekvienos tautos kalbos gramatika – tai savita žmogiškoji pasaulėjauta, todėl baltarusių kalbos sunykimas lygus baltarusiškos pasaulėjautos mirčiai, užleidžiant vietą rusiškajai pasaulėjautai. Be nacionalinės kultūros valstybės laukia išsigimimas. Todėl Janovičius teigia Baltarusiją esant ne tautinę, o socialinę valstybę, kurios artimiausia ateitis – teritorinis darinys su neaiškia valstybine atributika.

Ši beveik apokaliptinė vizija nuteiktų labai pesimistiškai, jeigu daugelis baltarusiakalbių intelektualų neišpažintų tikėjimo šviesesne kalbos ateitimi. Šis tikėjimas dažniausiai grindžiamas ne itin įtikinamais argumentais. Pavyzdžiui, teigiama, jog Baltarusija taps šiuolaikinės Europos dalimi (o baltarusiai to nori) tik tada, kai joje susikurs moderni tauta. Gimstant moderniai tautai gimtoji, o ne kolonijinė kalba ir kultūra neišvengiamai būsianti nacionalinio identiteto pagrindas.

Man, kaip atstovui tautos, kritinį savęs kūrimo proceso laikotarpį išgyvenusios prieš šimtą metų, šiuo metu sėdinčiam ES, besidangstančiam NATO skėčiu ir tik retkarčiais baimingai krūpčiojančiam pasigirdus perkūnijai Rytuose, sunku pajusti baltarusių išgyvenamą dramą. Todėl galbūt klaidingai pernelyg dideles viltis esu linkęs sieti su tarp baltarusių intelektualų pastaruoju metu pastebima pastanga įveikti kalbinius nesutarimus. Šios pastangos turinys būtų maždaug toks: perdėtas dėmesys kalbai, t. y. formai, nustumia į antrą planą turinį, užšifruotą šia kalba. Pagelbėti galėtų platesnis požiūris į kultūrą ir europietiškos Baltarusijos paieškos istorijoje ir dabartyje. Šios paieškos leistų išskirti save iš aplinkos, priešpriešinti save aplinkai ne vien kalbiniu pagrindu. Svarbiausias judesys, kurį tekstų atlikti, būtų įtvirtinti suvokimą: „mes – ne rusai“.

Rašytojas A. A. Gillas apie savo gimtąjį kraštą rašė: „Škotija – tai šalis, o škotai – tauta, kurių tapatybę lemia kolektyvinis supratimas to, kas jie nėra. O jie nėra anglai“. Viliuosi, kad Baltarusiją galima apibūdinti panašiai. Pradžiai užtektų ir supratimo, kas Baltarusija ir baltarusiai nėra.

З чаго пачынаецца Жодзіна?..

І ці абяцае працяг?

SALDUS LIETUVIŲ GYVENIMAS „SVETIMU PASU“

Baltarusių istoriografija apie baltarusiškas Lietuvos valstybės ištakas

Artūras Dubonis

KONCEPCIJA

Taip istoriškai susiklostė, kad Lietuvos praeityje tenka ieškoti dabartinės Baltarusijos krašto ir baltarusių tautos pradžių, matuoti lietuvių ir baltarusių tautų indėlius į kadaise bendros valstybės, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos (toliau – LDK), gerovę, o šiai „nepalikus“ jokio testamentu – ginčytis dėl jos palikimo dalybų. Tai pagrindiniai įtemptos diskusijos tarp lietuvių ir baltarusių laukai. Ačiū Dievui! – tik tarp abiejų šalių istorikų. Baltarusijoje kai kuriuos iš tų klausimų sprendžia neseniai susiformavusi istoriografijos srovė, neretai pavadinama naująja. Šiuo požiūriu galima išskirti tris jos pagrindines temines sritis: 1) savita baltarusių etnogenezė; 2) Lietuvos valstybės ir LDK susidarymas; 3) baltarusių kultūros – ypač vieno iš jos elementų – baltarusių kalbos išgalėjimas (ja kalbėję didieji lietuvių kunigaikščiai, ji tapusi valstybine LDK kalba XIII–XVII a.).

Etnogenezė

Pagrindinis postulatą: baltarusiai nėra tikri rytų slavai. Baltarusių protėviai nuo akmens amžiaus gyvena teritorijoje tarp Dauguvos vidupio ir Nemuno aukštupio. Tik iš pradžių kaip baltai, po to kaip slavai, čia išsikūrę nuo V–VII a. ir patyrę baltų įtakų. Slavų ir baltų sintezė suformavo naujas rytų slavų etnines bendruomenes (protautos): krivičius, dregovičius ir radimičius. Jos buvo kokybiškai nauji slaviški protobaltarusiški dariniai ir skyrėsi nuo kitų rytų slavų etnosų¹. Galop po abipusio ilgalaikio poveikio atsirado baltarusiai. Tokia yra vadinamoji substratinė baltarusių kilmės teorija. Giliausiai ją pagrindė Georgijus Štychovas². Jos atsiradimas tiesiogiai susijęs su XX a. septintą dešimtmetį skelbtais Maskvos archeologo Valentino Sedovo darbais ir vėliau Maskvoje, Leningrade

ir Minske įsiliepsnojusia diskusija apie „baltų substrato“ vaidmenį baltarusių etnoso priešistorėje³. „Baltarusiai – suslavėję baltai, o ne „pabaltėję“ slavai“, – tvirtino naujosios baltarusių istoriografijos radikalas Mikola Jermalovičius⁴.

LDK susidarymas

Prie archeologų ir etnografų plėtojamos substratinės kilmės teorijos šliejasi kita – tarpetninių kontaktinių zonų teorija. Ji jau taikoma Viduramžiams ir tiesiogiai kalba apie baltarusių tautos vaidmenį susidarant Lietuvos valstybei. Zonos – tai teritorijos, kur vyko tiesioginė baltų ir slavų simbiozė (ilgalaikis sugyvenimas ir susilieėjimas, nugalint baltarusiškam elementui). Tačiau baltarusių kolegų nuomonės išsiskiria dėl konkrečių zonų reikšmės Lietuvos, kaip senosios baltarusių valstybės, jos etnoso ir jos politinės valdžios genezei. Vieni pabrėžia Polocko kunigaikštijos ir jos krivičių polockiečių vaidmenį⁵ (G. Štychou). Tačiau šio regiono reikšmės išpūsti nepavyko, kaip tai pavyko šiandienio baltarusiško Naugarduko regiono tyrinėtojams. Tai Nemuno aukštupio ir jo kairiųjų intakų kontaktinė zona su nebaltiškais Naugarduko, Gardino, Volkovysko, Slanimo ir Vilniaus miestais. Dėl XIII a. šaltinių specifikos (apie ją vėliau) Naugarduko žemė iš tikrųjų dažniausiai buvo minima kaip su Mindaugu ir jo šeima susijusi rusiška, atrodytų, itin reikšminga jo valstybės teritorija. Akademiškai blaiviai mąstantis baltarusių istorikas Viačeslavas Nasevičius nurodo, kur ir kieno dėka pasirodė pirmieji šitos koncepcijos daigai – tai tarpukario Vilnius ir jo baltarusių intelektualai. Mikalajus Škialionkas 1938 m. išvelgė, kad Mindaugo valdos plytėjo Naugarduko, Gardino, Slanimo ir Volkovysko žemėse, iš ten jis su baltarusiškomis kariaunomis užkariavo Aukštaitiją ir Žemaitiją. Po to baltarusiškos Polocko, Pinsko, Minsko, Vitebs-

¹ *Гісторыя Беларусі*, т. 1: Старажытная Беларусь: Ад першапачатковага засялення да сярэднявечча XIII ст., Мінск, 2000, с. 325 („займали своеасаблівае месца сярод іншых усходнеславянскіх этнасаў“). Svarbios pastabos apie šios teorijos kilmę ir funkcionavimą XX a.; žr. Zejmis, J., „Belarusian national historiography and the Grand Duchy of Lithuania as a Belarusian state“, in: *Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung*, 1999, 48,

H. 3, S. 386–387, 391.

² *Гісторыя Беларусі*, т. 1, с. 326.

³ Лінднер, Р., „Гісторыкі і влада“, in: *Нацыятворчы працес і гістарычная палітыка ў Беларусі XIX–XX ст.*, Мінск, 2003, с. 446–447.

⁴ *Ibid.*, с. 448; Zejmis, J., *op. cit.*, S. 394.

⁵ Zejmis, J., *op. cit.*, S. 387–388, 391–392.

ko žemės noriai prisijungė prie naujos valstybės, todėl Mindaugo valstybė nuo pat atsiradimo buvo baltarusiška⁶. Šituos argumentus į dar kietesnę mazgą suveržė Jermalovičius ir be gailėsčio įkretė juo *lituvisams*. *Litva* buvo ne lietuviškas, bet baltarusiškas etnosas, gyvenęs į rytus nuo Naugarduko žemės, pačiame Nemuno aukštupyje. XIII a. viduryje Naugarduko feodalai ėmė vienyti baltarusių žemes, pirmiausia užimdami kaimyninę Lietuvą. Jiems pasitarnavo iš Lietuvos teritorijos, t. y. dabartinės Baltarusijos, Baranovičių apylinkių išvytas ir Naugarduko diduomenės pasamdytas vadeiva Mindaugas. Jo sūnus Vaišelga galutinai užkariavo Lietuvą. Taip atsiradusi LDK negalėjo būti baltų visuomenės raidos rezultatas. LDK atsiradimas pirmiausia atitiko baltarusių feodalų interesus. Vėliau baltarusiškos žemės taikiai vienijosi – jokių lietuvių užkariavimų nebuvo. Buvo tik baltarusių įvykdytas senosios *Litva* pajungimas, sukuriant baltarusiškos valstybės pamatus⁷.

Radikalios Jermalovičiaus, tyrinėtojo iš neakademinės sferos, išvados neįtikino profesionalių baltarusių istorikų. Alesis Kraucevičius – vienas jų, parašęs išsamiausią po Jermalovičiaus darbą apie LDK atsiradimą. Pastarojo autoriaus nuopelnu Kraucevičius telaiiko du dalykus: atnaujintą, atrodytą, seniai išspręstos LDK susidarymo problemos tyrimą ir panaudojant žinomus šaltinius pasiūlytas naujas šios problemos sprendimo galimybes⁸. Pats Kraucevičius pateikė akademiškai apdorotas korekcijas. Jos pakankamai skiriasi nuo Jermalovičiaus išvadų, nors neišvengiama sutapimų. Kraucevičius įrodinėja kelis teiginius: a) LDK susidarė XIII a. viduryje, baltų ir slavų kontaktinėje zonoje (Nemuno aukštupys ir vidupys); šiaurėje tarp Vilniaus ir Krėvos ieškotina baltiška Lietuvos žemė, o slaviškoji dalis – pietuose; b) postūmis valstybės susidarymui – Aukso ordos (t. y. totorių) ir Vokiečių ordino pavojus; c) neįrodytas ikivalstybinės baltiškų žemių konfederacijos egzistavimas – tai mitas; d) valstybės pradžia datuotina 1248 m., kai rytų slavų miestas Naugardukas sudarė sąjungą su baltų nobiliu Mindaugu; e) LDK nuo pat pradžių buvusi vietinė „baltų–rytų slavų“ valstybė, kurioje dominavo slavai. Baltų ir slavų simbiozės metu šiems asimiliavus baltus, XIII a. čia atsiranda nauja etninė bendrija baltarusiai. Šis regionas gavo *Litva* vardą, išsiplėtė iki Minsko ir Vilniaus. Čia veikė slaviškos (baltarusiškos) politinės valdžios struktūros,

stovėjo aukštos kultūros miestai, viešpatavo baltarusiška raštija ir valstybinė kalba. Baltų-lietuvių etnoso visuomenė tepasiekė gentinės aristokratijos etapą, kuris neliudija jokios valstybės egzistavimo. Geriausiu atveju – tai tik valstybingumo užuomazgų ženklai, nes evoliucijai iki valstybės baltams nebeliko laiko⁹. Juos asimiliavo slavai iš kontaktinės zonos ir spaudė Vokiečių ordinas. Kraucevičius giliai įsitikinęs, kad jam pavyko visiškai sudoroti tradicinę „sovietinę lietuvišką“ LDK atsiradimo teoriją, sugriaunant du pagrindinius jos postulatus: kad Lietuvos valstybė – tai lietuvių visuomenės raidos rezultatas ir kad LDK atsirado lietuviams užimant kaimynines rusų žemes. Tiesa, atsilikę baltai-lietuviai davė naujai Nemuno aukštupio Lietuvos valstybei valdovą Mindaugą ir nebaltarusišką valdančiąją dinastiją. Šitam ir panašioms prieštaravimams naujoji baltarusių istoriografija atranda, jos įsitikinimu, nepriekaištingus sprendimus. Pasirodo, Mindaugas buvo „galingųjų naugardukiečių“ (bajorų) valdyti į Naugarduką pakviestas stipriausias baltų kunigaikštis. Ten buvo sudaryta politinė sąjunga tarp jo ir svarbiausiojo regiono miesto¹⁰. Tai – konkreti LDK pradžia. Deja, su Mindaugu ne viskas sklandu, nes jis krikštijosi vietiniams gyventojams svetimu katalikišku krikštu, nenumatė vyriausiajam sūnui, vienuoliui stačiatikiui Vaišlgai įpėdinystės, vėliau Naugarduko, valstybės centro, valdymą 1254 m. perdavė Haličo Voluinės kunigaikščio Danilo sūnui Romanui.

Nors šaltiniuose lietuviška Mindaugo kilmė ir valdos etninėje Lietuvoje aiškiai paliudytos, vis dėlto baltarusių istorikai vis dažniau sąmoningai stengiasi išvengti termino „lietuviai“ (*litva, litovcy*) vartojimo, kai kalba apie laikus iki Lietuvos valstybės susidarymo ir apie pirmuosius jos gyvenimo dešimtmečius. Tuo klausimu jie yra sukūrę gana suktą etninę terminologiją, kuri dažnai kiekvieno autoriaus darbe įgyja specifinių bruožų, ir kurios jie ne visada nuosekliai laikosi. Jermalovičius gali vienu sakiniu paaiškinti esmę: „Iš tikrųjų dabartinių lietuvių („lituvisų“) protėviai buvo žemaičiai ir aukštaičiai, kuriuos seniau baltarusiai buvo įpratę vadinti vienu vardu – žemaičiai (pagal stipresnės genties pavadinimą)“¹¹. Šiek tiek painiau aiškina Kraucevičius. Aukštaitija – tai žemaičių vadinama šiaurinė, baltiška choronomo *Lietuva* dalis. *Baltiška* Lietuvos (*sic!*) žemė buvo pietinė Aukštaitijos srities dalis. Ją kolonizavo slavai, perimdami vardą *Litva* ir išplėsdami visai nau-

⁶ 1938 m. straipsnis Шкяленак, М., „Падзел гісторыі Беларусі на перыяды“, in: *Запісы беларускага навуковага таварыства* cituojamas iš Nasevičiaus recenzijos „Пытанннў больш, чым адказў“ apie Краўцэвіч, А., *Стварэнне Вялікага Княства Літоўскага*, Мінск: Беларуская навука, 1998“ leidinyje *Беларускі гістарычны агляд*, т. 5, сшытак 1, Менск, 1998, с. 211.

⁷ Taip pats Jermalovičius naujosios baltarusių istoriografijos „propagandiniame katekizme“ pateikia savo atradimų santrauka; žr. *100 пытанняў і адказаў з гісторыі Беларусі*, Мінск, 1993, с. 10–11. Svarbiausi šio auto-

riaus darbai: Ермаловіч, М., *Па слядах аднаго міфа*, Мінск, 1991; Idem, *Старажытная Беларусь: Полацкі і новагародскі перыяды*, Мінск, 1990.

⁸ Краўцэвіч, А., *Стварэнне Вялікага Княства Літоўскага*, с. 4.

⁹ *Ibid.*, с. 130; Kraucevičiaus atsakymą jo studiją recenzavusiam Nasevičiui žr. *Беларускі гістарычны агляд*, т. 5, сшытак 2, Менск, 1998, с. 453.

¹⁰ Краўцэвіч, А., *op. cit.*, с. 134–136; [Грыцкевіч, А.], „Гісторыя [ВКЛ]“, in: *Вялікае Княства Літоўскае: Энцыклапедыя ў двух тамах*, т. 1: А–К, Мінск, 2005, с. 7.

¹¹ *100 пытанняў і адказаў з гісторыі Беларусі*, с. 10–11.

jajai kontaktinės zonos valstybei. Kartu Lietuvos vardas prigijo prijungtai Aukštaitijai. Žemaičiai išsaugojo senesnę aukštaičių terminą¹². Todėl tikrasis etninių lietuvių vardas turi būti „aukštaičiai“. Taigi etniniai lietuviai XIII–XVIII a. buvo kas kita, nes tikrieji „litviny, litva“ – senasis baltarusių etnonimas. O štai *lituvisai*, – ne litvinai, bet naujas žemaičių pagrindu susiformavęs baltų etnosas, atsiradęs XIX–XX a. pradžioje Žemaitijoje ir Aukštaitijoje¹³. Žemaičiai „pasisavino“ Lietuvos vardą iš baltarusių per nacionalinį atgimimą ir 1918 m. „pritvirtino“ prie savo naujosios valstybės „Lituvos“¹⁴.

Naujosios baltarusių istoriografijos etninė terminija leidžia gilią šaknis, nes ją aptiksime ir rimtuose leidiniuose¹⁵. Tačiau Lietuvos ištakų tyrimuose labiau vartojamas neutralus terminas „baltai“. Nesunku suprasti, kad *Litva* baltarusiams yra komplikuoja, kintamų reikšmių sąvoka, dėl iki šiol egzistuojančios istorinės lietuvių tautos trukdanti kontaktinei simbiotinei teorijai, ir net jų pačių išvedžiojimuose turinti nepaneigiamo etninio lietuviškumo. Terminas „baltai“ neutralus ir kartu paliekantis mažiau vietos „Lietuvai“. Jis riboja „lietuvių“ termino baltarusių etnogenezei keliamus pavojus ir, svarbiausia, atskiria baltarusius ir nuo lietuvių, ir nuo senųjų rusų etnosų. Suteikia terminologinio savarankiškumo. Rašančiojo baltarusio istoriko pozicijai Lietuvos valstybės susidarymo klausimu dažnai būdinga pakeisti terminą „lietuvis“ terminu „baltas“. Vis dėlto „baltai“ ir „lietuviai“ dažnai vartojami sinonimiškai, paverčiant niekais atkaklesnio skaitytojo siekius išsipainioti iš gudriai suregzėtų baltarusiškos terminologijos pinklių. Kita vertus, patys baltarusiai gali atsidurti aklavietėje, kaip tai nutiko Kraucevičiui, kuris polemikos įkarštyje apibendrinė: „Dabartinių Vakarų Baltarusijos žemių gyventojų daugumą sudarė jotvingių, bet ne lietuvių gentys“¹⁶. Vadinasi, teisinga būtų teigti, kad Nemuno aukštupyje slavai sudarė simbiotinę zoną veikiau su jotvingiais, o ne su lietuviais. Gal tada baltų nobilis Mindaugas – jotvingis iš Baranovičių?

Kai kurių baltarusių istorikų tyrimo metodai keisti, išvados įtartinos ir, mūsų supratimu, sunkiai atlaikan-

¹² Краўцэвіч, А., *op. cit.*, c. 119.

¹³ *Ibid.*, c. 119, 121.

¹⁴ [Краўцэвіч, А.], „Як здарылася, што Жамойць пачала называцца Літвой“, in: *100 пытанняў і адказаў з гісторыі Беларусі*, c. 54.

¹⁵ P.vz., vartojant terminą „lietuviai-aukštaičiai“; žr. Чаквін, І., „Беларусы“, in: *Вялікае Княства Літоўскае: Энцыклапедыя ў двух тамах*, т. 1, с. 303; Baltarusijos valstybinio universiteto įsteigtoje leidybinėje serijoje *Scriptor universitatis* išleistos knygos „Pratarmės“ autoriai etninę LDK lietuvių sąvoką paaiškina sinonimu „žemaitiškas“; žr. Пичета, В., *История белорусского народа*, Минск, 2003, с. 8.

¹⁶ Kraucevičiaus polemika su Duboniu žr. Краўцэвіч, А., „Дыскусія ці сварка? Пра магчымасць дыялогу паміж беларускімі і летувіскімі гісторыкамі“, in: *Гістарычны альманах*, т. 5, Гародня, 2001, с. 171.

¹⁷ Gudavičius, E., „Following the Tracks of a Myth“, in: *Lithuanian historical studies*, 1996, Nr. 1, p. 38–58.

čios profesionalinę kritiką¹⁷. Nesunku pastebėti, kad Lietuvos žemė, Lietuva, lengvu mostu iš lietuvių etninės teritorijos perkeliama toliau į pietryčius, į dabartinės Baltarusijos Nemuno aukštupį. Antai kalbama apie aukštą etninę savimonę turinčią vieningą tautą baltarusius (senbaltarusius), bet juk šis etnonimas yra vėlyvas, iš XVI–XVII a.¹⁸, šios tautos teritorija baigia susiformuoti tik XVI a. pabaigoje, po Liublino unijos. Išskirtinė tauta, bet lietuvių etnonimas *Lietuva* atsiranda keliais šimtmečiais anksčiau už baltarusių. Neįtikina ir simbiotinių kontaktų zonos idėja. Pavyzdžiui, Jerzy Ochmański atranda gana aiškiai apibūdinamą lietuvių

Minsko gubernijos valstietis. Nuotrauka iš Zigmundo Glogerio knygos „Album etnograficzne“ (1904)

ir rusų (senbaltarusių) tarpgentinę sieną XII–XIII a.¹⁹ Seniausi paliudyti politiniai lietuvių centrai Kernavė, Trakai ir Vilnius iškilo toli nuo lietuvių (baltų) ir slavų (senbaltarusių) simbiozės zonos. Tik dalinė problema yra kontaktai tarpgentiniuose, etniškai mišriuose pasienio regionuose. Jie svarbūs ir įdomūs, jeigu patikimai įrodyti. Svarbiau – lietuvių politinės valdžios siekiai juose, naujės regiono jėgos, kuri išskyla modernėjant lietuvių visuomenei, siekiai artimiausių kaimynų žemėse. Tai lietuvių istorikams yra iš tikrųjų sunkiai sprendžiama klausimo dalis, nes lietuvių kunigaikščių valdžios įtvirtinimo Polocke ir rusiškose Nemuno aukštupio žemėse datos ne visai aiškios dėl šaltinių stokos. Bet Naugarduko su priklausiniais užvaldymą lydėjo Vaišelgos Mindaugaičio panaudota jėga, smurtas ir represijos, Mindaugo karinis konfliktas su Voluine ir Pinsko-Turovo kunigaikštystėmis²⁰, kurių interesų sferai tos teritorijos neabejotinai priklausė. Šiaip gi Naugardukas ir aplinkinės rusiškos teritorijos atgimsta ten įsitvirtinus lietuvių valdančiosios dinastijos nariams XIII a. Kitaip tariant, teiginys „lietuviai, atsirandant jų valstybei, užkariavo Naugarduką“ atitinka tikrovę, nors Kraucevičius ne vieną savo darbų puslapį skiria tam paneigti.

Baltarusiška LDK kultūra

Trečiasis baltarusių istoriografijos postulatą – kultūrinis. Kai kurie ryškesni motyvai iš Kraucevičiaus darbo jau minėti. Tai lietuvių sukultūrinimo koncepcija. Susidūrę su aukštesnės civilizacijos baltarusiais, lietuviai perėmė socialinius ir politinius jų visuomenės institutus²¹, miestietišką baltarusių kultūrą; iki krikšto stačiatikėjo, tarp jų net veikė misionieriai²²; kunigaikščiai ir bajorija baltarusėje, baltarusių kalbai tampant valstybine. Pastarąją nuostatą įtvirtino pakancleris Leonas Sapiega Trečiajame Lietuvos Statute 1588 m. Pagrindinis šios koncepcijos argumentas – rusiškoji, kiriliškoji LDK oficialiųjų institucijų raštvedyba nuo XIV a. pabaigos iki XVII a. pabaigos. Visi Lietuvos is-

torikų argumentuoti bandymai neigti valstybinės LDK kalbos egzistavimą sulaukia griežto baltarusių kolegų atsako²³. Vokiečių istorikas Raineris Lindneris taikliausiai apibūdino kietos pozicijos priežastis: baltarusių istoriografijoje istorinė baltarusių tauta tradiciškai suprantama kaip kalbinė bendrija²⁴. Šią pamatų kerėtę pajudinus, skaudžiai nukentėtų baltarusių kaip pagrindinių LDK civilizacijos kūrėjų koncepcija.

AR BALTARUSIJOS IDEOLOGAI ŽABOJA BALTARUSIŲ ISTORIKŲ MINČIŲ LAISVĘ?

Pastaruju metu naujoji baltarusių istoriografija didelės paramos tikisi iš oficialios Baltarusijos valstybės ideologijos. Jos kūrėjai apie šalies valstybingumo praeitį suformulavo keturias problemas ir kelias teisingas, iš istorikų laukiamas išvadas. Pirmą problemą, ar turi baltarusių valstybingumo idėja bendrarusiškas šaknis, t. y. ar Baltarusijos žemės priklausė senosios Rusios valstybei; antra, ar turi Baltarusija istorinių ir juridinių teisių vadintis LDK paveldėtoja; trečia, ar baltarusių tauta išsaugojo valstybingumo elementus Abiejų Tautų Respublikos sudėtyje ir kokią tai turėjo įtaką baltarusiško valstybingumo idėjai; ketvirta, ar Baltarusijos įjungimas į Rusijos valstybės sudėtį buvo teigiamas įvykis?²⁵ Jokių abejonių šalies istorikams nebeturėtų kelti tvirtos ideologinės schemos dėl pirmos ir paskutinės problemos: baltarusių valstybingumo šaknys – rytų slavų genčių junginiuose ir vėliau sukurtoje Kijevo Rusios valstybėje; o po Baltarusijos prijungimo prie Rusijos imperijos XVIII a. pabaigoje „atgimė baltarusių nacionalinės tradicijos, kultūra, literatūrinė kalba“. Taigi substratinė baltarusių kilmės teorija netoleruojama. Kita vertus, didelių laisvių tyrinėtojams suteikiama sprendžiant antrosios ir trečiosios problemos klausimus. Toliau galima diskutuoti apie LDK etninę sandarą, bet nereikia užmiršti, kad iš pat pradžių tai baltarusių lietuvių valstybė, vėliau vis labiau dominuojant baltarusiškam faktoriui. Nė žodžiu neužsi-

¹⁸ Pavadinimas *Baltarusija* nuo XVII a. dažniausiai taikytas dabartinės Baltarusijos Padauguvio ir Padneprio regionams; žr. Бель, А., „Белая Русь“, in: *Вялікага Княства Літоўскага: Энцыклапедыя ў двух тамах*, т. 1, с. 306–308.

¹⁹ Ochmański, J., *Litewska granica etniczna na wschodzie od epoki plemiennej do XVI wieku*, Poznań, 1981.

²⁰ Dubonis, A., „Volunietiškos Lietuvos užsienio politikos krypties formavimasis (iki Mindaugo mirties 1263 m.)“, in: *Lituanistica*, 2005, Nr. 4, (spausdinama).

²¹ Краўцэвіч, А., *op. cit.*, с. 125 („Nežinomas nė vienas LDK valstybės institutas, kuris galėtų būti lietuviškos kilmės“), 129. Šis akcentas be galo pamėgtas visos baltarusių istoriografijos; žr. *Гісторыя Беларусі ў двух частках*, ч. 1: Ад старажытных часоў – па люты 1917 г., пад ред. Я. Новіка і Г. Марцуля, Мінск, 1998, с. 82–84.

²² Марзалюк, І., *Людзі даўняй Беларусі: этнаканфесійныя і сацыякультурныя стэрэатыпы (X–XVII стст.)*, Магілёў, 2003, с. 38–47.

²³ Свяжынскі, У., „Праблема ідэнтыфікацыі афіцыйнай мовы Вялікага Княства Літоўскага“, in: *Metriciana: Даследаванні і матэрыялы Метрыкі*

Вялікага Княства Літоўскага, Мінск, 2001, т. 1, с. 109–136; rec.: Karalius, L., „Lietuvos Metrikos tyrimams skirtas baltarusių periodinis leidinys“, in: *Lietuvos Metrikos naujienos*, 5 – 2001, Vilnius, 2002, p. 18–21; Dubonis, A., „Lietuvių kalba: poreikis ir vartojimo mastai (XV a. antra pusė – XVI a. pirma pusė)“, in: *Naujasis Židinys-Aidai*, 2002, Nr. 9–10, p. 473–478; Свяжынскі, У., „Аб статусе беларускай і ўкраінскай моў у часы Вялікага Княства Літоўскага“, in: *Metriciana*, Мінск, 2003, т. 2, с. 132–163; Дубоніс, А., „Да праблемы дзяржаўнай мовы ў Вялікім Княстве Літоўскім“, in: *Metriciana*, Мінск, 2004, т. 3, с. 205–219; Свяжынскі, У., „Вяртаючыся да дыскусіі пра афіцыйную мову Вялікага Княства Літоўскага“, in: *Metriciana*, Мінск, 2004, т. 3, с. 220–227; Idem, „Паверх бар’ераў: Маскоўская мова ў Вялікім Княстве Літоўскім“, in: *Metriciana*, Мінск, 2004, т. 3, с. 228–240. Apie Pirmojo Lietuvos Statuto kalbą žr. Лазутка, С.; Валиконите, И.; Гудавичюс, Э., *Первый Литовский Статут (1529 г.)*, Вильнюс, 2004, с. 63–68.

²⁴ Лінднер, Р., *op. cit.*, с. 463.

²⁵ *Основы идеологии Белорусского государства: Учебное пособие для вузов*, Минск, 2004, с. 25–26.

menant atmetama skaudi lietuvių, kaip baltarusiškų žemių užkariautojų, idėja. O termino „baltas“, kalbant apie LDK, vartojimas vietoj „lietuvis“ turėtų nuraminti ne vieną naujosios baltarusių istoriografijos teoretiką²⁶. Gimininga 2004-ųjų „Baltarusijos valstybės ideologijos pagrindų“ konstruktui, oficialiai sankcionuota ideologinė ankstyvosios baltarusių istorijos paradigma jau buvo išdėstyta 1998 m. Baltarusijos istorijoje aukštosioms mokykloms²⁷. Palyginę jas, 2004-ųjų veikale išvystame santūraus palankumo naujai baltarusių istoriografijai ženklų. 1998 m. „Istorijoje“, kaip ir „Ideologijos pagrinduose“, atmetama substratinė baltarusių kilmės teorija, nes baltai tebuvo substratas Baltarusijos teritorijoje susiformavusiems rytų slavų etnosams. Kalbama ne apie substrato vaidmenį vykstant genčių sintezei, bet apie būsimų baltarusių santykius su atskiromis neslaviškoms gyventojų grupėms; apibendrinama, jog Baltarusijos žemės sudarė vakarines Kijevo Rusios valstybės teritorijas²⁸. Tačiau 1998 m. buvo nedviprasmiškai pasisakyta dviem svarbiais bendros baltarusių ir lietuvių praeities klausimais: Lietuvos valstybė susidarė etninėje lietuvių teritorijoje²⁹, lietuviai retkarčiais rusiškas žemes užgrobdavo karine jėga³⁰. Oficialių ideologinių reikalavimų švelninimas rodo, kad politinė baltarusių valdžia ieško sau draugų šalies akademiniuose istorikų sluoksniuose, kur nenoriai taikstomasi su prezidento Aleksandro Lukašenkos režimu.

VERTINIMAS

Šaltinių duomenys, jų informatyvumas ir kvalifikuotas apdorojimas, atidi problemų istoriografijos analizė ne vienam naujosios baltarusių istoriografijos atstovui nėra svarbūs tyrimui dalykai. Jie sąmoningai tenkinasi paviršutiniška šaltinių analize, „nepastebi“ jų koncepcijoms nepalankių duomenų, nes sprendžia problemą, kuri neturi nieko bendra su istorijos mokslu. Naujosios baltarusių istoriografijos darbai labiausiai atitinka politikos poreikius ir užduotis. Tokiems tyrimams labiau prireikia politologijos mokslo metodikos ir žinių. Naujoji baltarusių istoriografija kuria ne mokslinę, bet politinę LDK civilizacijos koncepciją. Politinis naujosios baltarusių istorijos koncepcijos poreikis aiškiai nu-

lemtas moderniosios baltarusių savimonei poreikių ir valstybingumo kūrimo aktualijų. Procesas sudėtingas, vykęs nuo XIX a. pabaigos ir tebevyksta iki šiol. Anot Lindnerio, susirenkama viskas, kas tiko silpnai nacionalinei savimonei sustiprinti³¹, ir tiesiamas europietiškas baltarusių kelias į Vakarų: nuo slavų tautos iki „suslavėjusių“ baltų, nuo sovietinių laikų didžiariusios patirties link europietiškos civilizacijos³². Čia, sakytiau, ir glūdi naujosios baltarusių istoriografijos grožis, patrauklumas ir aktualumas.

Lindneris į šią istoriografiją žvelgia per jos antislaviškumo, antisovietizmo ir gimstančios baltarusių tautos sveiko nacionalizmo motyvus. Tačiau iš naujo kuriamos nerusiškos³³ nacionalinės baltarusių istorijos raugė yra įmaišyta antilietuviškų elementų. Lietuvos teritorijoje brėždami baltarusių kultūros įsigalėjimo, kontaktinės baltarusių zonos ribas, išvysime, jog jos vakarinė dalis sutampa su tarpukario Vilniaus krašto siena. Vilnius, Trakai, Ašmena, Lyda, Švenčionys ir kt. atsiduria baltarusių tautos zonoje. Tai aiškiai matyti vieno iš iškilniausių baltarusių istorikų Vladimiro Pičetos XX a. trečio dešimtmečio darbuose. Naujosios (kartu senosios) baltarusių istorijos koncepcijos sukurtos tarpukariu³⁴. Iš Maskvos kontroliuojama, Lenkijoje veikusi Vakarų Baltarusijos KP apėmė ir Vilniją. Rytų Lietuva išnyko, bet atsirado Vakarų Baltarusija, kur reikėjo, kad veiktų baltarusiški regiono istorijos dėsniniai. Ši koncepcija tarnavo labai rimtai politikai kaip jos istorinis kultūrinis segmentas. Zenonas Butkus nedviprasmiškai nurodo, kad teorija apie LDK baltarusišką pobūdį buvo sukurta sovietams globojant. Nurodo ir vieną iš pirmųjų jos pranašų – baltarusių politiką, mokslo ir kultūros veikėją Vaclavą Lastovskį: „1926 m. spalio 21 d. baltarusių politikas Lastovskis pristatė SSSR pasiuntinybei Kaune „originalią koncepciją“, kurioje įrodinėta, kad tikri lietuviai tėra žemaičiai, o baltarusiškos valstybės palikimą nelegaliai yra pasisavinusi Lietuva ir gyvena „su svetimu pasu““³⁵. Baltarusių politinių veikėjų meilės Baltarusijos Tarybų Socialistinei Respublikai pirkimas buvo didžiausias SSSR Kauno ambasados išlaidų straipsnis: „Пришли белоруссы, опустошили нашу кассу“, – konstatavo 1925 m. rugpjūčio 25 d. pasiuntinys Sergejus Aleksandrovskis³⁶. „Originaliosios

²⁶ *Ibid.*, c. 26–27. Beje, Liublino unija – tragiškas LDK baltarusių istorijos puslapis, nes Respublikos valstybė iš visų jėgų stengėsi, kad atmintis apie jų etninę priklausomybę būtų ištrinta; *ibid.*, c. 27.

²⁷ Zėjmis, J., *op. cit.*, S. 395; *Гісторыя Беларусі ў двух частках*, ч. 1: Ад старажытных часоў – па люты 1917 г.

²⁸ *Ibid.*, c. 38, 72.

²⁹ *Ibid.*, c. 81–82.

³⁰ *Ibid.*, c. 84.

³¹ Лінднер, Р., *op. cit.*, c. 465.

³² *Ibid.*, c. 448.

³³ *Ibid.*, c. 392.

³⁴ Marzaliukas visus pagrindinius LDK genezės archetipus suranda

XVI–XVII a. pirmos pusės literatūroje; žr. Марзалиук, И., „Великое Княжество Литовское в исторической памяти белорусов-русинов: от средневековья к модерну“, in: *Ab imperio: Исследования по новой имперской истории и национализму в постсоветском пространстве*, 2004, 4, c. 541, 549 (LDK su Baltarusija – Kijevo Rusios tęsinys), 542 (LDK valdovų baltarusiška kilmė), 545 (Naugarduko žemės politinės reikšmės akcentai), 547 (Mykolo Lietuvio lituanocentristinė LDK susidarymo koncepcija), 554–555 (taikus rusų jungimasis prie Lietuvos) ir kt.

³⁵ Butkus, Z., „Jei opozicija gauna paramą iš svetur...: Tarpukario prosovietinės ir antilenkiškos propagandos kreditoriai“, in: *Kultūros barai*, 1995, Nr. 8–9, p. 84.

³⁶ *Ibid.*

konceptijos“ atsiradimas – tai lyg laidotuvių vainikas ant Pirmojo pasaulinio karo ir pirmaisiais pokario metais sudarinėtų politinių lietuvių ir baltarusių projektų atkurti LDK, kaip šių dviejų tautų ir dar vienos kitos konfederacinę ar federacinę valstybę, kapo³⁷.

Antilietuviškumas naujojoje baltarusių istoriografijoje senas ir realus. Dabar jį diktuoja moderniosios baltarusių politikos užduotys. Įdomu, kad jas dažniau formuluoja demokratinei stovyklai save priskiriantys istorikai, atvirai ar širdyje nepatenkinti Baltarusijos prezidento Aleksandro Lukašenkos režimu. Siekdami sukurti nenutrūkstamą vientisą savo tautos ir valstybės istoriją, užsitikrinti visų pagrindinių LDK civilizacinių pasiekimų nuosavybę ir įrodyti baltarusių teises vadintis jų perėmėjais, jie neatpažįstamai iškraipo lietuvių tautos praeitį, toliau plėtoja su bolševikų pagalba sukurtą pasakėlę apie „Lituvos“ ir „lituvisų“ gyvenimą su „svetimu pasu“. Lietuviams tikrai nelengva kalbėtis su šiais baltarusių istorikais dėl pagrindinių savo praeities bendroje valstybėje klausimų. Kadangi sukurtas

tik politinis, vidiniam vartojimui skirtas mitas, mitas tautinei savimonei ugdyti ir baltarusiško valstybingumo tradicijoms formuoti. Lindneris taikliai pastebi, kad mitai ir mitologizacija yra mėgstamiausia nacionalinių istorinių argumentų sfera³⁸, ir sudaryti savo mitų katalogą yra būdinga sustabdytos ir nebaigtos nacionalinės genezės tautoms³⁹. Tai silpnokai tyrimams pasirengusios, reikiamų regiono kalbų nemokančios, uždaros mokslo visuomenės istoriografija. Ji atliepia dalies baltarusių visuomenės siekius atitolti nuo Rusijos, priešintis dabartinės Baltarusijos valdžios vykdomai integracijai su ja⁴⁰. Bet tai laikina. Pasiekus pagrindinius naujos nacionalinės istoriografijos keliamus tikslus, visų mitų teks atsisakyti, nes polukašenkinės Baltarusijos istorikai, tvirtindami ir intensyvindami mokslinius kontaktus su kolegomis užsienyje, kalbėti turės visiems suprantama mokslinės metodologijos, metodikos ir sveiko proto argumentų kalba. Antraip už savo valstybės sienų ir ateityje jie liks nesuprasti. Juolab kad bliaivai maštančių baltarusių istorikų tikrai nemažai⁴¹. ❧

³⁷ Lopata, R., *Lietuvos valstybingumo raida 1914–1918 m.*, (ser. *Lietuvių atgimimo studijos*, t. 9), Vilnius, 1996, p. 69–82, 136; Gimžauskas, E., *Baltarusių veiksnys formuojantis Lietuvos valstybei 1915–1923 m.*, Vilnius, 2003, p. 47–90, 115–137, 151–152.

³⁸ Лінднер, Р., *op. cit.*, c. 461–462.

³⁹ *Ibid.*, c. 478.

⁴⁰ Zejmis, J., *op. cit.*, S. 396.

⁴¹ Žr. Kraucevičiaus ir Nasevičiaus diskusiją šiame straipsnyje (išn. 5, 8). Kraucevičiaus koncepcijai didesnio pagrindimo linki G. Halenčanka LDK istoriografijos aržvalgoje; žr. „Гістарыяграфія [ВКЛ]“, in: *Вялікае Княства Літоўскае: Энцыклапедыя ў двух тамах*, т. 1, с. 175. Didelę grupę akademiškai maštančių istorikų sutelkė G. Sahanovičiaus redaguojamas leidinys *Беларускі гістарычны агляд*.

MATTHIJS VAN BOXSEL

KVAILYBĖS
ENCIKLOPEDIJA

AIDAI

Si knyga patiks kiekvienam, kuris mėgsta Erazmo „Pagiriamąjį žodį kvailybei“.
Tai moderni jos versija. Tiesa, šioje knygoje juokas ne toks garsus, joje daugiau skausmo ir absurdo. Bet drauge ir gelmės. Amsterdame gyvenančio autoriaus paradoksalai, supinti su keistomis, kone hipnotizuojančiomis iliustracijomis, susiklosto į vientisą filosofiją; jos išvados gąsdina, bet jų rimtumu iki galo nepatikėsi – tokia yra tikra ironiška kalbėsena

išsamus „Aidų“ leidyklos katalogas internete: <http://www.aidai.lt>

LDK IDĖJOS LIKIMAS XX A. LIETUVOS BEI BALTARUSIJOS VALSTYBINGUMŲ DIRVOJE

Edmundas Gimžauskas

Nors 1795 m. Abiejų Tautų Respublika, taigi ir LDK kaip jos sudedamoji dalis stipriųjų imperinių kaimynų valia ir dingo iš Europos politinio žemėlapiu, tačiau tai nereiškė, kad ji dingo iš žmonių atminties ir regiono gyventojų savimonės. Maža to, prievarta sunaikinusios valstybę jėgos nepajėgė sunaikinti tarptautinės teisės plotmėje šios valstybės turėtą nišą. Kitaip tariant, kartą įgyta niša valstybei buvo garantuota visą tarptautinės teisės principų ir pagrindų egzistavimo laiką, nors pati valstybė ir būtų prievarta likviduota. Rusijos politinė mintis suprato, kad prievarta sunaikintosios valstybės sukurtos civilizacijos palikimas – jei jis vis dar buvo gyvas žmonių sąmonėje – sudarė teisinį pagrindą tai valstybei atsikurti¹. Buvo visai nesunku ir pagrįsta manyti, jog susiriejus Abiejų Tautų Respubliką pasidalijusioms galybėms, ją atkurti iškart taps politiškai aktualu. Tiesa, laukti to teko gana ilgai – visą XIX a. ir dar truputį – iki Pirmojo pasaulinio karo pradžios. Čia vertėtų pridėti, jog per tokį ilgą laiką pakito ne tik tai, kaip prisiminta ir vertinta buvusi valstybė, tačiau ir žmonių valstybinės savimonės formavimosi ir raiškos mechanizmas.

Puldami ir užimdami carinės Rusijos valdomas žemes, vokiečiai 1915 m. rudenį sustojo ties riba, labai primenančia 1793–1795 m. rytinę LDK sieną². Būtent teritorijoje, kone analogiškoje LDK tarp antrojo ir trečiojo padalijimų, vokiečiai įkūrė savo administracinį vienetą Oberostą. Vokietijos politikai svyravo, ar užimtas teritorijas aneksuoti, ar jas gražinti Rusijai, ar net valstybinius darinius organizuoti tose teritorijose nuo Vokietijos priklausomus. Nuomonių pagrindu buvo formuojama valstybinė politika, kuri keitėsi dėl karo įvykių. 1915 m. antroje pusėje vokiečiai kaip tik pradėjo lošti istorinio valstybingumo korta: palaikyti istorinės Lietuvos, sudarytos iš Suvalkų, Kauno, Vilniaus, Gar-

dino ir dargi Kuršo gubernijų, iliuziją³.

1795 m. panaikintos valstybės istorinio valstybingumo klausimas pasirodė esąs gana komplikotas – iškart vėrėsi XVIII a. pabaigoje neišspręsta LDK ir Abiejų Tautų Respublikos santykio problema. Pastarosios valstybės restitucija aiškiai neįėjo į vokiečių planus (atsiminus, kad per XVIII a. padalijimus prūsai ir austrai buvo užėmę ir kaip integralias savo imperijų dalis tebevaldė vakarines tos valstybės žemes). Tačiau LDK atrodė visai kitaip – juk ją anuomet visą pasigrobė Rusija. Nuo pat karo pradžios vokiečių politikoje aiškiai išvengiama tendencija LDK ir Lenkijos Karūnai priklausiusių žemių reikalus spręsti atskirai. Betgi lenkai, stiprūs visoje buvusioje LDK ir XIX a. netgi sustiprėję, vis dar puoselėjo Abiejų Tautų Respublikos *restitutio in integrum*, kėlė vokiečiams (ir austrams) didelį bei nuolatinių rūpestį⁴.

Tuo tarpu vokiečių užimtame krašte, pirmiausia Vilniuje, naujiesiems okupantams toleruojant ir dargi skatinant, vietiniai politikai ėmėsi ir konkrečių veiksmų. 1915 m. gruodžio 19 d. lietuvių, baltarusių, lenkų bei žydų kalbomis pasirodė LDK konfederacijos Laikinosios Tarybos universalas⁵. Šiame dokumente pasisakyta už LDK atkūrimą lygiomis teisėmis dalyvaujant visoms keturioms tautybėms. Numatyta nedalomos valstybės teritorija turėjo apimti lietuvių ir baltarusių žemes, kuriose kadaise egzistavo LDK ir kurios dabar buvo vokiečių kariuomenės okupuotos. 1916 m. vasarį išleistas ir LDK konfederacijos Laikinosios Tarybos atsišaukimas „Piliečiai!“⁶ Čia, plėtojant universale iškeltą nedalomos ir savarankiškos LDK idėją, aiškinašios eventualios valstybės geopolitinės ir etnopolitinės

¹ Laurinavičius, Č., *Lietuvos–Sovietų Rusijos taikos sutartis*, Vilnius, 1992, p. 99.

² Lopata, R., „Lietuvos valstybingumo raida 1914–1918 metais“, in: *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, Vilnius, 1996, t. 9, p. 65.

³ *Ibid.*, p. 63.

⁴ *Ibid.*, p. 23–28, 57.

⁵ Klimas, P., *Dienoraštis 1915.12.01–1919.01.19, pradedamas P. Bugailišio užrašais 1915.08.23 (10)–10.13*, Chicago, 1988, p. 328–331. Atsišaukimo tekstas pateiktas keturiomis kalbomis.

⁶ *Ibid.*, p. 342.

EDMUNDAS GIMŽAUSKAS (g. 1971) – dr., Lietuvos istorijos instituto XX a. istorijos skyriaus mokslo darbuotojas. Pagrindinė mokslinių interesų kryptis: XX a. pirmos pusės Lietuvos etnopolitinė istorija, tarpukario Lietuvos politinė istorija.

orientacijos. Pasisakyta už atsiskyrimą nuo carinės bei eventualiai liberalios Rusijos ir šliejimąsi prie vokiško bloko valstybių. Būsimoji LDK apibrėžta etnografinės Lietuvos ir vakarinės Baltarusijos teritorija. Rengiant pastarąjį dokumentą, lenkų atstovai nedalyvavo⁷. Jiems suaktyvinius pastangas dominuoti okupuotų žemių politiniame gyvenime, konfliktas su kitomis tautybėmis jau buvo aiškus.

Tačiau 1916 m. pavasarį diplomatinėje kovoje prieš carinę Rusiją vokiečiams pasirodė parankiau manipuluoti ne istorinės teisės, o vadinamojo „tautinio veiksnio“, t. y. etnografinėmis kategorijomis. Atsižvelgdami į tai, vietiniai okupuotų žemių politikai turėjo pakeisti savo raišką. Dėl to 1916 m. gegužės 21 d. LDK konfederacijos Laikinoji Taryba buvo paversta tiesiog lietuvių ir baltarusių atstovų nuolatine komisija, nors birželio 4 d. abi pusės ir patvirtino, jog laikysis ankstesnės konfederacijos platformos⁸.

Žvelgdami į visą XX a. istorijos visumą, galėtume pasakyti, jog 1915 m. antros pusės – 1916 m. pirmos pusės laikotarpis turbūt buvo vienintelis XX a., kai idėja atgaivinti savarankišką LDK figūravo oficialioje (atsižvelgiant į buvusią vokiečių okupaciją, gal daugiau pusiau oficialioje) politinėje retorikoje. Užbėgant į priekį vertėtų atkreipti dėmesį, jog idėjos eksploatavimas 1919 m. balandžio 22 d. garsiajame Juozapo Pilsudskio atsišaukime į LDK gyventojus buvo visai kitas atvejis: čia, nors kalbėta apie LDK, mintyje pirmiausia turėtas Abiejų Tautų Respublikos atgaivinimas⁹.

1917 m. sausio viduryje, po ilgesnio sąstingio istorinio valstybingumo tema, kurią lėmė Vokietijos politikos prioritetų kaita, lietuvių ir baltarusių politikai vokiečių pareigūnams įteikė suderintą politinę platformą, kurios teiginiai skelbė: 1) LDK žemių, atskirtų nuo Rusijos, ir Kuršo nepriklausomybę; 2) pasisakoma prieš asociaciją su Lenkija; 3) LDK padalijama į 3 savivaldą turinčias nacionalines dalis (lietuvių, baltarusių, latvių); 4) sostinė – Vilnius, kuris priklauso lietuvių nacionalinei daliai, bet vartojamos dvi oficialios kalbos – lietuvių ir baltarusių¹⁰. Tačiau 1917 m. Vasario revoliucija Rusijoje iš esmės pakeitė vokiečių okupuotų baltarusių laikyseną – dabar jie ėmė reikalauti visos Baltarusijos suvienijimo, nepriklausomybės ir federacijos su kaimynais,

taip pat ir su rytiniais, tačiau pirmiausia su Lietuva. Lietuvių atstovams tai neatrodė priimtina ir santykiškai su baltarusiais ėmė vis labiau vėsti. Pagaliau lietuviai 1917 m. rugsėjo mėnesį Vilniaus konferencijoje aiškiai ir nedviprasmiškai pasisakė už valstybės kūrimą etnografiniais pagrindais.

Viso lietuvių politinio spektro atstovų programoms buvo būdinga istorinės teisės ir tautos apsisprendimo natūralios prigimtinės teisės koreliacija. Lietuvių politikams, kurie save apibrėžė pirmiausia kaip etnografinės tautos reprezentantus, artimesnės buvo prigimtinės tautos teisės. Jomis remiantis, buvo projektuojama moderni Lietuvos valstybė. Karui prasidedant, jos kūrimo principai jau buvo iš esmės susiformavę ir naujų aplinkybių diskusijose tik patvirtinami. Planuota ir būsimoji tokios valstybės teritorija: rytuose ji sutapo su istorine „Tikraja Lietuva“¹¹. Pastaroji buvo apibrėžiama Kauno, Vilniaus, Gardino ir Suvalkų gubernijų ribomis ir iš esmės sutapo su LDK prieš Trečiąjį XVIII a. padalijimą, kurios kontūruose, kaip jau minėta, vokiečiai įkūrė savąjį Oberostą. Toks teritorijų sutapimas kuri laiką ir grindė palyginti konstruktyvius santykius su baltarusiais, kurie buvo ištikimi istorinei formulei.

Per dvejus atnaujintas lietuvių ir baltarusių derybas (1917 m. spalio, 1918 m. balandis) suartėjimo nepasiekta, nes lietuviai nuosekliai laikėsi 1917 m. Vilniaus konferencijos patvirtintos etnografinės Lietuvos linijos¹². Tuo tarpu baltarusių pasitikėjimą savimi stiprino 1918 m. kovą paskelbta Baltarusijos Liaudies Respublika (BLR). Pastaroji buvo kito baltarusių politinio centro – Minsko, susiformavusio ir veikusio specifinės rusiškos aplinkos sąlygomis, kūrinys. BLR, iš esmės etnografinio pobūdžio valstybinis darinys, buvo veikiau palankios konjunktūros ir spontaniškų veiksmų, tačiau ne kryptingų ir ilgalaikių pastangų rezultatas. Nors baltarusių veiksnys ir etnografinės Lietuvos formulės, ir jos teritorijos atžvilgiu pasidarė aiškiai neigiamas, tačiau konkrečių praktinių pasekmių 1918 m. tai neturėjo, nes iki pat tų metų rudenį įvykusio Vokietijos militarinio žlugimo kraštas buvo kontroliuojamas vokiečių.

Po to prasidėjusiu ir iki 1920 m. rudens trukusiu laikotarpiu senosios legitimistinės sistemos krizės ir tautinių sąjūdžių triumfo aplinkoje buvo bandoma įgyven-

⁷ Lietuvos centriname valstybės archyve irgi yra išlikęs atsišaukimo „Piliečiai!“ tekstas (LCVA, f. 383, ap. 7, b. 56, l. 53). Iš po juo pieštuku užrašytų pavyzdžių galėtume įvardyti sumanymo autorius ir LDK idėjos skelbėjus: lietuviai Jurgis Šaulys, Jonas Vileišis, Augustinas Janulaitis, baltarusiai Antonas ir Ivanas Luckievičiai, Vaclovas Lastauskis, Dominikas Semaška, jiems prijauciantis A. Zasztowtas, žydai Z. Šabadas ir Simonas Rozenbaumas. Beje, tuomet būta ir kito LDK idėjų skelbėjų centro Kaune. Čia vadinamasis Vyriausiasis Lietuvos Tautos Komitetas 1916 m. sausio 6 d. paskelbė „Savivaldės Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės Konstitucijos pamatus“ ir jų preambulę „Postulatai“. Komitetą sudarė vien lietuviai – 8 asmenys, iš jų 6 kunigai. Konstitucijos projektą rengė Saliomonas Banaitis, o „Postulatus“ – Banaitis, prelatas Antanas Dambrauskas-Jakštas ir kun. Antanas Alekna; žr. Lopata, R.,

op. cit., p. 83; Grigaravičius, A., „Sumanymai skelbti Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę (1916 m.)“, in: *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, Vilnius, 1991, t. 3, p. 351–352; p. 353–357 paskelbti dokumentų tekstai.

⁸ Пратаколы засяданні Беларускага Народнага Камітету 1916 05 21, 1916 06 04, in: *LMAB RS*, f. 21-2068, l. 6–14.

⁹ Wojnicka, M., „Stosunek Polski do Białorusi w latach 1918–1920“, in: *Odrodzona Polska wśród sąsiadów 1918–1921*, red. A. Koryn, Warszawa, 1999, s. 82–83.

¹⁰ Baltarusių organizacijos protokolai 1917 m., in: *LMAB RS*, f. 21-2069, l. 7–8. Minimas formuluotes derino ir patvirtino lietuvių atstovai Antanas Smetona, Jurgis Šaulys, Steponas Kairys, Andrius Domaševičius ir baltarusiai Luckievičiai bei Lastauskis.

dinti karo metais suformuluotus politinius projektus. Nepaisant didžiulio poveikio iš šalies, lietuviai nenukrypo nuo principinės nuostatos kurti etnografinę valstybę. Teoriškai buvo apibrėžta maksimali galima teritorija – istorinė „Tikroji Lietuva“, o detalės paliktos derinti praktiškai realizuojant valstybingumą. Toks teritorinio sprendimo variantas savo ruožtu suteikė

LDK konfederacijos Tarybos atsišaukimas. 1915 m. gruodis

manevravimo laisvę įveikiant pasipriešinimą etnografiniam idealui įgyvendinti. Ši taktika kaip tik konkretizavosi santykiuose su baltarusiais 1918–1920 m. Pastarieji tebesiekė atkurti LDK istorinį valstybingumą.

¹¹ Tikroji Lietuva žinoma dar nuo 1566 m. įvesto LDK administracinio suskirstymo. Nuo to laiko Vilniaus ir Trakų vaivadijos Lietuvos raštuose ir dažnai žemėlapiuose vadinamos Tikrosios Lietuvos vardu, lot. *Lithuania Propria*, lenk. *Litwa Rdzenna* arba *Litwa Własciwa*, rus. *Коренная Литва*. Patys lietuviai prie jos dar įtraukdavo ir Žemaitijos kunigaikštiją; žr. Pakštas, K., „Gudijos santykis su Lietuva“, in: *Lietuvos sienų raida: mokslo duomenys apie lietuvių tautą, jos valstybę ir sienas*, sud. A. Liekis, Vilnius, 1997, kn. 2, p. 320. Po Trečiojo padalijimo XVIII a. Tikrosios Lietuvos teritorija buvo sujungta į vadinamąją Lietuvos generalgubernatorią, vėliau išskaidytą į Vilniaus, Kauno ir Gardino gubernijas. Rusijos mokslo leidiniuose šios trys ir kartais Suvalkų gubernija iki pat Pirmojo pasaulinio karo buvo vadinamos Lietuviškomis gubernijomis.

¹² Apie lietuvių ir baltarusių santykius bei jų peripetijas 1915–

„Tikrosios Lietuvos“ dalį Gardino žemę buvo numatyta paversti placdarmu baltarusių užmojams įgyvendinti. 1918–1919 m. sandūroje jiems netgi buvo pasisekę pradėti praktiškai realizuoti planą Antantės šalių propagoto pilietinio valstybingumo rėmuose. Gardine veikė baltarusių reikalų ministerija kaip Lietuvos vyriausybės aparato sudedamoji dalis, Lietuvos kariuomenėje buvo pradėtas kurti baltarusių pėstininkų pulkas. Traukdamasi nuo bolševikų puolimo, į Gardiną buvo išsikrausčiusi ir BLR vyriausybė. Tačiau lenkų ir sovietų invazijos nutraukė baltarusių siekių vykdymą ir įstrigdė Lietuvos teritorijos detalizavimą. BLR darinys žlugo, kai teritorija, į kurią jis pretendavo, užėmė stiprios išorės jėgos. O Lietuvos valstybės sienos galų gale turėjo būti įteisintos sutartimis su kaimynais. Pirmoji iš jų buvo 1920 m. liepos 12 d. sutartis su Sovietų Rusija. Joje geriausiai atsiskleidė tai, kad lietuvių ir baltarusių santykiai, pirmiesiems tvirtai siekiant etnografinės valstybės, tėra antraeiliai¹³. Baltarusių veikėjai suskubo reikšti protestus prieš lietuvių ir sovietų taikos susitarimą.

Tačiau netrukus sovietai su Lenkija sudarė Rygos taiką, kuri pamynė ne tik baltarusių, bet ir lietuvių interesus¹⁴. Tiesioginė Rygos susitarimo pasekmė buvo ir Želigovskio agresija. Po jos Vakarų šalys Lietuvos ir Lenkijos ginčijamoje teritorijoje nutarė rengti plebiscitą¹⁵, analogišką tiems, kurie buvo surengti Versalio sutarties nustatytose teritorijose. Norėdama jį laimėti, Lietuva neišvengiamai turėjo remtis baltarusiais. Pastarieji, kurių teritorijos buvo pasidalytos tarp kaimynų bent pagal kelias tarptautines sutartis, vėl gavo vilties išbristi iš situacijos eidami išvien su lietuviais. Visa tai suartino abi puses.

Jei būtų įgyvendinti 1920 m. lapkričio 11 d. pasirašyto lietuvių ir baltarusių susitarimo uždaviniai, bent jau pradiniu etapu tai būtų reiškę istorinės Lietuvos, kurios siena rytuose būtų sutapusi su Rygos taikos siena, modelio atgaivinimą¹⁶. Tvirtai už etnografinę formulę nusistačiusiems lietuviams tai negalėjo patikti, tačiau ieškant baltarusių paramos, bent laikinai teko susitaisyti su pastarųjų siekais. Lapkričio 11 d. susitarimo likimą nulėmė skirtingas šio susitarimo tikslo suvoki-

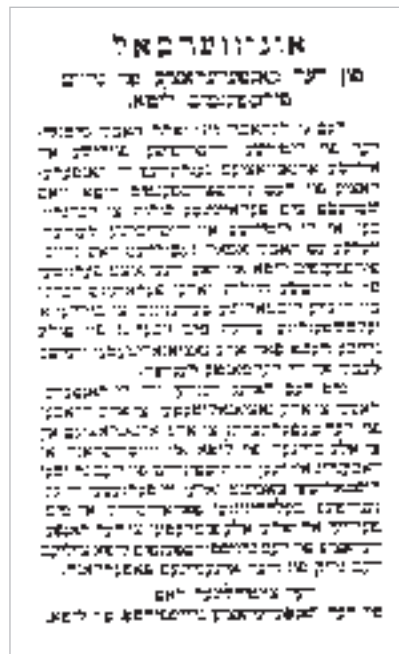
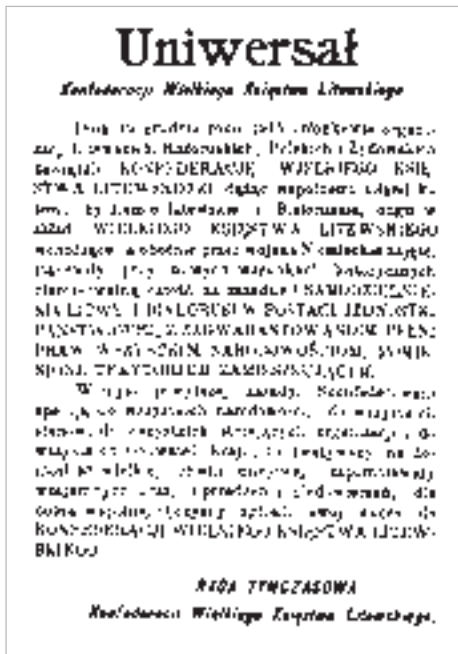
1923 m. plačiau žr. Gimžauskas, E., *Baltarusių veiksnys formuojantis Lietuvos valstybei 1915–1923 m.*, Vilnius, 2003.

¹³ Detaliau apie baltarusių faktorių lietuvių ir sovietų taikos derybose 1920 m. žr. Laurinavičius, Č., *op. cit.*

¹⁴ Apie Rygos taikos sutarties poveikį Lietuvai žr. Laurinavičius, Č., „Kam Lietuvos neįpareigojo lenkų-sovietų Rygos sutartis“, in: *Politika ir diplomatija: Lietuvių tautinės valstybės tapimo ir raidos fragmentai*, Kaunas, 1997, p. 134–144.

¹⁵ Žr. Vilkelis, G., „Tautų Sąjungos bandymas plebiscitu išspręsti Lietuvos ir Lenkijos konfliktą (1920 spalio 28 – 1921 kovo 3)“, in: *Lituanistica*, 1994, Nr. 1, p. 3–17.

¹⁶ Plačiau žr. Gimžauskas, E., „1920 m. lapkričio 11 d. Lietuvos Respublikos ir Gudijos Liaudies Respublikos sutarties aspektai“, in: *Lietuvos istorijos metraštis*, 2000, Vilnius, 2001, p. 216–256.

LDK konfederacijos Tarybos atsišaukimas baltarusių, lenkų ir hebrajų kalbomis. 1915 m. gruodis

mas: kitaip nei baltarusiai, Lietuva suprato būtinybę kovoti ne su Rygos taika, o tik su viena jos puse – lenkais, todėl ir sutarčiai su baltarusiais tolimos ateities neplanavo. Lietuvai atrodė svarbios sovietų pažadėtos saugumo garantijos, be to, buvo aišku, jog sovietai toje situacijoje vieninteliai remia etnografinio Lietuvos valstybingumo principą. Pastarieji, naudodamiesi lietuvių pasitikėjimu, ilgainiui ėmė vis labiau įtakoti lietuvių ir baltarusių santykius. Ši įtaka ypač sustiprėjo lietuviams atsisakius Vilniaus bylą spręsti plebiscitu ir išnykus plebiscitiniam, iš esmės į Vakarų orientuotam lapkričio 11 d. sutarties aspektui.

1923 m. kovo 11 d. didžiųjų Vakarų šalių vadinamoji Ambasadorių konferencija, pasinaudodama Versalio taikos sutarties 87 straipsniu, suteikusi Antantės šalims teisę nustatyti Lenkijos sienas, savo sprendimu nustatė Lietuvos – Lenkijos sieną, sutapusią su per karo veiksmus susiformavusia demarkacijos linija, taip pat Lenkijos ir Sovietų Rusijos sieną, sutapusią su Rygos sutarties siena¹⁷. Tai buvo sprendimas, patvirtinęs Rygoje įvykusį buvusių LDK teritorijų pasidalijimą tarp lenkų ir sovietų. Apeliuoti lietuviams ir baltarusiams nebeliko į ką. Ambasadorių konferencijos sprendimą galėtume laikyti lemtingu įvykiu LDK idėjos raidoje XX a. Taip buvo padėtas taškas praktiniams

veiksmams, galėjusiems vesti prie LDK idėjos įgyvendinimo. Drauge baigėsi ir aktyvaus lietuvių ir baltarusių politinio dialogo laikotarpis. Interesas kurti tarpusavio santykius visai sumenko, Kaune buvoję baltarusių veikėjai ne be Maskvos pagalbos tarpusavyje susiriejo ir daugelis jų tais pačiais 1923 m. išvyko į Prahą¹⁸.

Žvelgiant į aktyvaus lietuvių ir baltarusių politinio dialogo 1915–1923 m. visumą, dėmesį patraukia tai, jog visais dialogo etapais baltarusiai nenukrypdami laikėsi istorinio valstybingumo linijos. Šiame kontekste ypač išraiškingai atrodo 1918 m. balandžio 23 d. lietuvių ir baltarusių pasitarimo epizodas, kai Antonas Luckievičius, vienas BLR kūrėjų ir jos valdžios atstovas, lietuviams dėstė, jog baltarusių „idealas – LDK atgavimas kaip Lietuvos ir Baltarusijos federacija“, o „Lietuva su Tarybos nustatytomis sienomis yra Mažoji Lietuva ir tik LDK atgimimo užuomazga“¹⁹. Kaipgi visa tai galima būtų paaiškinti?

Esmė, matyt, ta, jog lietuviai ir baltarusiai buvo pasiekę nevienodą tautinio sąjūdžio raidos fazę. Pagal garsią čekų mokslininko Miroslavo Hrocho schemą ir jo paties tvirtinimu²⁰, lietuviai jau buvo įžengę į paskutinę C fazę (kai tautiniame sąjūdyje vyrauja politinės programos ir siekiama sukurti tautinę valstybę). Baltarusiams tuo tarpu būdingi B fazės požymiai: agi-

¹⁷ Žepkaitė, R., „Lietuvos valstybės teritorijos, sienų, sostinės problemos (1919–1940 m.)“, in: *Lietuvos rytai*, sud. K. Garšva, L. Grumadienė, Vilnius, 1993, p. 172.

¹⁸ Apie lietuvių ir baltarusių aktyvaus bendradarbiavimo pabaigą žr. Kasparavičius, A., „Gudų korta Kauno ir Maskvos diplomatiniam žaidime 1920–1925 metais“, in: *Lituanistica*, 1997, Nr. 1, p. 3–27.

¹⁹ 1918 04 23 komisijos ir baltarusių pasitarimo protokolas, in: *LMAB*

RS, f. 255-977, l. 3.

²⁰ Hroch, M., *Die Vorkämpfer der nationalen Bewegung bei den kleinen Völkern Europas*, Praha, 1968, S. 24–26, 62; Idem, „Nationales Bewußtsein zwischen Nationalismustheorie und der Realität der nationalen Bewegungen“, in: *Formen des nationalen Bewußtseins im Lichte zeitgenössischer Nationalismustheorien*, hrsg. von E. Schmidt-Hartmann, München, 1994, S. 43–44.

tuojančių už atgimimą inteligentų sekėjų gausėjimas, tautinės savimonės ir sąmonės formavimasis, masinio tautinio sąjūdžio pradžia. Prasidėjusio pasaulinio karo veiksmai užklupo baltarusius dar nepribrendusius

Baltarusijos Liaudies Respublikos Tarybos antspaudas.
1918 m. vasara.

santykio su valstybe problemos svarstymui. Į ilgą tapsmo moderniaja tauta kelią buvo vos įžengta. Tačiau prasidėjęs karas nešė revoliucinius pokyčius, taip pat ir modernių tautų raidoje; karinės ir diplomatinės kovos peripetijos vėrė lig tol neregėtas darbo galimybes tautiniams veikėjams, drauge versdamos tuos veikėjus neišvengiamai spręsti santykio su valstybe problemas, nepriklausomai nuo turimos patirties ir įdirbio. Susiklosčiusioje situacijoje būtent baltarusiams remtis istorine teise ir LDK atgaivinimo idėja buvo parankiausia. Saviems etnografinio valstybingumo pagrindams vis dar liekant abejotiniams, baltarusių strategijos perspektyva buvo etnografiniu pagrindu transformuoti atkurta LDK istorinį valstybingumą. Nesunku numanyti, jog tokioje transformuotoje LDK baltarusiai vylėsi vyrauti dėl savo gausos. Štai dėl ko lietuviai principingai nesutiko į numatomą LDK įtraukti rytinę Baltarusiją.

1923 m. Ambasadorių konferencijos sprendimu Vakarai išreiškė interesą, kad plačiame regione susiklosčius *status quo* nesikeistų ir ligi pat Antrojo pasaulinio karo pradžios neformavo jokios kitos pozicijos. Idėja atgaivinti LDK praktiškai tapo neįgyvendinama, tačiau susiklosčius atitinkamoms aplinkybėms prie jos galėjo būti bet kada grįžta, nes visuomenė iš esmės buvo ta pati, kurioje idėją bandyta įgyvendinti Pirmojo pasau-

linio karo ir po jo kilusios sumaišties sąlygomis. Tačiau laiko tėkmė veikė ne LDK idėjos naudai, pokyčiai daugiausia buvo ne savaiminiai, lėti ir natūralūs, bet dramatiški ir prievartiniai.

Pirmiausia tokie pasikeitimai XX a. trečiame dešimtmetyje užgriuvo baltarusius, atsidūrusius sovietų valdžioje. Pastarieji sukūrė sovietinę Baltarusiją jau 1919 m., tikėdamiesi taip neutralizuoti jiems neparankų baltarusių valstybingumo sąjūdį. Dar svarbiau Maskvai buvo tai, jog sovietinio valstybingumo regimybė padėjo maskuoti toli siekiančius geopolitinius tikslus²¹. Pasak šiuolaikinio provakarietišku pažiūrų baltarusių istoriko Zacharo Šybekos, šios akcijos esmė buvo žaidimas baltarusių korta prieš Lenkiją, ateityje siekiant pajungti ir vakarinę Baltarusiją²². Bolševikinio režimo pagrindas buvo ideologija, kaip ir bet kuri kita ideologija siekianti užvaldyti žmonių protus. Tačiau režimas, pagrįstas ideologija, to meto pasaulyje buvo visai naujas dalykas ir daugelis neižvelgė jo pavojų. Daugelis neižvelgė ir to, kad tautinius sąjūdžius tiek, kiek jie rėmėsi sava ideologija, bolševizmas laikė pavojingu konkurentu ir siekė likviduoti. Baltarusių atveju, kur, kaip jau minėjome, tautinės savimonės ir sąmonės formavimasis dar buvo tik įsibėgėjęs, sovietinis režimas matė ypač palankią terpę įsikišti ir pakreipti procesus tinkama linkme. Viliojant vadinamąja „baltarusizacija“ (tautinio atgimimo su sovietiniu turiniu galimybėmis), sovietinės Baltarusijos teritorijos didinimu, socialinėmis reformomis, pavyko pasiekti, kad į Minską grįžtų daugelis emigracijoje išsibarsčiusių baltarusių veikėjų. Verta pažymėti, jog tuo laiku baltarusių tautiniai veikėjai persiorientavo nuo strategijos etnografiniu pagrindu transformuoti LDK prie strategijos etnografiniu pagrindu transformuoti sovietinę Baltarusiją. Ir tai buvo dar vienas, nors ir netiesioginis smūgis LDK idėjai. Ką ir kalbėti apie sovietų išsuktus socialinius procesus, kai, pasak to paties Šybekos, baltarusizacija iš esmės deformavo natūralią baltarusių nacijos formavimosi eigą²³. Dėsninga, jog greitai baltarusių veikėjai bolševikų režimui tapo nereikalingi ir trečio-ketvirtio dešimtmečio sandūroje juos imta izoliuoti nuo visuomenės sodinant į kalėjimus ir tremiant iš Baltarusijos. Galų gale ketvirtame dešimtmetyje buvo pradėtas fizinis tų veikėjų naikinimas. Represijos keitė baltarusių visuomenės struktūrą ir moralines bei idėjines jos nuostatas.

Tačiau didžiausi ir visa apimantys sukrėtimai buvo susiję su Antrojo pasaulinio karo įvykiais. Pirmiausia, dar 1939 m. pabaigoje, vakarų baltarusiai patyrė tai, ką anksčiau išgyveno jų tautiečiai rytuose – masinių represijų ir sovietizacijos bangą. Jos metu Vilniuje

²¹ Sovietinė Baltarusijos respublika buvo įkurta 1919 m. sausio 1 d., o jau vasario 27 d. buvo sujungta su kuriama sovietine Lietuva į vadinamąjį Lietuvą. Šitaip bolševikų režimas reagavo ne tik į etnografinio, bet ir į istorinio valstybingumo galimybę baltarusių ir lietuvių žemėse.

Tiesa, tai buvo daugiau epizodas, 1919 m. nulemtas su Lenkijos veiksmais susijusios geopolitinės situacijos.

²² Шыбека, З., *Нарыс гісторыі Беларусі 1795–2002*, Мінск, 2003, с. 257.

²³ *Ibid.*, с. 256.

buvo suimtas ir sovietų kalėjime žuvo bene žymiausias LDK idėjos reprezentantas Luckievičius. Atskira tema būtų nacistinės Vokietijos okupacija, palikusi baisius randus ir baltarusių visuomenės struktūroje, ir tos visuomenės sąmonėje. Galėtume tik konstatuoti, jog visi tie įvykiai, lėmę Baltarusijos kaip „partizanų krašto“ stereotipą ir taip vėl smarkiai koregavę baltarusių savimonę, dar labiau į nuošalę stūmė ir į užmarštį gramzdino LDK valstybingumo idėją.

Daug reikšmingesnis mūsų aptariamai problemai atrodytų lenkų kultūros atstovų deportavimas ir repatrijavimas iš baltarusių žemių. Reikia nepamiršti, jog tol, kol baltarusių ir lietuvių žemėse gyvavo lenkų politinės minties, pirmiausia jos federališkai orientuoto sparno atstovai, tol egzistavo ir prielaidos kitokios LDK – sąjungoje su Lenkija – galimybei²⁴. Atskirai reiktų paminėti vadinamųjų „kraštiečių“ (krajovcų) grupę, kuri atitinkamomis aplinkybėmis buvo linkusi paremti ir savarankiškos LDK idėją. Dėl sovietų režimo veiksmų išnyko ir su lenkais sietinos LDK atgaivinimo prielaidos. Dėl lenkų migracijos nukentėjo ir baltarusių tautos interesai: su lenkais tapatinosi ir buvo tapatinami bei atitinkamai traktuojami baltarusiai katalikai.

Baigiant tektų grįžti prie klausimo, kiek LDK idėja atitiko besikeičiančios XX a. visuomenės poreikius, kitaip sakant, kiek LDK turėjo objektyvių prielaidų atsikurti. Filosofas ir sociologas Ernstas Gellneris, pateikęs itin išsamią ir argumentuotą moderniosios tautos genezės versiją, ligšiolinę žmonių visuomenės raidą linkęs skirti tik į dvi stadijas: agrarinę ir industrinę²⁵. Pastarosios susiformavimo vienu ryškiausių indikatorių minėtasis mokslininkas laiko visuotinį raštingumą²⁶. Šio švietimo laimėjimo sovietinis režimas baltarusių žemėse ėmė siekti kaip tik prasidėjus „baltarusizacijai“ ir baigė jau po Antrojo pasaulinio karo. Tuo laikotarpiu vyko ir oficialiai deklaruojama Baltarusijos industrializacija. LDK valstybingumo amžiai neabejotinai priklausytų agrarinės visuomenės fazei. Ar turėjo pagrindą LDK atsikurti ir egzistuoti radikaliai naujoje socialinėje aplinkoje? Atsiminus tai, kas buvo išdėstyta anksčiau, klausimas atrodytų gana nelengvas. Juk dar 1917 m. bendroje lietuvių ir baltarusių politinėje platformoje buvo deklaruotas LDK padalijimas į savivaldą turinčias nacionalines dalis. LDK atkūrimas buvo deklaruojamas nacionaliniu pagrindu, o juk LDK egzistavo kaip luominė valstybė. Vadinas, dar neatkurtai LDK jau buvo numatytas kitas, o ne XVIII a. prarastasis – tautinis turinys. Tad gal aptariant šiuos procesus vertėtų kalbėti ne apie LDK atkūrimą, o apie užtikrin-

ta, tačiau natūralią LDK transformaciją (gal netgi dar idėjiškai) bei lietuvių ir baltarusių evoliuciją nacionalinių valstybių kūrimosi link. Tai atitiktų ir Gellnerio sukurtą klasikinę etnos (kultūros) raidos industrinėje visuomenėje schema. Tačiau revoliucinio pobūdžio visuomenės raidos epizodai – karai ir jų pasekmės, taip pat galingų išorės jėgų įsikišimai smarkiai ir neatpažįstamai koregavo ir minėtąją natūralią evoliuciją. Baltarusiai, po to ir lietuviai ilgiems dešimtmečiams pateko į vienos iš tokių jėgų – bolševizmo – dispoziciją. Nors šiam ideologiniam režimui ir nepavyko nuslopinti tautiškumo, tačiau pasisėkė primesti kai kuriuos svetimus broūzus ar net suteikti specifinį sovietinį turinį, ypač baltarusių atveju. Žlungant šiam režimui, visuomenė, palyginti su XX a. pradžia, jau buvo tiek pasikeitusi, jog niekas nė nemėgino vėl aktualizuoti LDK idėjos. Vertėtų pažymėti, jog pasibaigus Antrajam pasauliniam karui, veikiant įvairiausiems faktoriams, patyrė reformas ir legitimistinė aplinka, tarptautinė teisė, tokio pobūdžio klausimus, kaip LDK tema, palikdama is-

Baltarusijos Liaudies Respublikos žemėlapis. 1918 m. vasara

torijai. Šiandieniam žmogui, nesusijusiam su istoriko amatu, LDK asocijuojasi su tam tikru sentimentalumu, romantika, o dažniausiai – su egzotika. Šiandien LDK idėja funkcionuoja vien kaip mokslinė, istorinė kategorija. Tiesa, dabartinėje Baltarusijoje pastebimi bandymai LDK idėją iš akademinės aplinkos gražinti į plačią visuomeninę apyvartą. Todėl visai įmanoma, jog buvusios valstybės gaivinimo istorija turės savo tęsinį. ❧

²⁴ Ж. Смалянчук, А., *Паміж краёвасцю і нацыянальнай ідэяй. Польшкі рух на беларускіх і літоўскіх землях. 1864 – люты 1917 г.*, Санкт-Пецярбург, 2004.

²⁵ Gellner, E., *Tautos ir nacionalizmas*, Vilnius, 1996.

²⁶ *Ibid.*, p. 45.

Ar Lietuva turi prasmę?

TOMAS DAUGIRDAS

Šiandien aktyviai svarstomas klausimas apie Lietuvos reprezentacijas ir savotišką „prekinį“ ženklą, galiausiai – apie šalies įvaizdžio gerinimą pačioje Lietuvoje. Šios pozityvios iniciatyvos neabejotinai turi antoną pusę – faktą, kad Lietuva kaip „Lietuva“, kaip savitas visuomenę sutelkiantis simbolis praranda prasmę. Atsiranda vis daugiau Lietuvos žmonių, kurie sakosi esantys indiferentiški Lietuvai, kurie renkasi gyvenimą kitose šalyse, net jei ir patiria didesnių sunkumų nei Lietuvoje. Kita vertus, politikai ir atitinkamos valdžios institucijos akivaizdžiai neturi idėjų ir veiklos planų, kaip šią krizinę situaciją būtų galima pagerinti. Tačiau galbūt tai rodo, jog kaip tik dabar Lietuva turi galimybę naujai išsiraminti.

Sovietų Sąjunga, kurioje gyveno penkiasdešimt metų, buvo valdžios kūrinys, kurio prasmingumas buvo tarsi savaiminis: ji sudarė tobulos ateities graži vizija. Įgyvendinti šios visuomenės tikslą buvo pavesta trims elitams. Politinis elitas reguliavo visuomenę, intelektinis – kūrė žmogų, o inžinerinis-techninis – pertvarkė techninę ir gamtinę aplinką. Žinia, pastarieji du eliti, nors ir turėjo autonomišką veiklos sritį ir pavestą atlikti uždavinį, buvo visiškai priklausomi nuo politinio elito, kuris iškelė naują visuomenės ir valstybės prasmingumo tikslą. Trys eliti kūrė ir formavo šalį, sudarytą iš plačiųjų sluoksnių žmonių, į kuriuos buvo žiūrima kaip į savitą „žaliavą“, iš kurios gaminamas darniai veikiantis valstybės mechanizmas.

Chruščiovui nusprendus pasukti Sovietų Sąjungos upių vagas, inžineriniam elitui teliko nuspręsti, kaip tai galima atlikti techniškai. Kokių ben-

drių ekologinių ir klimatinių pasekmių tai gali atnešti šaliai, tebuvo labai tolimos eilės klausimas. Kūrybiniam elitui buvo skirta performuoti žmonių sielas, jiems įdiegiant naujus gėrio ir blogio pavidalus. Kūrybinė inteligentija tai sprendė techninėmis-meninėmis priemonėmis. Kokių pasekmių tokia sielų inžinerija turės žmonių visuomenei, kokių nužmogėjimo ir sušvetimėjimo sąlygotų katastrofų tai gali sukelti, nebuvo svarstoma.

Moralinio ir materialinio gyvenimo problemas sovietmečiu buvo mėginama išspręsti vien techninėmis priemonėmis. Tikslas buvo iškeliamas administraciškai, o jam įgyvendinti pasitelkiami tos srities specialistai-technikai. Be to, sovietinė valstybė nuolat išgyvendavo pereinamąjį laikotarpį. Joje buvo gyvenama dėl visuomenės ateities, tam tikslui pajungiant visas individų jėgas, aukojant jų asmeninius tikslus ir laimės supratimą. Ateities visuomenės gerovė buvo nepalyginamas dalykas su dabarties gyvenime kylančiais daliniais tikslais ir konfliktais. Rūpintis jų sprendimu buvo palikta atsitiktinei savieigai. Tad nors gyvenimas Sovietų Sąjungoje turėjo būti tarsi savaimis prasmingas dėl siekiamo tikslo, didžiajai visuomenės daliai „asmeniškai“ jis buvo beprasmis. Tikslas, kurio siekė valstybė, tiesiogiai nebuvo susijęs su paskirų žmonių asmeniniais ir egzistenciniais tikslais. Visuomenės solidarumas buvo palaikomas iš dalies baime, iš dalies elitų nuveiktais ir veikiama darbais besinaudojančia propaganda.

Sovietų Sąjungą sugė-

bėjome palikti vedami aiškaus konsoliduojančio Nepriklausomybės tikslo, kuris buvo daug prasmingesnis didžiajai daliai Lietuvos visuomenės, nei bet kurios idėjos apie galimą komunistinį rojų. „brandaus“ socializmo pasiekimus ir užsienio priešubaisias karines klastas. Sąjūdžio laikų ir Nepriklausomybės pradžios dilema, kurią pirmiausia stengėsi išspręsti visuomenė, buvo parinkti tuos „tinkamus“ specialistus naujai valstybei kurti. Nepriklausomybės pradžios Lietuva buvo dinamiška, susivokianti, jog yra pereinamojo laikotarpio valstybė. Ši savivoka jai taip pat padėjo į antrą planą nustumti su šiais valstybės ir visuomenės tikslais tiesiogiai nesiejamas visuomenės kasdienio gyvenimo dilemas.

Vėliau vis dar kaip posovietinė valstybė buvome konsoliduojami kitų bendrų tikslų, stojimo į NATO ir ES. Sovietmečiu diegtas „progreso“ ir didelių konstrukcinių projektų dinamizmas Nepriklausomybės pradžioje tapo savitu „geopolitiniu“ dinamizmu. Apie žmonių vertybes, jų „gerumą“ ir „blogumą“ visuomenėje pirmiausia buvo sprendžiama pagal tai, kurioje geopolitinės ašies vietoje juos galima aptikti: sąlygiškai kalbant, nusikreipusius į Rytus ar į Vakarus. Pagal tai buvo vertinamas ir žmonių tinkamumas būti

naujų dinaminių tikslų techniniais įgyvendintais. Turėdama šiuos didelius tikslus ir judėdama jų link pati Lietuva kaip dinaminis vienetas atrodė turinti prasmę.

Visą Nepriklausomybės laikotarpį Lietuvos intelektualai vieną ar

kitaip mėgino priminti savo kaip elito būtiną vaidmenį valstybėje ir visuomenėje. Jie rengė aliarmuojančius kultūros kongresus ar net kūrė nykštukines partijas, vienaip ar kitaip mėgindami įnešti destrukcijos į debatus, sprendžiančius veikiau technines-politines, o ne moralines-politines pasirinkto tikslo problemas. Intelektualai tarsi mėgino priminti, jog būtent jie yra „universalų“ vertybių specialistai, kad į juos turėtų būti kreipiamasi dėl visai visuomenei svarbių moralinių klausimų, kad jie vieninteliai turi išskirtinę teisę priminti dėl „dvasinių“ dalykų. Neretai tai išvirsdavo į savitą priešpriešinį veikimą. Tereikia prisiminti Rolando Pavilionio agitaciją prieš NATO, Romualdo Ozolo – prieš ES ir vakarietišką orientaciją apskritai. Taip buvę sovietiniai inteligentai tarytum atliko juokdarių vaidmenį, prinesdami bendriems debatams visai kitą kontekstą. Visais šiais atvejais buvo apeliuojama į tam tikrą vertybių „universalumą“.

Šio Nepriklausomybės 15 metų laikotarpio „vertybinės“ kovos ir kai kurių intelektualų desperacija vertintinos ne kaip „moralės“ nešėjo balsai vertybių tyruose, bet kaip buvusio inteligentų elito siekis išlaikyti savo įtaką valstybėje. Iškėlus geopolitinius Lietuvos tikslus, elitus, kurio reikėjo jiems įgyvendinti, buvo ne intelektualai, bet politikai ir administratoriai. Profesionaliems biurokratams ir administratoriams įgyvendinant Lietuvos pertvarkymo tikslą, inžinieriams ieškant savos vietos išlaisvėjusioje ekonomikoje, buvę inteligentai prarado savo turėto techninio-dvasinio elito funkciją. Jie atsidūrė aktualiosios Lietuvos istorijos nuošalėje. Skelbdami apokaliptines vizijas apie Lietuvos visuomenę, jie tarsi mėgino priminti apie savo gyvavimą. Turėdami sovietinę savos misijos patirtį, jie pasijuto nereikalingi, nes nauja valstybė nesiėmė naujo žmonių sielų tikslinio konstravimo uždavinio.

Žinoma, nurodydami į aiškius visuomenės moralinio degradavimo bruožus, buvę inteligentai čia tegali kal-

bėti apie sovietinio sielų konstravimo ir rekonstravimo pasekmes. Būtent jų nuopelnas yra tai, kad žmogus buvo išlaisvintas iš individualios atsakomybės, ją perkeliant visuomenei, kad buvo išmokytas, jog vien valdžia gali jo asmeniniam gyvenimui išskirti tikslus ir išspręsti vertybines problemas, nurodydama, kas yra gerai ir blogai.

Nepriklausomoje Lietuvoje atsirado paskirų intelektualų, kurie vargu ar gali būti priskirti „elitui“ griežtaja technine prasme. Jie dažniausiai reiškia nepriklausomą liberalią poziciją, referuodami apie vertybes, kurios privalo išigalėti Lietuvai priėmus vakarietišką kryptį. Ir šie intelektualai atsidūrė politinio elito, sprendusio technines problemas, nuošalėje. Buvusiam moksliniam elitui, sovietmečiu teikusiam žinių pagrindą kūrybiniam ir inžineriniam elitui, teliko menka funkcija – žinių mediatoriaus, kurio veiklos įtaka buvusiems dideliems Lietuvos tikslams siekti atrode labai menka.

Nors ir labai nutolę nuo Stalino laikų ir jau nemažai – nuo sovietmečio, vis dar gyvename toje pačioje galvojimo plotmėje. Svarbu yra išskirti „gerą bendrą“ tikslą, kuris tarsi įprasmina visuomenės gyvenimą. Bendras tikslas skatina ieškoti tinkamų priemonių ir žinių jam įgyvendinti. Jei tokių žinių nesama, tuomet tenka jų mokytis. Tačiau, šiaip ar taip, toks gyvenimas konsoliduoja ir suteikia visuomenės ar valstybės gyvenimui neabejotiną prasmingumą.

Vis dėlto praktinė situacija šiandien yra kitokia. Nepriklausoma Lietuvos valstybė praranda dinaminį prasmingumą. Lietuvoje pradedamas jausti visuotinio tikslo deficitas. Vienintelis didesnis visuomenę konsoliduojantis tikslas tėra tapimas euro zonos šalimi. Tačiau į šį tikslą jau žiūrima kaip išsprendžiamą nedidelėmis techninėmis pastangomis, palyginti su ankstesniaisiais. Be to, ir pats tikslas neatrodo labai svarbus. Euro įvedimo metu veikiausiai prieš jį pasisakys didesniji visuomenės dalis. Lietuvos ekonominis augimas ir jo palaikymo sie-

kis taip pat yra labai nekonkretus ir menkai apčiuopiamas. Vienintelis visai visuomenei aktualus spręstinas tikslas, regis, tėra socialinės problemos. Tačiau ir tai negali ilgesniam laikui tvirčiau konsoliduoti visuomenės, kuri yra susvetimėjusi ir kuriai, kaip rodo tyrimai, mažai rūpi artimo problemos ir būklė.

Žinoma, Lietuvos visuomenę kaip sovietmečiu dar galėtų laikinai sutelkti koks nors nemenkas statybinis projektas, antai naujos atominės elektrinės statyba. Tačiau galimas nedidelis ekonominis efektas ir nemenkos ekologinės grėsmės visuomenę veikiau suskaldytų nei sutelktų. Panaši nelemtis įvyko su statomais Valdovų rūmais, kurie veikiausiai turėjo tapti nemenku Lietuvos valstybingumą telkiančiu simboliu, o tapo turbūt kontroversiškiausiu projektu per penkiolika Nepriklausomybės metų.

Taigi dabar Lietuvos visuomenė iš tiesų atsidūrė ant kitoniško gyvenimo slenksčio. Negebėdamas kelti prasmingų visuomenę vienijančių tikslų, vaidmenį praranda ir anksčiau tarsi neliečiamas buvęs politinis-administracinis elitus. Jam pradedami kelti daug didesni reikalavimai. Politiniai lyderiai, Lietuvą vedę jos didžiųjų tikslų link, tampa kvestionuojami ne dėl didelių politinių darbų, o asmenybės lygmenyje. Užimti tinkamą vietą geopolitinėje dinaminėje ašyje šiandien anaipol nereiškia elitinio neliečiamumo garanto.

Lietuva šiandien praranda prasmę kaip dinamiškas geopolitinis projektas. Ši priežastis veikiausiai yra ir viena iš masinės emigracijos paskatų. Lietuvai pagaliau atsiranda galimybė ir būtinybė tapti „normalia“ bendrija, kurios visuomeninių ir asmeninių tikslų neužgožia ir nenusavina „didysis“ politinis tikslingumas, o visos veikimo iniciatyvos yra išstumiamos vienintelio elito veiklos. Šiandien labiau negu kada nors anksčiau Lietuva gali tapti asmenų, keliančių ir realizuojančių tikslus, kūrimo vieta ir todėl ne vien „elitiskai“, bet pirmiausia – asmeniškai prasminga. ❧

KRISTAUS GIMIMO HIMNAI

Skaitytojų dėmesiui pateikiami dviejų Kristaus Gimimui skirtų lotyniškų himnų, vartojamų šiuolaikinėje Kalėdų laikotarpio liturgijoje, vertimai. Himnas *A solis ortus cardine* („Nuo saulės rytmečio ribos“) – tai pirmosios kur kas ilgesnio Celijui Sedulijui (Caelius Sedulius, V a.) priskiriama himno strofos (dar keturios sudaro Trijų Karalių šventės liturginį himną *Hostis Herodes impie* („Nedoras priešė Erode“)). Parašytas jambiniu dimetru, vadinamuoju ritmu (*rythmus*), šis himnas pasižymi santūria pirmųjų krikščionybės amžių poetika, būdinga ir šv. Ambrazijaus, Venancijaus Fortunato bei kt. ankstyviesiems himnams: žodis taupus, tarsi saugomasi pasakyti per daug, siekiama ne poetiškai išdailinti tekstą, o deramai ir pagarbiai perteikti Gimimo slėpinio istoriją, sudėliojant svarbiausius akcentus, darant egzegetines nuorodas į Evangelijų epizodus (Apreiškimą, Aplankymą, Gimimą). Esama rimo užuomazgų, tačiau dažnai jis veikiau numanomas nei tikslus: prasmė dėl sąskambio neaukoma. Himną įrėminantys džiaugsmingo šlovinimo, tapusio ka-

lėdinių himnų ir giesmių „bendroji vieta“, posmai elegantiškai skelbia Kristaus atėjimo linksmybę, suvienijančią dangaus angelus bei mirtinguosius žemės gyventojus, piemenis, kuriems skurdžiu žmogiškuoju pavidalu apsireiškia iš Nepalytėtosios Mergelės gimstantis pasaulio Išganytojas. Džiugaus šlovinimo intonacija dar ekspresyviau liejasi kitame himne, anoniminiame *Candor aeternae Deitatis alme* („Spindesy gaivus amžinos Dievybės“), įtrauktame į liturginę vartoseną po Vatikano II Susirinkimo (nuo 1971 m.): „veržlesniu“ sapfiniu metru parašytame himne dominuoja džiugesio motyvas, išsiveržiantis jungtine angelų ir geros valios žmonių choro giesme. Gimimo įvaizdžiai lieka tie patys, tačiau ankstyvųjų himnų raiškos santūrumą keičia tarsi džiaugsmu nesitveriantys, vienas kitą vejantys žodžiai, ženklinantys Kristus – amžinosios šviesos atėjimą.

Tekstus iš lotynų k. (*Liturgia Horarum*, ed. typica, I, 1971, p. 314–315) vertė *Ona Daukšienė*.

O. D.

Vytautas Kazimieras Jonynas. Betliejus. 1962

A SOLIS ORTUS CARDINE

Nuo saulės rytmečio ribos
lig žemės pakraščio paties
giedokim Kristų Viešpatį,
Mergelės Sūnų Marijos.

Kūrėjas amžių šventasai
štai vergo kūną velkasi,
kad kūnu kūną laisvindams
tai, ką sukūrė, gelbėtų.

Skaisčios gimdytojos slaptan
dangaus malonė skverbiasi;
mergaitės iščios slėpinius
dar nepatirtus priima.

Širdies buveinė nekaltos
šventove Dievo darosi,
ir vyro nepažinusi
štai Sūnų – Žodį pradeda.

Pagimdo štai gimdytoja
Gabrieliaus pranašautąjį,
kurį pajutęs šokčiojo
iš džiaugsmo Jonas iščiose.

Gulėt ant šieno tiko Jam,
tvartelis Jo negąsdino;
kurs net sparnuočius papeni,
trupučiu pieno tenkinos.

Štai choras angelų dangaus
džiaugsmingai Dievą šlovina,
išvysta aiškiai piemenys
Kūrėją ir Ganytoją.

Garbė tebūna, Jėzau, Tau,
kurs iš Mergelės užgimei,
su Tėvu ir gaivintoja
Dvasia per amžius amžinus. Amen.

CANDOR AETERNAE DEITATIS ALME

Spindesy gaivus amžinos Dievybės,
Kristau, ateini, Tu, gyvybe, šviesa,
Tu, išganymo vartai, žmogiškųjų
negalių vaiste.

Choras angelų atskardena žemei
giesmę iš dangaus, skelbia amžių naują,
šlovę Tėvui skelbia, džiaugsmus ramybės
padermei mūsų.

Mažas kurs guli, viešpataut atėjęs,
be dėmės šventosios Mergelės vaisiau,
Kristau, jau valdyki pasaulį visą,
mylimas amžiams.

Gimsti, kad suteiktum tėvynę – dangų,
tapęs mūsų kūnu, iš mūsų vienu;
trauk artyn savęs meilės pančiais širdis,
sielas atnaujink.

Džiūgaujam draugėn susirinkę, giesmei
linksmi angelų antrindami darniai,
Tėvui su Tavim ir tolygiai Meilei
giedame šlovę. Amen.

Kristaus Gimimas. 1300. Miniatiūra

KODĖL AŠ VIS DAR KRIKŠČIONIS

Hans Urs von Balthasar

1. ALFA

Jau daug kartų buvo atskleistas šis paradoksas: šimtmečiais, kai Bažnyčia labiausiai buvo tikra dėl savo ypatingo turinio ir uždavinio, pasaulį formuojančios savo jėgos, jai beveik nerūpėjo stebėti ir teologiškai apibrėžti save pačią: net Tomas Akvinielis neparašė atskiro traktato *De ecclesia*. Bažnyčia yra į Dievą nukreipta (ir iš Dievo pusės) užbaigianti forma visos „(ciesoriaus) karalystėje“ idealiu būdu sutelktos žmonių visuomenės. Nors anuo laiku misijų veikla buvo apverktina, bet Bažnyčia buvo „materijos“, vardu žmonija, požiūriu save pačią viršijanti „forma“ evangelinio raugo palyginimo prasme – pats savaimė nevalgomas, raugas savo tinkamumą parodo, kai įmaišomas į „tris saikus miltų“. Vėliau, Naujųjų amžių pradžioje, prasidėjo stiprėjanti diferenciacija – savarankiškėjančios profaninės ir dėl to išskirtos bei izoliuotos sakralinės srities skyrimasis, tapęs prielaida mokymui apie „dvi savyje tobulas bendruomenes“, pasaulietinę ir bažnytinę, kurių interesai kryžiuosi tik paribio srityse. Suprantama, drauge tai buvo laikas, kai Bažnyčia galėjo sau pačiai tapti objektu, pirmiausia – instituciskai struktūruotos eklesiologijos klestėjimo laikas. Iš pirmo žvilgsnio procesas atrodo lygiai toks pat neišvengiamas, kaip ir patį pasaulį tiriančių mokslų išsiskyrimas iš sakralinio užsisklendimo. Bet štai Vatikano II Susirinkimas, gręždamasis atgal ir apmąstydamas pradžioje buvusį įvykį – mokinių pasiuntimą pas visas tautas, Kristaus bendrijos kaip raugo vaidmenį ir andainykštės pasaulietinės-bažnytinės „krikščionijos“ idealą – naujai įvertino esminį „Bažnyčios“ (kaip „formos“) transcendentškumą pasaulio (kaip „materijos“) atžvilgiu, plačiai atvėrė duris ir krikščionims nurodė jų apaštališkąją pagrindinę priedermę. Dabartinė situacija visiškai ki-

HANS URS VON BALTHASAR (1905–1988) – vienas svariausių XX a. krikščionių mąstytojų ir katalikų teologų (plačiau apie jo teologiją žr. jo paties tekstą „Mano mąstymo metmenys“, in: *NŽ*, 1991, Nr. 7 ir Johno O'Donnello studiją, in: *NŽ-A*, 1992, Nr. 7–8). Skelbiamas tekstas parengtas pagal paskaitą, skaitytą 1971 m. Miunchene, Katalikų Akademijoje. Tekstą iš vokiečių k. vertė *Giedrė Sodeikienė*.

tokia – pasaulis desakralizuotas ir nepasitiki, maža to, aiškiai nemėgsta susitraukusios iškasenos Bažnyčios, tad noras atgaivinti Viduramžių idealą, pasitelkus tирte tирpstantį krikščionių būrelį, žinant, kad pasauliui pakanka savęs paties ir jis tobulina save savomis priemonėmis, šis noras iš tikro dvelkia svajinga romantika. Tačiau pirmųjų mokinių drąsus sumanymas kažin ar buvo mažiau utopiškas – prieš juos plytėjo pagoniškoji pasaulinė kultūra, politiniu ir kariniu požiūriu įtvirtinta pasaulio sritis, bet praėjo šiek tiek daugiau negu du šimtai metų, ir ji jau buvo jų sukrikščioninta.

Tačiau anuomet veikė nenugalima, sutelkta jėga, visiškai įsisąmoninusi savo nepakartojamumą ir veiksmingumą. O su kokiu įsitikinimu paskutinis Susirinkimas vėl siunčia krikščionis į pasaulį? Ar jie mano, kad yra pilni kuriančiosios jėgos, kuri buvo būdinga ankstyvajai Bažnyčiai? Ir ar toji jėga neturėtų būti dar didesnė ir sutelktesnė vieningame pradžios taške, nes materija, vardu pasaulis, į kurią ši jėga turi įsiliesti, suteikdama jai formą, – ar toji materija nėra dar įvairia-lypesnė, pliuralistiškesnė, savyje prieštaringesnė, negu andai galėjo būti Antikos pasaulinė kultūra? Tiesą sakant, iš pasaulin siunčiamų krikščionių reikalaujama antžmogiško dalyko: iš statiškai savyje uždaros Bažnyčios jie turėtų tapti dinamiška apaštališkąja Bažnyčia, kuri pasižymėtų ir vienybės jėga – kaip kitaip ji galėtų formuoti vienybę? – ir išsiskleidimo pasaulio įvairove jėga – kaip kitaip ji galėtų tvirtinti, kad nori įsiskverbti į pasaulį, tokį, koks jis iš tikro yra? Tai programa antžmogiškams; kyla išpūdis, jog ji visais požiūriais viršija paprastų žemės gyventojų jėgas. Juoba prisiminus, kad vienybės jėga, iš kurios viskas turi išsiliesti, buvo ir yra Nukryžiuotojo, Bejėgio, šio pasaulio galybės priemonių Atsisakiusiojo jėga, tuo tarpu pasaulio pusėje siūloma vis daugiau priemonių žmonijos ir pasaulio suvienijimo problemoms spręsti. Gal vietoj „antžmonių“ turėtume sakyti tiesiog „šventieji“, tada ir jiems priskirtume naują žmogiškąjį matmenį: tai reikštų, kad jie ir pilni ištakos jėgos, ir yra vietoje, kur tos ištakos spinduliavimas pats didžiausias. Kad jie yra prie pat nukryžiuoto Viešpaties ir prie pat žmonių, kurių vargą ir Dievo apleistumą jis nešė taip, kad net susitapatino su jais. Bet jiems ir nereikėtų būti vienu metu dviejose vietose – jei

įstengtų pakelti įtampą, jie galiausiai būtų *vienoje* vietoje. O kadangi tai būtų tikslus krikščioniškosios būties ir krikščioniškojo uždavinio įvykdymas, jiems nereikėtų nuolat reflektuoti ir klausti, kaip jie tai pajėgs atlikti ir ar apskritai tai žmogaus jėgoms.

Tai svarbu, nes krikščioniškojo tikėjimo į Dievo veiksmą pasauliui Jėzaus Kristaus asmenyje niekada negalima iki galo racionaliai nušviesti (antraip ši veiksmą aš būčiau perpratęs ir išsiaiškinęs, ir jis nebebūtų Dievo veiksmas mums), tad ir krikščioniškoji egzistencija, kuri gyvena iš tikėjimo, palyginti su šiuo tikėjimu, niekada negali pati savęs nukreipti. Mat ji nori būti šio tikėjimo išraiška, taigi nori būti tikėjimo globiama ir formuojama. Todėl jai nereikia kamuotis sprendžiant neišsprendžiamą problemą – koks mano, nevykėlio ir nusidėjėlio, santykis su Viešpačiu, kurį privalau skelbti ir kažkaip reprezentuoti, kaip santykiauja atokuma ir artuma. Nereikia kamuotis sprendžiant dar sunkesnę klausimą, kurį Paulius irgi nurodė, – kurioje kristologinio įvykio vietoje atsiduriu aš: *prieš* Kryžių (pas jį juk visada einu), *pačiame* *Kryžiuje* ir *myryje*, ar *už* Kryžiaus Prisikėlime, kurio šviesoje tik ir galimas visas mano dalyvavimas Kristaus įvykyje? Spręsti klausimą: pagal kokio Viešpaties panašumą aš esu formuojamas, priimdamas šią Eucharistiją – pagal Amžinai gyvo, Nebemiršančio? O gal iki pasaulio pabaigos agonijoje baimės apimto, kurio mirtį skelbiu švesdamas Eucharistiją? O gal šie du egzistencijos būdai neatskiriamai susilieję, nes Avinėlis sėdi Dievo soste „tarsi paaukotas nuo pasaulio pradžios“? Krikščioniškosios egzistencijos slėpinys, jei toji egzistencija gyvena iš tikėjimo Kristaus slėpiniu, lieka nežvelgiamas, ir nė vienam krikščioniui, kuris tikrai yra krikščionis, neturi rūpėti atskleisti tą paslaptį. Jo egzistenciją nustato du kertiniai taškai: taškas, iš kurio, ir taškas, kurio link jis egzistuoja; pirmasis yra Dievas Kristuje, antrasis yra jo, krikščionio, artimas, o jis pats yra galimas, nes jis yra pirmojo judesys antrojo link: Šventoji Dvasia turi pasirūpinti, koku būdu vyksta šis judesys.

Viskas priklauso nuo to, ar teisingai pasirenkamas taškas alfa. Jame glūdi sutelkta vienybės jėga, kuri turi išsiskleisti pasaulio pliuralizme. Taško alfa tikrai nėra nei manyje, nei mano praktinėje veikloje; ši gali tik liudyti, kas man atsitinka ir nutinka. Toliau kalbėsime tik apie šį tašką alfa. Tik apie jo savybes ir jo pateikiamą savojo pirmapradiškumo įrodymą. Nuo šio įrodymo įtikinamumo priklauso, ar aš šiandien pagrįstai, ar nepagrįstai dar esu krikščionis. Taškas, į kurį įsmeigtas žvilgsnis, yra palyginimo „garstyčios grūdas“, mažas, neišvaizdus, skurdesnis negu kiti sėklos grūdėliai, jis visada būna „kritęs žemėn“, jo niekada nerasime kaip grynosios kultūros, jis visada savo mirimo („puvimo“) ir prisikėlimo procese, kaip varpa ir vaisius. Šiuo garstyčios grūdo „dramatiškumu“ negali pasinaudoti jokia

kontempliatyvi „estetika“: tai, kas suvokiama pirmapradiškiausiai, visada yra tai, kas at-„si“-tinka tarp Dievo ir pasaulio. Bet pirminis šio „si“ subjektas vis dėlto lieka Dievas. Tai, ką *jis* veikia ir kenčia, at-„si“-tinka: žmoguje Jėzuje Kristuje, o per jį visiems ir visuose.

Gręžiantis į šį dramatišką tašką, visus kitus vėliau iškilusius klausimus galima palikti neatsakytus, nors jie ir yra labai svarbūs kaip tiesioginės išvados iš principo. Taigi neklausama, koks krikščioniškosios alfa santykis su kitais pasaulio istorijoje sutinkamais principais, kurie irgi pretenduoja būti pradžios taškas. Nekeliamas klausimas, kodėl aš pasirinkau vieną konkrečią krikščioniškąją denominaciją ir priklausau jai, o ne kuriai kitai. Nekeliamas klausimas, kokios būtų sąlygos, kurių reikėtų tikėtis iš Bažnyčios, antra vertus, iš pasaulio, kad garstyčios grūdas duotų vaisių. Tokiu atveju iškiltų visos prisitaikymo, *aggiornamento*, hermeneutikos, numitinimo, angažavimosi dabartinėje visuomenėje problemos; nors jos mums neduoda ramybės, jas nustelbia antraštės klausimas: ne kaip šiandien galiu būti tikintis krikščionis, o kodėl aš šiandien dar esu krikščionis?

Kaip tik dabar esmingai svarbu žiūrėti problemų hierarchijos. Posusirinkiminio laikotarpio painiavą iš dalies sukėlė pastarojo Susirinkimo požiūris, kad nebūtina domėtis pirminiais klausimais – Trejybės ir kristologijos, taip pat iš kristologijos natūraliai kylančios eklezio-logijos „dogmomis“ – ir iš karto buvo imtasi išvestinių „pastoracinių“ klausimų. Galimas daiktas, tai įmanoma daugelyje pasaulietinių sričių, bet ne krikščionybės sferoje, nes čia upė neatsiejama nuo šaltinio. Visus klausimus *beta* galima paaiškinti tik *alfos* šviesoje. Jis pats pastato save priešakyje, bet mums nevalia jo apeiti kaip toli už nugaros likusios sąlygos. Jei jį laikome žinomą, tuoj susilaukiame bausmės: Babilono kalbų sumaištis, kuri nebeleidžia išsakyti to, kas visuotinai žinoma. Todėl bendras darbas, pradėtas kaip dialogas, sustoja ir kiekvienas pats sau eina savo keliu.

2. IŠŠŪKIS

Krikščioniškumą galima sutraukti į vieną vėlyvųjų formuliu pirmuoju asmeniu, kurias veikiausiai pateikė ne pats Jėzus, nes jos yra žodinis įkūnijimas to, ką jis savo egzistencijoje provokuojamai gyveno ir atskleidė: „Aš esu kelias...“ Juk šiuos žodžius apie save būtų galėjęs pasakyti ir Buda, ir Mahometas: kelias į tiesą, kurią jie išvėlgė ypatingu apreiškimu, ir į ją įstengia nukreipti kitus. Bet: Aš esu „tiesa“. Nesvarbu, kokią tiesos sąvoką čia pritaikysime, semitinę Senojo Testamento ar graikiškąją: turima galvoje daugiau negu tai, kas labai tikra ir egzistuoja kosmose tarp kitų tikrų, turima galvoje daugiau negu suma teisingų pasakymų, galimų apie viską, ko esama kosmose; turima galvoje

tai, kas apima visas pasaulio tiesas, tai, su kieno pagalba jos visos įgyja buvimo tiesa savybę. Kalbėtojas sako „aš“, todėl šituo tai, kas apima visas pasaulio tiesas, jis pasako ne tik paprastą „proto tiesą“, – savo pasakyme jis jau peržengė galimą fakto tiesos ir proto tiesos prieštarą. Bet jis dar kartą peržengia savo peržengiantį pasakymą pridurdamas: Aš esu „gyvenimas“. Turimas galvoje tiesiog gyvenimas, ne kiekviename gyvajame investuotas, ribotas gyvybės principas, o tą gyvenimą viršijanti, neišsemiamą, dieviška versmė, tas pat, kas vienu atokvėpiu įvardijama ir kaip „šviesa“ – ta gyvenimo šviesa, kurią Platonas, o vėliau Fichte sakė esant virš būties ir tiesos zonos – bet kokį žengimą viršijantis išpildantis tikslas, bet kokį žinojimą viršijanti džiugi palaima. Aš, kuris čia sako „aš esu“, su visu tuo pakyla taip pat ir virš kiekvieno žmonių tarpusavio Aš–Tu santykio, bet ne taip, tarsi tai būtų tik žmogaus laisvųjų ir dialogų „perdavimas“, o taip, kad šitas Aš tarp dviejų žmonių plytinčius kelius padaro galimus ir leidžia jiems driektis šitas Aš kaip judviejų kelias, kad tarp dviejų žmonių esančias tiesas šitas Aš paima ir apima kaip jų abiejų tiesa.

Čia glūdi didžiulė, pasaulio istorijoje vienintelė tokia provokacija, ji atliepia absurda, nes kyla iš vieno vienintelio žmogaus, kuris yra mažytė Visatos – joje milijardai kelių ir tiesų – dalelė, kuris, be to, savo mirties išvakarėse prisiskiria sau begalinio gyvenimo predikata. Bet trumpai palikime jam atsakomybę už šį savęs išsakymą, neprimeskime atsakomybės ketvirtajam evangelistui kaip entuziastingo sutirštino, priimkime tai iš kalbėtojo lūpų kaip bendrą – šiaip ar taip – provokuojančios egzistencijos išvadą, egzistencijos, kuri niekada nesutikdavo būti išprausta į ribojančius rėmus (tai nesikerta su tuo, kad ji suvokė save kaip Izraelio žygių tęsimą ir kaip jų pabaigą), ir greitai suprasime, kad jokia žmogiškoji išmintis, kuri tai, kas pasauliškai atsiranda, visada mėgina suprasti ribojančio horizonto požiūriu, nei galėjo, nei gali pakęsti tokią provokaciją, kai ji jau įvyko. Graikiškam mąstymui kelia pašaipą, kai viena plačios gamtos išpera nori lygintis su gimdančiomis iščiomis, dar neprotinčiau atrodo žydiškajam mąstymui, kai sukurtas žmogus prisiskiria sau pasaulio Kūrėjo ir Sandoros su Izraelio Viešpačiu atributus. Įvairiausių atspalvių šiuolaikiniam evoliuciniam pasaulėvaizdžiui absurdiška tai, kad bangelė tapatina save su srautu, kuris jau tekėjo milijonus metų iki jai pasirodant ir kuris per tą laiką nerūpestingai nutekėjo, ir tapatina tuo akimirksniu, kai žmonija įžengia į savo pilnametystės tarpsnį ir pasitinka laisvą savo ateities planą, kuri pati kuria, ir teigia, jog visą šią nenusėjamą ateitį savyje iš anksto turi, kone turi savyje laiko pilnatvę ir laiko pabaigą. Užmačius visą provokacijos mastą – tai ištis piktinančios pretenzijos – nebūs galima neigti, kad bet kuri religinio ir filosofinio mąs-

tymo forma turėjo pasijusti ir tebesijaučia giliai įžeista, ir tada truputį nustebę toje pačioje kalboje išgirsime kitą pasakymą: „Jie nekenčia manęs be pagrindo“.

3. SANTYKINIAI VIENKARTINUMAI

Nors filosofija, apmąstanti tikrovės visetą, visada priešinsis tam, kad viseto dalis tapatintųsi su visetu, ji galbūt galėtų atlaidžiau vertinti išdidžią pretenziją ir bandyti parodyti, kad kontingentiškoje dalyje, kurią kaip tokią ir toliau galima kritikuoti apribojančio proto požiūriu, vis dėlto gali koncentruotis reikšmingi visos tiesos aspektai, galbūt pirmą kartą, tad už šią tokią reikšmingą koncentraciją visada turėsime būti dėkingi šiam istoriniam įvykiui. Viena vertus, nesunku nustatyti, kad Jėzaus įvykis yra sąlygotas laiko. Šiuolaikinis tyrimas vis labiau pažįsta to laikotarpio mąstymo formas ir istorijos įvykius, tad tą laiko sąlygotumą atskleidžia kaip vis labiau savaime suprantamą ir irenišką dalyką. Beje, *aggiornamento* programa dėl praktinių įgyvendinimo sunkumų yra paprasčiausias įrodymas, kad Evangelijos tiesos labai tvirtai suaugusios su to laiko atkarpa, kad jas nepaprastai sunku perkelti į kitus, mums prieinamesnius vaizdus ir kategorijas, nors mes aiškiai jaučiame tų posakių susietumą su laiku ir galbūt laiko ribas nugalinčią jų prasmę. Antra vertus, tai, kas visuotinai reikšminga Jėzaus įvykyje, – žiūrint iš tos vietos, kur įvyko jo įsiveržimas į istoriją – visiems būsimiems laikams gali būti iškelta juo patikimiau, kadangi Jėzus pats pašaukė mokinius sekti paskui jį. Maža to, tiems, kurie tikėdami seks paskui jį, pažadėjo suteikti savo paties dievišką Dvasią, ir šis pažadas, pasak Luko, išsipildė per Sekmines. Bažnyčia, kaip Šventojoje Dvasioje su Dievu susitaikiusiųjų bendruomenė, kaip bendruomenė, kurios nariams suteiktas Dievo gyvenimas ir šviesa, nuo tol perteikia pasauliui tai, kas Jėzuje buvo kol kas svetima ir individualu, kas tuo perteikimu vis dėlto įgyja panašumo su kitais santykiniais vienkartinumais istorijoje. Tad verta trumpai apmačyti bent tris vienkartinumo formas, su kuriomis susiduriame apribotume.

1. *Didis meno kūrinys* iškyla kaip pirmapradis gimdymas, nepaaiškinamas stebuklas istorijoje. Joks sociologinis dėsnis negali apskaičiuoti jo pasirodymo dienos, lygiai kaip joks sociologinis dėsnis negali apsirikti, vėliau skaičiuojant jo egzistenciją. Žinia, jis turi savo atsiradimo prielaidas, jis apskritai negali be jų atsirasti, o jos, galimas daiktas, iškyla staiga, bet dėl to dar mažiau jį galima jomis paaiškinti. Shakespeare'as turėjo pirmtaką ir amžininkų, turėjo pavyzdžių, jį supo teatrinė aplinka. Tik joje jis galėjo atsirasti, bet kas imtųsi įrodinėti, kad jis turėjo atsirasti? Atsirasti Mozarto „Stebuklingajai fleitai“ buvo daug pretekstų ir pavyzdžių ir Vienoje, ir Italijoje, jau buvo prigaminta daug

medžiagos, bet kas paaiškina, kaip nepakartojama forma išsispaudė šioje materijoje? Geriausiu atveju įmanoma konstatuoti arba numanyti, kad tai lemiamą akimirka, *kairos*, bet niekada neišmanoma, smelkiantis į tą akimirka, paaiškinti, kas privertė materiją sustingti į nemarų pavidalą. Vos tik toji forma užgimsta, ji tuoj perima vadovavimą. *Ji užduoda toną*. Ypatinga kalba, kuria ji kalba, tampa bendra kalba. Didis meno kūrinys neskienuojamas ir neaiškinamas esama, suprantama kalba – jį aiškina nauja, ypatinga, kartu su juo gimusi kalba. Ekspliciuodama save. Akimirka amžininkai suklūsta, paskui staiga pajunta, kad ją supranta, ir pradeda kalbėti ta sukurtą kalbą („Goethe’s šimtmėtis“), tarsi patys būtų ją sukūrę. Nepakartojamas žodis pats iš savęs darosi suprantamas, ir juo aukštesnis kūrinys, juo paprastai platesnė bus ir dvasinė erdvė, kurioje dominuos jo kalba. „Stebuklingoji fleita“ prieinama kiekvienam vaikui, kiekvienas gali niūniuoti sau Papageno arijas, bet net labiausiai išpaikintai muzikinei ausiai nenusibos klausytis: Pamino rečitatyvas, Taminos arija, atsisveikinimo tercetas yra slėpinys, neišskenkamas slėpinys. Ir paskutinis dalykas: didis kūrinys tam tikra prasme yra visiems suprantamas; tačiau tam, kuris jį mato, girdi – priima, kūrinys atsiveria juo giliau ir tikriau, juo labiau, mokyčiau ėmėjo juslės parengtos jį priimti. Ne kiekvienas išgirsta nepakartojamą skambesį, kurį graikų kalba skleidžia Sofoklio tragedijų chore, vokiečių kalba – antroje Fausto dalyje, prancūzų – Valery eilėraštyje. Kliudyti gali ir subjektyvus nusiteikimas; daug svarbiau objektyvus suderinimas, adekvatus organas, gebantis skirti, kas tauru ir žema. Meno filosofijos (kaip antai Schellingo ir Hegelio) didžiuosius, iracionaliai ir savavališkai išnyrančius pavidalus ir juose aiškiai matomą pasaulio turinį mėgins projektuoti į apribojančio supratimo horizontą; kai kuriais atvejais šie mėginimai būna sėkmingi, kodėl gi ne? Tačiau didžio kūrinio sėkmės „stebuklas“ lieka nepaaiškinamas.

2. *Tikra asmeninė meilė* turbūt yra daug retesnė negu manoma; nors dauguma žmonių mano vaikštinėjantys po jos valdas, tačiau tikrai į jas įžengia gal tik akimirka. Gali būti, kad ji tokia pat reta kaip didieji meno kūriniai, vieniši stūksantys to, kas irgi vadina save meno vardu, jūroje. Turima galvoje ne fatališka aistra, kuri taip kaip Gotfrydo Štrasburgiečio arba Wagnerio „Tristane ir Izoldoje“ visą aplinkinį pasaulį susieja su absoliučiai fiksuotu tašku, o tai, kas gali būti daug kukliau, ir, kad visiškai pavyktų, turbūt reikalauja ir krikščioniško išankstinio sprendimo: visos egzistencijos atidavimo kitam, vardu Tu, kuriame mylintysis mato švytinčią absoliuto kokybę, taigi glūdintį visą pasaulį. Toks atsidavimas yra rizika, kuri galiausiai įmanoma tik dėl absoliučios rizikos: dėl Izraelio pašaukimo – išsirenkantis Dievas pašaukė Izraelį (*Ist 7, 7* ir t.), išsirin-

ko jį iš visų kitų tautų; dėl Jėzaus pašaukimo – Jėzus pašaukė šį, o ne kurį nors kitą žmogų, būti jo mokiniu. Iš dieviškųjų sferų sklindantis spindesys rūšyje pasislėpusį individą meilės pasirinkimu pakylėja į asmens vienkartinumą. Erosas šiame galutiniame dviejų mylinčiųjų atpažinime gali ne tik iškelti pirmąją kibirkštį, bet ir lydėti iki pat galo, jei jis leidžiasi taurinamas iki nuskaistinimo anoje pusėje savęs paties: Dante ir Beatričė, Hölderlinas ir Diotima, Clodelio „Šilkinė kurpaitė“, Teilhard’o himnai Beatrisei. Kokį tyrą pėdsaką paliko jau Euripido Alkestidė: ji pasiaukoja už savo vyrą ir miršta vietoj jo, atsisveikindamas su žmona, jis žino, kad „nuo šiol jo gyvenimas žemėje bus tuščias“ (*Z 242* ir t.), „nes jei tu mirsi, ir man nebebus gyvenimo: tavo vyje mano gyvenimas ir mirtis, nes man šventa tavo meilė“ (*Z 277–279*). Solovjovas veikale „Meilės prasmė“ (1892–1894) aukština tokią meilę – ji nepranokstama, jokia proto gudrybe nepaaiškinama. Pasaulio akyse ji yra paikystė, nes gyvenimo srautas teka ir nuteka (Hofmannsthalis daug kartų pavaizdavo šios „neištikimybių“ imanentišką „išmintį“), ji sąmoningai ir kieta-kaktiškai stoja prieš galiojančius gyvenimo įstatymus, ji aiškina save pačią kažkaip eschatologiškai: laikiškume šiai meilei nušvito ne tik amžinybės „akimirka“ – nuolat gyvenama ištikimybė nuolatinau užtekėjo virš imanentiškumo.

3. Tai, kas meilėje pavyksta retai, kiekvienam duodama kaip galimybė *savojoje* mirtyje: suprasti save ne tik kaip mirtingą individą nepaliaujamai tekančiame gyvenimo sraute, į kurį „mestis smagu“, bet ir kaip nepakartojamą asmenį, kuris baigtiniame ir net neišsivintame ateities horizonte turi susidoroti su negalimu pakeisti uždaviniu ir galiausiai to negali padaryti. Išskirtinis dalykas šiuo atveju yra radikali myrio vienatvė – ji gali padėti individui, kuris šiai situacijai (kitai negu gyvūnas) žvelgia į akis, suvokti savo asmeninį vienkartinumą. Šiuo požiūriu Scheleris („Tod und Fortleben“: 1. Entwurf, 1911–1912) ir Heideggeris teisūs. Ir nors Biblijos Apreiškimas labiau pabrėžia dvasinį visų žmonių solidarumą, taip atverdamas žvilgsniui – kaip ir bendrą žmonijos istoriją – antindividualų, bet ne kosminį-ciklinį laiką, tačiau tai (Senojoje ir Naujoje Sandoroje) leidžia išsąmoninti – tarsi nubraukiant visą solidarumą – asmeninio gyvenimo baigtinybę, turint galvoje asmeninio myrio vienatvę. Išėjimas iš gyvenimo bendrijos į išsirenkančio Dievo teisumą, į tiriančią ugnį, kurią individas turi pereiti, kurioje pasirodo, ko buvo verti jo žemiškieji darbai – liepsnojančios šiaudai ar atsparus metalas (*1 Kor 3, 12* ir t.), yra žingsnis, kurį žmogus žengia vienai vienas; šiuo atveju ištis galioja *monos pro monon*. Čia nebeįmanoma pažvelgti iš šono į kitų „nuopelnus“. Niekas kitas manęs neužsisistos. „Jis kiekvienam atmokės už jo darbus“ (*Ps 62, 13; Pat 24, 12; Sir 35, 24; Mt 16, 27; Rom 2, 6; 1 Kor 4, 5; 2*

Kor 5, 10). Apie „šventųjų bendravimą“, taip pat ir teisme, galima kalbėti tik dialektiškai kartu su šia duota vienatve. Mirtis ir teismas pirmiausia yra kiekvienos horizontalios, dialoginės situacijos pabaiga; juk į tokią situaciją galima įžengti tik iš nedialoginės, vien prieš Dievą atsakančios situacijos. Iš čia logiškai turi būti padaryta išvada, kad tikrasis laikas pirmiausia yra atskiro žmogaus laikas link šios mirties ir jo teismo, o visuotinis, „pasaulio istorijos“ laikas, kuris konstruojamas kaip chronologinis kontinuumas išskiriant asmenines mirtis, yra antrinis fenomenas, nes jame paslaptinai dingsta momentas, kuris ir yra laikiškumo rimtis. Ateities filosofija, kuri kelia reikalavimus visam būsimam laiko žmogaus etosui, kai jo paties nebebus, gali jį traktuoti tik kaip rūšies individą, bet ne kaip asmenį. Klausimą, kaip atskiras asmuo savo baigtiniame laike gali patalpinti mintį apie žmonijos ateitį, galiausiai gali būti sprendžiamas ne kitaip, o tik kristologiškai.

Išskyrėme tris taškus, kuriuose iš apribojančio pasaulinio proto horizonto išnyra – bent jau sąlyginis – vienkartinumas. Šie taškai nesuskirstyti sistemaiškai, tik surikiuoti pagal požymius. Bet juos sieja tam tikras bendrumas, į kurį verta nurodyti. Žmogus kiekvieną sykį atsideria prieš tai, kas tiesiog duota, ir ką

priimant jo protingas elgesys apibrėžia save duotybės atžvilgiu. Kad objektyviai pagautų vienkartinį kūrinį ir apie jį spręstų, jis turi įgyti reikiama imlumą. Idant asmeniškai mylėtų, jis mylimajame turi sau atverti kokią nors jam iš anksto nustatytą vertybę, kurią pamatyti ir priimti galbūt skirta tik jam vienam. Idant atsakingai gyventų savo mirties link, jis turi priimti šią ribą ir savo veiklą planuoti orientuodamasis į ją. Šiuose trijuose taškuose susiduriame su kaskart kitokia vienkartinumo provokacija – išvengti apribojamos teismo. Paulius sako: „Man mažai rūpi, ką jūs ar žmonių teismas spręstų apie mane. [...] Mano teisėjas yra Viešpats“ (*1 Kor 4, 3* ir t.). Vis dėlto šias tris situacijas galima laikyti visiems žmonėms bendromis, pačiame pasaulyje pasitaikančiomis. Jų santykis su visuotinybe – dialektinis, dažnai pasireiškiantis tam tikru paslėptumu, nepakankamu apsigynimu, dažnai – drovumu. Tikras menininkas, žinantis savo vertę, savo kūrinio nepristato išdidžiai, jis leidžia jam eiti paties kūrinio likimo keliais: gal aukštai iškeltas jis bus nešamas triumfo eise, o gal liks šešėlyje (Schubertas) ir tik vėliau, tarsi atsitiktinai, bus atrastas. Didelė asmeninė laimė gali būti visiškai ezoteriška, o atsakomybė, perimta iš mirties, save visada nuslėps. Tas, kas žino esąs vienintelis toks, nesvyruodamas atiduoda save sąlygiškumui.

Jan van Eyck. Avinėlio pagarbinimas. Gento altorius. 1452

4. VISIŠKA VIENKARTINYBĖ

Šis iškilumas menamai nusimeta visą kuklumą, kai pasirodo vienas žmogus, Jėzus iš Nazareto, ir kelia iššūkį, kad jis yra kelias, tiesa ir gyvenimas. Tai, kad šis iššūkis iš tikrųjų pareiškiamas kukliai, tiksliau tariant, nuolankiai – „esu švelnus ir nuolankios širdies“ – jo nepadaro silpnėsio, priešingai, jis atrodo dar keistesnis. Jis parodomas kaip visiškai vienkartinis: „Niekas nėra patekęs į dangų, kaip tik Žmogaus Sūnus, kuris nužengė iš dangaus“ (*Jn 3, 13*). O mokinio žodžiuose ataidi: „Dvasinis žmogus gali spręsti apie viską, bet niekas negali spręsti apie jį“ (*1 Kor 2, 15*). Stipriai pasakyta – koks išminčius drįstų taip pakelti balsą? Ar išminčiai nekalba tyliau? O paskui tas nuolatinis rodymas pirštu į save, į savo didžiai sureikšmintą Aš: „jūsų protėviams buvo pasakyta, o aš jums sakau“. Visa Evangelija aidi nuo šito Aš. Neįmanoma negirdėti. Taip ir norisi Jėzų padaryti artimo meilės apaštalu, kuris stoja už vargšus ir engiamuosius, solidarizuojasi su nusidėjėliais. Bet tada visas šias provokacines nuorodas reikėtų išskirti ir pritaikyti savo asmeniui: tą kito asmens matavimą pagal jo santykį su Jėzumi („Jei kas gėdisi manęs ir mano žodžių...“, to gėdysis ir Žmogaus Sūnus, atėjęs savo Tėvo šlovėje su šventaisiais angelais“ (*Mk 8, 38*), ir nesvarbu, ar „Aš“ skiriasi nuo „Žmogaus Sūnaus“, ar nesiskiria, tą primygtinį kamantinėjimą: „Pasakykite, kuo mane žmonės laiko? [...] O jūs kuo mane laikote?“ (*Mk 8, 27* ir t.), reikalavimą „dėl manęs“ visko išsižadėti, nedelsiant ir neatlikus elementarios priedermės palaidoti mirusį (*Mt 8, 21* ir t.). Viskas, žodžiai ir darbai, veriamai kieti, tonu ir maniera, pasaulio istorijoje nepalyginami su nieku kitu, kas tik galėtų pretenduoti į didybę.

Kas taip elgiasi, tas turi žinoti, kad meta labai didelį iššūkį. Ginčai su žydais Jono evangelijoje yra ištisa, nesušvelninta provokacija. Tas, kuris leidžia sau kalbėti taip pabrėžtinai, turi visko tikėtis ir būti viskam pasirėngęs. Jis turi būti apsiginklavęs kažin kokiais ginklais, suteikiančiais jam tikrumą, kad jis pasaulyje su viskuo gali varžytis. Jis turi suprasti, kad jam galima veikti su visais įgaliojimais: pačioje istorijoje, jam, kaip šiam vieninteliam, iš anksto, proleptiškai, iš pat pradžių užbėgant už akių pabaigai: „pirmiau, negu gimė Abraomas, aš esu“, „jūs matysite ateinantį Žmogaus Sūną“, „Aš esu alfa ir omega“. Jis turi suprasti, kad su lig juo pasirodo galutiniai dalykai, eschatologiškumas. Bet kaip jis gali būti paskutiniai dalykai, jei jis yra mirtingas žmogus, gyvenantis istorijoje, o ji nesustos ir po jo mirties? Jis turės iškelti – atrodytų, beprotišką – iššūkį, kad užbėgdamas už akių savo mirčiai, jis drauge pasivys ir istorijos bėgimą pirmyn savo mirties link. Kelti iššūkį, kad jam priklauso toks stiprus pirminis, mirtingas laikas, kad tas laikas apima visą būsimą,

nuo mirties išvalytą laiką. Ir jeigu jis teisus, turi atsitikti visiškai beprotiškas dalykas – kad jo visuma, jo gyvenimas podraug su mirtimi, pasirodys esąs galutinis dalykas. Mirtis esmingai priklausys prie šio įrodymo, nes kalbos ir veikla, ir, galimas daiktas, kančios, kartu paėmus, niekada nesudaro visos jo egzistencijos tiesos. Juk jei iššūkis išties pagrįstas, visa tiesa turi turėti *absoliutų*, niekuo neatsveriamą *svarmenį*, ir jį – nes kalbama apie tiesą – demonstruoti. Akmuo, gulintis vienoje svarstyklių lėkštelėje, turi būti toks sunkus, kad kitoje lėkštelėje būtų galima sudėti viską – visas pasaulio tiesas, visas religijas, filosofijas, pasaulėžiūras, visus Dievui mestus kaltinimus, ir ji nenusvertų. Tik jei tai tiesa, verta – dar dabar – būti krikščioniu. Jei kas nors rastų kokį nors svarmenį, kuris priverstų bent krusteletį krikščioniškąją lėkštelę, pakelti ją į reliatyvumą, tai tada buvimas krikščioniu būtų kažkas, kas yra galima savo nuožiūra, ir žmogus skubiai ir būtinai turėtų apsispręsti jo nenaudai. Jis iš kurios nors pusės būtų apribotas. Domėtis krikščionybe daugiau negu tik istoriškai būtų laiko švaistymas.

Evangelija pilna stebuklinių pasakojimų. Jie trikdo. Juk savoji tiesa įrodoma ne stebuklais. Ji pati turi įrodyti save. Bet kaip Jėzaus iššūkis galėtų įrodyti save, jei jis savo gyvenimu dar nepriėjo pasaulio ir laiko pabaigos, jei įrodymo įtikinamumas kyla tik iš mums pademonstruotos visumos, gyvenimo podraug su mirtimi? Stebuklai, atskirai paimti, neįrodo to, kas lemiamą. Bet jie gali būti ženklai dviem prasmėmis. Pirmą, kad tai, kas nuo pat pradžių turima galvoje, eschatologinis Dievo „stebuklas“, pralaužiantis pasaulio proto užtvartą, atsiveria Jėzaus Kristaus asmenyje, pradėjo vykti. Ir antra, kad įvykio atbaigimas – kai tas atbaigimas kada nors bus pademonstruotas – turi būti taip įtikinamas, kad lemiamame taške visą iš pasaulio kilusį žinojimą apverstų aukštyn kojomis ir prieš jį pasirodytų kaip „stebuklas“.

5. ESCHATOLOGINIS SVARMUO. JO FORMA

Remiantis Kristaus įvykiu, būtų galima bandyti jį paaiškinti kaip visur kur vyraujančią sistemine formulę ir ja persmelkti tikrovę iki pat toliausių pamąstomų dalykų pakraščių. Šiame centre turėtų susitikti viskas: Dievas ir pasaulis, pasaulis pasiektų galutinį tikrumą savęs transcendavimu Dievo Sūnaus link, o Dievas pasirodytų kaip viskas visame kame, pasirodydamas virš Dievo Sūnaus, „Bažnyčios kūno“ galvos, taigi pasaulio apskritai, kaip viso tapimo įkūnijimas ir kaip visų savo kūrybinių galimybių įkūnytojas. Viskas turėtų patekti į šį apribojantį principą, absoliuti tiesa galiausiai būtų apibrėžiama kaip tapatumo (Dievas) ir netapatumo (pasaulis, skirtingas nuo Dievo) tapatybė ir būtų galima suvokti, kad iš šios formulės akivaizdžiai gali išeiti

tik Niekas – taigi nieko. Kristaus įvykio požiūriu, kad ir kaip „laisvai“ jame galima pamąstyti Dievo atsivėrimą, Dievas, absoliuti tiesa, vis dėlto pasidarė matomas, pažinus, pamąstomas, konstruojamas; tačiau tas, kas pamastė absoliutą, esmingai pamastė viską.

Žinoma, kad paskui Hegelio pretenziją nuėjo du kvatoliai, Kierkegaard'as, kuris savo „absoliučiam paradokse“ (protestantišku būdu) sutraukė patristinę aksiomą: *si comprehendis, non est Deus*. Ir Marxas, kuris iš menamos Dievo permąstomybės padarė teisingą išvadą: viskas vyko maštančiojo smegenyse, vadinasi, yra gryna spekuliacija, kuri pati save panaikina, nes tiesa glūdi ne maštyme, o pasaulį keičiančiame veiksmo, ištraukiančiame žmogų iš jo minčių žaismo susvetimėjimo. Abu teisūs: absoliuti filosofija neturi absoliutaus svarmens, nes ji maštė Dievą ir nepakeitė pasaulio.

Jei krikščioniškumas nori turėti eschatologinį svarmenį, jis turi pasirodyti esąs būdas, kuris niekur „nepaaiškina“ Dievo slėpinio (nors Dievas tame slėpinyje apreiškia save), bet lemiamoje vietoje veikliai keičia pasaulį. Pirma: sakinyje „Aš esu kelias, tiesa ir gyvenimas“ provokacijos neįmanoma sušvelninti jokių įtarimų. Prie jos neįmanoma prieiti nė iš vienos pusės. Ji stovi istorijoje vienui viena. Viskas remiasi į šią neįmanomą sukonstruoti viršūnę. Provokacija „išplaukia“ ne iš žydų ir helenistinio pasaulio lūkesčių derinimo arba sintezės. Netikėtai pasirodžiusi, ji reikalauja nedelsiant, be refleksijos pertraukėlės, pripažinti tikėjimą. „Aš esu prisikėlimas ir gyvenimas. Ar tai tiki?“ (*Jn 11, 25* ir t.). Atsakymas: taip, vadinasi, tikėjimas išvelgia iššūkio teisėtumą, kylantį iš paties to iššūkio, ir tą iššūkį pripažįsta; bet jis nebūtų tikėjimas, jei jis šį teisėtumą galėtų išskleisti, netgi išaiškinti kokioje nors racionalioje sistemoje. kažkas turi jam nuolat išslysti arba priešintis, jei jis mano, kad gali perprasti šio tikrumo, stovinčio priešais jį, galimybės sąlygas. Kai Jėzus sako: „Aš esu tiesa“, „esu prisikėlimas“, jis sako, kad Dievas jame esti. Bet: *Si comprehendis, non est Deus*. Jei Dievas aiškina save Jėzuje Kristuje, tai ir šiam aiškinimui galioja Anzelmo formulė: *id quo maius cogitari non potest* [kai kas, už ką nieko didesnio negali būti pamąstyta]. Pagal kontekstą čia nekalbama nei apie gilią išvalgą, tarsi būtų galima pamąstyti *maximum*, plačią, visos tiesos sistemą, nei apie dinaminę-komparatyvinę išvalgą, tarsi objektyvų Dievo buvimą didesniu atitiktų subjektyvus žmogaus gebėjimas plačiau maštyti: veikiau save duodančiojo *maius* pranoksta *cogitatio* taip, kad pripažindama save nugalėta, pastaroji šlovina visišką neįsivaizduojamos Dievo tiesos pergalę. Kitos Anzelmo formuluočių patvirtina šį aiškinimą: *videt se non plus posse videre* – maža akis neapėmia daugiau, nors tai, kas pamatyta, driekiasi toliau negu suvokimo galia; akis pamato (kai yra nugalima) šį perviršį: *quiddam maius quam cogitari possit* [kai kas didesnio, negu gali

būti pamąstyta]. Taip priartėjama prie galutinės formuluočių, kuri atveria vaizdą į tai, kas viršija, bet šis „tai, kas viršija“, negali atsiverti regėjimo lauke: *evidentissime comprehendi potest, ab humana scientia comprehendi non posse*. Tas pat pasakoma dar kartą kitaip: *rationaliter comprehendit incomprehensibile esse*.

Galima prisiminti tris „vienkartinybės aproksimacijas“ šioms formulėms sukonkretinti. Kas akimis ir ausimis išsemia visą meno kūrinį? Jis visiškai atiduoda save supratimui, bet, atiduodamas save, išsprūsta iš bet kokio išsemiančio supratimo. Dar labiau mylimasis, kuris atsiveria savo laisvu atsigręžimu ir kaip tik juo lieka nepaaiškinamas, bedugnis. O kas pažįsta mirtį, kurios atžvilgiu baigtinybės šviesa pagilina visas mūsų gyvenimo dienas ir joms suteikia kontūrus? Visos trys sritys, kiekviena savaip, parodo, ką gali reikšti „malonė“: kad esama tokio puikumo, kaip meno kūrinys, kuris be pavydo man duoda save, gali pasidaryti man suprantamas, pats iš savęs, bet vis dėlto erdvėje, kurioje esama mano supratimo kategorijų; kad esama tokio neįtikėtino dalyko, kaip Tu, kuris dėl visiškai nepaaiškinamos priežasties apsisprendė pasirinkti iš visų būtybių kaip tik mane savo meilės ir atsidavimo objektu. Ir kad yra nepermaldaujama egzistencijos pabaiga, kuri iš nesuvokiamos malonės man leidžia dar kartą išgyventi šiandieną tarp gyvųjų.

Svarbiausia visada yra tai: kad tai, kas maloningai duodama, kaip toks gali būti suprantamas, bet proto negalimas iš naujo sukonstruoti. Aš negaliu pasakyti: kaip tik to aš visada „iš tikrųjų“ ir laukiau, arba kaip tik to, į ką mano mintys ir jausmai visada buvo nukreipti ir kas jiems buvo priimtina, tad reikėjo tik nedidelio postūmio iš lauko, kad mano išankstinis supratimas susikristalizuotų į pilną išvalgą. Tai, kas duodama kaip kylantis iš laisvos malonės pagrindinės ypatybės, niekada negali būti išsemta racionaliai, nesuardant jo tikrumo. Kadangi tai niekada negali būti išsemta, gavėjui tai yra nepaliaujama laimė. Tai, kas kupina malonės, niekada nėra galutinai „duota“, tai lieka kaip trykštantis savidavos aktas, todėl iš savęs paties yra be paliovos gimdantis prasmę, o tai dar kartą neleidžia supratimui užsiverti virš iki šiol atskleistos prasmės. Priešingai: juo daugiau prasmė atsiskleidžia, juo daugiau pasitikinčio *tikėjimo* gavėjas gali suteikti duodančiajam save.

Tai konstatuodami nuo aproksimacijų grįžkime prie mūsų objekto. Jame sutelkti kai kurie anų trijų praeigų momentai, tačiau apskritai tai nėra vien jų išvalga grindžiamas sąvadas. Šis objektas – tai „puikuma“ (*das „Herrliche“*), kurios nebuvo įmanoma nuspėti, ir kuri meiliai teikėsi dalyvauti. Tai niekuo nenusipelnęta man skirtos absoliučios meilės dovana. O žvelgiant iš Teismo pusės mano gyvenimo link, tai buvimą įgalinančios kantrybės malonė. Tačiau visa tai yra tik for-

malios apibrėžtys, kurias dabar reikia pripildyti turinio ir dar kartą patikrinti.

6. ESCHATOLOGINIS SVARMUO. JO TURINYS

Viskas prasideda nuo iššūkio, kurį mums iškėlė Jėzus. Šis iššūkis yra į vandenį mestas akmuo, kuris sukelia sklindančius bangų ratilus; paskutinis ratilas, aiškiai neatsiejamas nuo jį sukėlusio centro, turi apibrėpti galutinį horizontą. Pakanka stebėti tris vienas po kito sekančius ratilus: paties Jėzaus įvykio ratilą, kuris išiglaudžia į biblinio Apreiškimo ratilą, o šis savo ruožtu persilieja į žmonijos visuotinės istorijos ratilą. „Jūs tapsite mano liudytojai Jeruzalėje ir visoje Judėjoje bei Samarijoje ir lig pat žemės pakraščiu“ (*Apd* 1, 8). Ar turėtume sakyti, kad mums, kurie buvojame trečiajame ratile, tai, kas pirmapradiška, yra parodoma tik per gausybę iškreipiančių tarpininkų, ir kad mes, norėdami bent nujausti daugeriopei transponuotą pirmojo ratilo pirminę prasmę, turime atlikti daugybę hermeneutinių manipuliacijų? Jei taip būtų, tai į eschatologiskumą pretenduojantis Jėzaus iššūkis (savaiame suprantama, adresuotas visiems laikams ir visiems kraštams) seniai jau būtų paneigtas. Iššūkis, sykiu su visu jame glūdinčiu papiktinimu, turi turėti galios (o ši galia yra Šventoji Dvasia) tapti suprantamas „per amžius iki pat Pasaulio pabaigos“ ir „visoms tautoms“. Tačiau tai nereikia, kad hermeneutikos indėlis („jūs tapsite mano liudytojai“, „mokydami laikytis visko“, kartu suprasti) paskelbiamas nebereikalingu. Vis dėlto iššūkis, jei jau jis teisėtas, nėra priklausomas nuo jos meno.

a) Pirmasis ratilas: Kristaus įvykis. Viskas kyla iš iššūkio. Jo neįmanoma išgauti interpretuojant tekstus. Nuolankumas dar labiau pabrėžia jo neįprastumą. Jis gali pasireikšti tik kaip reikalavimas ir būtent taip ir pasireiškia. Jau *Mk* 3 vieni, Jėzaus šalininkai, laiko jį pamišėliu, kiti, Rašto žinovai, – apsėstuoju (21–22), tad šio nepakenčiamo žmogaus mirtis yra jau nulemta (3, 6). Žinovų akyse iššūkis gali būti tik šventvagystė, kad ir kaip Jo iškalba ir stebuklai žavėtų tautą, ir nesvarbu, kad Jėzus savo likimą įrikiuoja į pranašų iki pat Krikštytojo gretą (*Mt* 5, 12 ir kt.). Tačiau papiktinimas, kurį kelia Jo „Aš“–sakymas, yra kitoks nei visų kitų pranašų. Kryžius – teisingas atlygis už savęs iškėlimą, o tai, kad pasmerktasis šaukia apie savo apleistumą, jausdamas, jog Dievas jį pasmerkė – savavališką jo „Aš“ sugretinimą su Jahvės Aš kompensuoja pabrėžtinis atsitolinimas – patvirtina nuosprendžio teisingumą. Šie du svarmenys suteikia galilėjiečio likimui pusiausvyrą. Tačiau po to, pradėdant „trečiaja diena“ po to, kai jis buvo palaidotas, mirusysis susitinka savo mokinius kaip gyvasis. Niekas negalėjo tikėtis, kad tai

įvyks, net jei ir buvo laukiama greitai ateisiančios pasaulio pabaigos bei mirusiųjų prisikėlimo. Prisikėlimas vieno žmogaus, kuris tuo būdu pasiekė pasaulio pabaigą, kai kitiems vis dar tęsiasi pasaulio laikas, sujaukė ir tebejaukia laiko (net ir apokaliptinio) sampratą. Nepagrįsta manyti, jog buvo manoma reginti vaiduoklį. Galimas daiktas, Jėzaus pranašystės apie Jo būsimą prisikėlimą yra tik atgaline data padaryti įrašai; palikime šį klausimą atvirą. Šio įvykio nebuvo įmanoma tikėtis, nes nebuvo jokios iš anksto parengtos vaizdinio formos, pagal kurią būtų buvę galima suvokti prisikėlimą taip, kaip jis įvyko. Atrodo, jog iš pradžių buvo bandoma išsprauti jį į jau esamą formą: jei vienas žmogus jau pasiekė pasaulio pabaigą, tai reiškia, kad ši pabaiga iš esmės jau prasidėjo ir netrukus ims prisikelti ir kiti mirusieji (kitai sakant: prisikėles „Viešpats“ sugrįš, kad teistų). Pasirodė, jog tokia interpretacija yra klaidinga. Žmogaus, vardu Jėzus iš Nazareto, laiko horizontas akivaizdžiai nesutapo su kitų žmonių laiko horizontu. Jo užduotis (ir kartu iššūkis) buvo: „užbaigti“ pasaulio istoriją kaip visumą ir padaryti tai neperžengiant savo žmogiško buvimo myriop ribų. Jo baigtinė gyvenimo erdvė nesuirddama aprėpė gyvenimo erdves visų tų, kurie jau buvo mirę praeityje ar mirs ateityje: tai vienintelis atvejis, kai pirminis asmens laikas sutapo su pirmapradiu pasaulio istorijos laiku. Tačiau kas galėjo šitai anuomet suprasti? Lukas atmeta bet kokią galimybę šitai padaryti: „Ne jūsų reikalas žinoti laiką ir metą, kuriuos Tėvas nustatė savo nuožiūra“ (*Apd* 1, 7). Chronologinio laiko taša vis labiau atskiria Velykų įvykį nuo su laiku siejamos apokaliptikos. Tačiau nuo pat pradžių – ir Jonas tai dar kartą patvirtina (16, 8) – buvo suvokiama, jog pažadindamas pasmerktąjį, Dievas ir Dievo teisingumas bus jo pusėje (*Apd* 2, 36). Išskirtinis iššūkis bus pateisintas ir patvirtintas. Ir jei Jėzaus iššūkis galėtų būti įmanomas vien suvokiant, kad jam turės būti atlyginta visišku pašalinimu iš Izraelio, kitaip sakant, visiška nesėkme, tai sykiu pateisintų ir kryžių. Visas žmogus Jėzus – o jo žmogiškumui priklausė tiek jo pastanga gyventi, tiek jo krizė mirtyje – būtų įimtas į amžinąjį Dievo gyvenimą. Tačiau tai reiškia, kad Dievo akimis vertinga yra ne tik aktyviai veikiantis, bet ir pasyviai kenčiantis žmogaus pradai. Idant žmogus galėtų įžengti į galutinę, jis neprivalo pirmiausia būti apvalytas nuo bejėgiškumo ir silpnumo gėdos: jis priimamas toks, koks yra – klumpantis ir Dievo apleistas; žaizdas reikia traktuoti ne vien kaip patvirtinimą, bet kaip įgalinimą.

Evangelijos parašytos iš Velykų įvykio perspektyvos; Jėzaus gyvenimo fenomenas kaip visuma suprantamas, aiškinamas, išvyniojamas pradžios link žvelgiant iš galutinio taško, jis suprantamas atgaline data, neišvengiamai nutviekstas Velykų spindesio, iššūkis artikuliuotas kaip suprantama Dievo kalba, teologija.

Tai teisėta, kad ir kokios žmogiškos bei laiko sąlygotos būtų čia taikomos priemonės. Ir juo giliau reflektuojama pradžia – prikeldamas Jėzų, Dievas patvirtina jo žodžio iššūkį kaip savo paties Žodį, – juo labiau aiškėja, kad šio Jėzaus iššūkio ištakos glūdi Dievo priešlaikybeje ir antlaikybeje. Tai, kas šiam žodžiui *buvo* pripažinta, turi nesuvokiamu būdu visada jau būti *buvę*. Tik tada žodžio iššūkis pasiteisins.

Tačiau ar ši vienkartinė konsteliacija – iššūkis, kryžius, prikėlimas – nėra tik pavienis meteoritas, nukritęs į horizontalią pasaulio istoriją? Kuo čia dėti mes? Ką jis pakeitė žmogaus situacijoje? Pozityvų atsakymą rasime tik tada, kai pažvelgsime į Kristaus įvykį biblinės erdvės rėmuose. Jei nepaisysime Pauliaus, kuris „tautom“ skirtą antraštę pateikia tik imdamas domėn lemiamas biblinės visumos kategorijas, tai šio įvykio nebesuprasime. Čia kyla mirtinas pavojus krikščioniškumui, jei Senoji ir Naujoji Sandora nesutaikomai supriešinamos kaip „Įstatymas ir Evangelija“. Pirmiausia turime reikalą su paprastu faktu, kad Jėzaus iššūkyje glūdinti teologija beveik ištiesai formuluojama kalba, alfabetu, vaizdais ir hieroglifais, titulai bei garbės vardais, paimtais ir Senosios Sandoros. Velykų pažinimo šokas išjudino sustabarėjusius, rietuvėmis sukrautus Senojo Testamento lobius: visi tie pusiaukelėje į išsipildymą sustoję vaizdai ir titulai – Mesijas, Tarpininkas, nuodėmę pakeliantis Dievo tarnas, pranašas, kunigas su savo aukos gyvuliais, į dangaus debesis įžengęs Žmogaus Sūnus, pasaulyje esamas teisingumas, Dievo išmintis ir puikuma, Jo žodis ir t. t. – visi jie galiausiai susisieja tarpusavyje, kai ima judėti prikeltos Jėzaus transcendojančio subjekto link. Tikrąją prasmę jie įgyja tik šiame peržengime. Kaip?

b) *Antrasis ratilas: biblinis įvykis*. Kristaus įvykis bus suprantamas kaip „visų Dievo pažadų“ išsipildymas (2 Kor 1, 19; Žyd 1, 1–2), suprantamas konkrečiai, nes visi pažadai ir tikėjimas jais nuo pat pradžių buvo nukreipti prisikėlimo iš numirusių link. Kai Abraomas, pirmasis, kuris tikėjo pažadu, tikėjo Dievą, „kuris atgaivina numirusius ir iš nebūties pašaukia visus daiktus“ (Rom 4, 17), jis taip atliko aktą ir išlaisvino dinamiką, kurie yra šis tas daugiau nei vien simbolinis jo tikėjimo akto patvirtinimas: kad jis pagimdė pažado sūnų, „nors regėjo savo kūną jau apmirusį – jam buvo arti šimto metų – ir Saros iščias apmirusias“ (Rom 4, 19). Šis tikėjimas mirusiųsiais prikėlimu Dievu tarsi žymėtinis bosas aidi per visus pavienius Izraeliui duotus pažadus, todėl (materialiai nepateisinama, bet formaliai tiksliai) seniausia krikščioniška tikėjimo formulė skamba taip: „Kristus numirė už mūsų nuodėmes, kaip skelbė Raštai; jis buvo palaidotas ir buvo prikeltas trečiąją dieną, kaip skelbė Raštai“ (1 Kor 15, 3–4). Visas Izraelio tikėjimas yra vienintelė pastanga pralaužti

mirties ribą, pralaužti su jėga, kuri (nepaisant Senajame Testamente aptinkamo tariamo ir laikino atsižadėjimo), kitaip nei visose kitose tautose, mirtį traktuoja ne kaip tam tikrą nustatytą galią, kurią reikia neutralizuoti kokiomis nors religinėmis priemonėmis, o kaip galią, kuri turi būti besąlygiškai įveikta.

Tuo įsitikinti padeda dabartinis žydų mąstymas: iš jo matyti, koks aktualus visai pasaulio istorijai šis tarpinis antrasis ratilas – Senosios ir Naujosios Sandorų transcendencijos dinamika. Prielaida yra tokių dydžių kaip „įstatymas“ ir „mirtis“ paslaptiną sąsają (plg. Rom 7), kai abi pusės sutampa arba sureliatyvėja. Abraomo tikėjimą Paulius laikė aukštesniu už „laikiniškai įsiterpanti“ Įstatymą, priskirdamas šiam troškimo tikslą, esantį anapus Įstatymo ir mirties. Tačiau ir šis tikėjimas turi save pranokti ir nusižeminti; jo objektas yra hipertrofuotas; Laiške žydams tai išreikšta nuoroda į Melchizedeką, nemirtingą „ramybės karalių“, „panašus į Dievo Sūnų“ (Žyd 7, 3). Izraelis nuolatos vengė mokėti dešimtinę šiam paslaptinam karaliui. Buvo bandoma eiti trimis keliais, siekiant išversti nekenčiamus mirties ir požemių pasaulio vartus.

1. Platoniškasis kelias, kuris pro Įstatymo–mirties sferą kyla statmenai į dvasingumo – kontempliatyvumo arba etiškumo – sritį. Tai Juozapo ir Filono Aleksandriečio bei šiuolaikinio idealistinio liberalaus judaizmo (Coheno, Brunschvicgo) kelias. Tačiau tai yra pasprukimas į „visuotinybę“, apie kurią kalba, pavyzdžiui (antisemitas) Hegelis: mirtis kaip būtinas tapsmo dialektikos momentas, jam priešintis yra tik baigtinio individo kvailybė. Rimtas jis tampa kituose dviejuose bandymuose.

2. Izraelis savo pradžioje yra dėkingas „didiems Dievo darbams“, kuriuose jis pats aktyviai kovodamas dalyvavo. Pranašai ištakų įvaizdžius (Išėjimas) *materialiai* projektavo į ateitį, sykiu įteigdami tautai dalytis atsakomybę už būsimą – laiko požiūriu dar tolimą – atbaigos karalystę. Apokaliptikai mato Dievą (Jo Mesijo ir angelų galybių pavidalu) kartu su Izraeliu kovojanti lemiamą kovą prieš kitas tautas; kovos, kuri turėtų išvaduoti Izraelį iš nuopuolio, vergijos ir susvetimėjimo, planas Kumrane buvo detalčiai apmąstytas kaip „Šviesos Sūnų kova su Tamsos Sūnumis“. Šis pranašiška apokaliptiškas išsivadavimo iš priešpaudos į laisvę patosas mūsų dienomis būdingas marksizmui. (Jo užbaigimu iš tikro turėtų būti laikoma Nikolajaus Fedorovo „Bendrojo reikalo filosofija“ (1906): mirusių kartų prikėlimas, taikant visas stichines ir technines žemės galias, kad tos kartos įžengtų į išganyto pasaulio būseną.) Čia turime reikalą su zelotiniu ir sionistiniu karalystės, kuri turi ateiti Izraeliui ir sykiu per Izraelį, kūrimu.

3. Tačiau tikriausiai nereikia projektuoti į ateitį viltingos pranašų tikėjimo dinamikos materialių vaizdinių, kurie juk visada yra baigtiniai ir saistomi įstaty-

mo: tikriausiai ir visi vaizdiniai, ir įstatymas yra tik „laikinai įsiterpę“, praeinančios ir peržengiamos *tuščio formalaus* instinkto projekcijos į ateitį: pats šis instinktas kuria ribas, idant jas įveikdamas, galėtų įrodyti esąs stipresnis. Tokia samprata buvo plėtojama: a) ankstyvojo Bergsono, vėliau (išsamiai) Simmelio „gyvenimo filosofijoje“; b) Freudo ir visų jo sekėjų iki pat Marcuse's instinkto filosofijos, atvirai prieštaraujančios Pauliaus pateikiamam „epithymia“ (*libido*) subordinavimui „nuodėmei“ ir „mirčiai“, kurias skatina ir perkelia „Įstatymas“; c) Ernsto Blocho vilties filosofijoje, kurioje absoliutus skverbimasis aukštyn sukyla prieš įstatymiško valdymo iš viršaus principą (Dievas). Tai galimybė, kuri išauga iš Jobo pasipriešinimo Dievo neteisybei, egzistencijai užkrauna daugiau kančios nei ši nusipelno dėl savo kaltės, ir dėl šio Dievo apeliuoja į antdievišką instanciją. Čia galima pridurti ir Kafkos skundus dėl Įstatymo, ir visko, kas buvo ir yra griovimą vien dėl ateityje sukurtinos tikrovės (G. Landaueis: „Nėra visiškai nieko; tai tik mes viską padarome“): amžinai besitęsianti apokaliptika.

Šio iš biblinės erdvės kylančio ir bet kokį nusiramimą Kristaus įvykyje atmetančio vienkartinio, nenuramdomo veržimosi pirmyn dabartis ir aktualumas nepaliaujamai liudija Jėzaus iššūkio aktualumą būti šios dinamikos smaigalyje. Tad visiškai logiška ir iš dalies įrodo to iššūkio pagrįstumą tai, kad krikščionys, kurie kvestionuoja Jėzaus iššūkio eschatologinį svorį (Jėzus paverčiamas politiniu teologu, kuris mažų mažiausia toleruoja zelotus tarp savo mokinių ir tautos nusiteikimo yra verčiamas daryti viską, kad įvykdytų savo užduotį – įgalintų Dievo karalystės žemėje atėjimą), pasiduoda anksčiau aptartai biblinei dinamikai. Tačiau iš tikro būti šios dinamikos smaigalyje ir būtent šitaip save suvokti reiškia, kad Jėzaus ėjimo link savosios mirties (kuri sykiu yra ir pasaulio pabaiga) pagrindą sudaro absoliuti aistra; meldime, kuriuo jis kreipiasi į Dievą: „Teateinie Tavo karalystė“, glūdi kraštutinis savęs atidavimas: teateinie atiduodant visą mano egzistenciją ir substanciją, per viso manęs suvartojimą iki pat paskutinio prakaito ir kraujo lašo. Ir jei tiesa, kad karalystė bus pasiekta ir ateis per mirties įveikimą ir Jėzaus prikėlimą iš numirusiųjų, tai šitai įvyks ne taip, kad Jėzus vien kantriai lauks vien Dievo atlikto darbo, bet taip pat per nekantrų totalinio veiksmo priešpriešinį veržlumą, veiksmo, kuris sykiu sutaps su buvimu visiškai panaudotam ir išnaudotam: „Aš atėjau įžiebtį žemėje ugnies [...]. Aš turiu būti pakrikštytas krikštu ir taip nerimstu, kol tai išsipildys!“ (*Lk 12, 49–50*), „Štai aš išvarinėju demonus ir gydau šiandien, tai darysiu ir rytoj, o trečią dieną būsiu visa atlikęs. Bet šiandien, ir rytoj, ir poryt aš turiu keliauti“ (*Lk 13, 32–33*). Ir nors mirusysis ne pats save prikelia (juk jį prikelia gyvasis Dievas, Tėvas ir Dvasia), tačiau jo vidinis veiksmas ir

atsidavimas yra to prikėlimo substancija, kuri tik ir yra verta būti prikelta amžinai gyventi Dieve. „Savuoju krauju vieną kartą visiems laikams įžengė į šventovę ir įvykdė amžinąjį atpirkimą“ (*Žyd 9, 12*).

Sunkumas būti krikščioniu ir tikėjimo Jėzumi, ir jo sekimo požiūriu kyla iš to, kad krikščionys turi perimti ir atbaigti žydų aistrą taip, kaip ją atbaigė Kristus. Tad visas utopinis Dievo Karalystės atėjimo „kaip danguje, taip ir žemėje“ siekimas turi būti taip pat įimtas kartu su gyvybės paaukojimu (juk jei žmogus neatiduoda savosios mirties, jis neatsiduoda visas), tačiau gyvybės paaukojime Dievui glūdi galutinis atsisakymas disponuoti savimi vardan to, kad disponuotų Dievas. Toks atsidavimas pakylėja iššūkio išpildymą į tokį matmenį, kuris yra anapus gyvenimo ir mirties. Tad ar krikščioniu viskas nenuslysta į neregimybę ir ar nenuveina veltui jo kūrybinės pastangos, nukreiptos į pasaulio ateitį? Grynai imanentiniam mąstymui atrodo būtent taip, ir tai, kas krikščioniška, yra nebe prasmės smaigalys, o veikiau judėjimo pabaiga, žemės atsižadėjimas. Bet juk ir žydiškas mąstymas – kaip pranašiškas ir apokaliptinis – jau peržengia imanencijos ribas; jis iš esmės yra utopinis. Ši utopija ir kaip materiali projekcija, ir kaip formali dinamika išsisklaido tuštumoje. Tik nuroda į būsimą tikslą – Jėzaus prikėlimą – suteikia vilčiai *realų* pagrindą. Paulius sako: „laida“. Krikščionybė yra ne mažiau utopiška nei judaizmas, tačiau ji yra realiai-utopiška.

Kai Jėzaus užduoties įvykdymas leidžia asmens mirtį sutapatinti su pasaulio pabaigos aprėpimu, tai šitai reiškia, kad jis prisiima visų buvusių ir būsimų žmonių nuopuolį ir mirtį iki pat galutinio išganymo. Senojo Testamento *pro nobis* (*Iz 53*) kategorija iš pradžių, dar iki Pauliaus, dalyvauja interpretuojant kryžiaus įvykį. Tačiau tik Kristaus įvykio refleksija iškelia į dienos šviesą tai, kas turi būti tas, kuris pajėgs šį *pro nobis* realizuoti, ir koks jis turės būti. Iššūkyje, kuris jo Aš išskiria iš kitų žmonių Aš, glūdi įgaliojimas būti tokiu pranokstančiu nešėju. Ir tai nušviečia vienkartinumą to, kad Dievas jį apleido. Tai ne visų žmonių apleistumų suma, bet jų pranokimas. Nes tik tas Aš, kuris buvo taip arti dieviškojo Aš, – „Žodis buvo pas Dievą“, „Tėvas myli Sūnų ir rodo jam viską, ką jis daro“, „Mano maistas – vykdyti valią to, kuris mane siuntė“, – tik šis Aš gali iki galo patirti, ką reiškia būti Dievo apleistam. Tai, ką Senoji Sandora vadina „duobe“, „šešėlių karalystė“, „šeolu“, tampa suvokiama tik įėjus galutinį apleistumą. Naujojo Testamento „pragarą“, į kurią Jėzus nužengė *pro nobis*.

c) *Trečiasis ratilas: žmonijos įvykis*. Pasaulio istorijoje vykstanti kova už buvimo prasmę ir istoriją Biblijos erdvėje išskleidžiama į kairę ir į dešinę nuo kryžiaus. Tačiau tai kartu reiškia, kad kovojantysis yra tapęs vi-

suma, pagal pradinį Jėzaus iššūkį – kelias, tiesa, gyvenimas visumos atžvilgiu. Izraelis užsibūva paradokse – būti atskira tauta, kuri, kaip išrinktoji, turi įgyti eschatologinę visų tautų išganymo prasmę. Šis paradoksas (jo negali įveikti joks prozelitizmas) gyvena perkeldamas savąjį apokaliptinį nerimą į pasaulį. Tuo tarpu Evangelija jau iš pat pradžių ir iš pačios savo esmės peržengia biblinę erdvę pagoniškosios oikumenos link. Joje implikuotas iššūkis aprėpti visą tiesą ir sugebėti ją skelbti staiga organiškai virsta apologetų įrodymais, kaip eschatologinė Kristaus sintezė pranokdama surenka išbarstytas religijų ir filosofijų *logoi* sėklas.

Todėl baigiant dar reikia parodyti, kaip Kristaus iššūkis yra iššūkis visoms pasaulėžiūroms – religinėms ir kitoms – tapti jų matu, ir kokius kriterijus galima taikyti, kad galėtume pasverti tų pasaulėžiūrų tarpusavio pretenzijas. Šiai temai išsamiai išplėtoti reikėtų knygos, o čia galime pateikti tik nuorodas. Kristaus prisikėlimas iš mirusiųjų esmiškai paliečia *žmogų* (ir kaip individą, ir kaip socialinę būtybę), nes tai visiškai pakeičia žmogaus gyvenimo (o per tai, kad Jėzaus mirtyje pasiekama ir istorijos pabaiga – ir visos žmonijos istorijos) vertinimą. Tačiau taip yra tik dėl to, kad Kristaus įvykyje Dievas kaip Tėvas pasirodo savo Sūnuje ir dieviškosios Dvasios siuntime, ir kad šitaip randasi naujas *Dievo* vaizdinys, nuo kurio turime pradėti, jei norime, kad pasirodytų jo sąlygoto žmogaus pavidalo svoris.

Krikščioniškąjį *Dievo vaizdinį* nustato Pauliaus ir Jono baigiamieji teiginiai, interpretuojantys Kristaus įvykį teo-logiškai ir darantys nuorodas į Senojo Testamento išrinktumo egzėgezę (*Oz* 11, 8 ir t.; *Jer* 31, 20 ir t.; *Ist* 6–7): „Dievas taip pamilo pasaulį...“, „Dievas yra meilė...“ Jokia kita religija negali šio pasaulio būklės

akivaizdoje taip teigti. Daugiausia, ką gali kitos religijos, tai vaizduoti Dievą kaip ramybę anapus mirtinos nesantaikos, kaip „nebūtį“ anapus nepakenčiamo, beprasmiško buvimo, kaip provaizdžių pasaulį virš iškreiptų atvaizdų. Dievas ten gali su užuojauta ir malone žvelgti į kenčiančią tvariniją; bet kaip jis kaip Kūrėjas gali paaikškinti visas tas kančias? Dviejų dalykų čia nepakanka: pamokymo, net jei jis sugebėtų sau pačiam kančią įveikti; juk esama daugybės tokių, kurie nežino šių slaptųjų kelių ar nepajėgia jais eiti. Taip pat nepakankama yra mintis, pripažįstanti Dievui tokią galią, kuri leidžia jam tvarinį, kurį jis sukūrė laisvą, viršesne malonės galia apsaugoti nuo nusigrėžimo nuo Dievo, nuo kaltės ir iš to nusigrėžimo plaukiančios pražūties. Toks galios Dievas – net jei jo galia būtų malonės galia – nesiryžtų ar nesuteiktų tvariniui laisvės malonės visiškai rimtai. Jaunesniajam sūnui, kuris, gavęs jam priklausiančią dalį, iškeliavo į svetimus kraštus, tėvas duoda tai, ko šis prašo. Tad ar dar yra įmanoma, kad Dievas pats nepraras savęs, kai save praras tvarinys, kurį Dievas sukūrė laisvą? Tai tik nepaprastai paslaptinga galimybė, kurią mes, tiesa, tam tikru mastu žmogiškai suvokiame, tačiau jos galutinio slėpinio dovanos galime tikėtis tik su tikėjimo dėkingumu: tikros, pagalbą teikiančios (ir kartu pavaduojančios mus), tylinčios globos, kurios esame lydimi iki pat visiško savęs praradimo, kelias. Sūnaus palaidūno palyginime nėra to, kuris šį palyginimą pasakoja – paties Jėzaus. Tėvas ne laukia, kol palaidūnas, spontaniškai ar bėdų spiriama, sugrįš pas jį, bet pats siunčia savo meilę savo Sūnaus pavidalu, siunčia eiti tais klystkeliais. Ir kaip tik šioje galioje – nesilaikydamas didžiūniško atstumo – susitapatinti su visiška priešingybe Dievas Tėvas atpažįsta „lygiaesmiškumą“, dieviškumą to, kurį jis kaip

**ŠVENTIEJI VYRAI,
ŠVENTOSIOS MOTERYS**

ŠVENTŪJŲ GERBIMAS LDK XV–XVII A.

Ši knyga – pirmas originalus leidinys Lietuvoje, skirtas šventųjų kulto istorijai.

Šventųjų pavyzdys ir kliovimasis jų užtarimu neabejotinai veikia ir veikia žmonių mentalitetą, jų kūrybą ir gyvenimo formas.

Istorikai Lietuvoje jau ieško šio poveikio pėdsakų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos gyvenime.

išganymo Žodį pasiuntė į pasaulį: jis atpažįsta, kad šis Žodis, tapęs žmogumi, pajėgia atlikti tai, ką ketino atlikti Tėvas, tą Žodį gimdydamas ir ištardamas: tik per tai, kad Jėzus gali tapti visų „mažutėlių“ ir pasiklydusiųjų broliu, atsiskleidžia (veikia per darbą nei per žodį) tai, kad Dievas kaip meilė yra visagalis ir kaip visagalis yra meilė, ir kad toks jis yra savyje, t. y. savosios Trejybės slėpinyje, kurį gali paaiškinti tik visiška priešprieša pačiame Dieve, – buvimo-Dieve ir Dievo-apleistumo priešprieša. Šis slėpinys, kai nusidėjėlis lydimas jo klystkeliuose, visa savo tikrove gali atsiverti tik *sub contrario*, paslėptyje, nes kitaip jis neatsivertų kaip tikrovė. Tačiau kadangi Dievas (o Dievas yra Dievas tik kaip amžinasis ir gyvasis) čia atsiveria kaip meilė, jis negali tapti šia meile išlaisvindamas tvarinį, jei drauge jam nereikėtų pasaulio su jo vyksmu, idant jis pats galėtų tapti tuo, kas visada buvo, todėl jis pasirodo būtent per Kristaus kryžį, per jo Dievo-apleistumą ir nužengimą į pragarus – kaip amžinoji meilė. Dievas kaip triasmenis yra amžinoji meilė tuo mastu, kad šioje gyvybėje ir laike įvykstanti tvarinio mirtis bei jo pasmerkumas pragarui, perimti iš meilės, gali tapti meilės išraiška. (Dar pridursime, kad pavaduojančio lydėjimo iki pat pasmerkimo būtina paslėptis implikuoja ir tam tikrą prisikėlimo slaptumą pasaulio atžvilgiu: būtų neįmanoma, kad to, kas iš dieviškosios kartu kenčiančios užuojautos (*Mit-Leiden*) būtų priimama vien pasyvaus tikėjimo aktu, rezultatas taptų neutraliu pasaulio istorijos viešumos faktu.) Krikščioniškojo Dievo vaizdinio svarmuo yra tai, kad Dievas nėra vien bendrai filosofškai imanentiškas viskam, kas yra pasauliškai istoriška, todėl, kad jis yra (nebendramatė su pasauliu) transcendencija – neturintis prieštaravimų (*non aliud*), visiškai kitas nei bet kokia esybė, turinti savo priešybę, – bet todėl, kad jis realizuoja šį santykį pasaulio atžvilgiu neapibrėžiamu, nenumanomu ir visiškai laisvu būdu, įrodančiu jį kaip Dievą, kuris pats savyje yra absoliuti meilė (ir kartu – Trejybė). Šios meilės nepajėgia rekonstruoti jokia gnozė: viskas, ką jame galime „suprasti“, vis iš naujo mums pasirodo kaip „Kristaus meilė, kuri pranoksta bet koki žinojimą“ (*Ef* 3, 19).

Šitai išryškėja krikščioniškas žmogaus vaizdinys: Dievas suteikia žmogui tikrą laisvę ir atsakomybę už veiklą, kuris yra ir žmogaus orumą atitinkančio pasaulio formavimas, ir jo paties žmogiškasis veiklas kaip (kūrybingas) bendradarbiavimas su pasauliu kuriančiu Dievu. Viena vertus, žmogus yra iškeltas iš bet kokios natūralistiškai suvokiamos imanentiškos ar net transcendentiškos „apvaizdos“, kuri visus jo veiksmus ar sprendimus be jo žinios kreiptų žmogui nežinomo tikslo link. Čia baigiasi bet koks optimizmas, pripažįstantis instanciją, evoliuciškai ar dialektiškai pranoktančią žmogiškąsias laisves. Gali egzistuoti rūšies dėsniai, galintys slopinti ar išjudinti tam tikras žalingas

tendencijas, tačiau daugiau ar mažiau palankios sąlygos galutinai nenulemia asmeninio apsisprendimo. Neverta dėti vilčių į techninę pažangą, nes ji reiškia žmogaus galių augimą, o galia visada gali būti panaudota ir gerovei, ir pražūčiai. Be to, galios sancaupos demoniškai gundo panaudoti jas blogam. Taip pat ir dialoginis principas bei asmeninių laisvių suderinimas, kurio iš jo tikimasi, nėra išeitis, leidžianti įveikti kiekvieno atskiro laisvo apsisprendimo vienatvę. Ir dialogas tarp paskirų žmonių visada prasideda nuo tų pačių pirminių klausimų ir pirminių pasirinkimų; pati savaimė laisvė nėra patobulinama, nors visos sugebėjimą teisingai pasirinkti ugdančios priemonės gali padėti, tačiau jos negali priversti, visos sociologinės struktūros lieka ambivalentiškos: aptikta neteisybė nėra įrodymas, kad tai, kas tą neteisybę turėtų pašalinti, nesukels kitos, galbūt dar didesnės neteisybės. Jei tam tikrai politinei sistemai išlaikyti reikia šimtų pataisos kolonijų, kuriose būtų laikomi milijonai kalinių, vargu ar ją galima laikyti keliu į laisvę.

Negalima pasitikėti niekuo, išskyrus patį žmogų ir jo laisvę. Tačiau ji gali žmogų visiškai pražudyti, jei ji būtų vienatvės absoliutas, kuriuo remdamasis žmogus savąjį Niekį galėtų paversti ir „Dievu“, ir „velniu“. Jau pats šis laisvės įvaizdis yra savo vietos neturėjimo pražūties ženklas. Savąją vietą žmogaus laisvė gauna iš Dievo laisvės Jėzuje Kristuje, laisvės, kuri lydi ir palaiiko žmogų per visus jo pražūties padarinius. Iš šalies tai atrodo kaip paprasta „žmonių bendrystė“. Iš dalies taip ir yra, tačiau čia esama ir šio to daugiau, nes ši žmonių bendrystė pasirodo veikli tik dėl to, kad „Dievas su mumis“. Ji gelbsti kaip tik tada, kai paprasta žmonių bendrystė nebegali padėti: mirties vienatvėje, tada, kai Dievas apleidžia, kai smengame į visišką pražūtį. Jėzus lydi mus ne vien žemišku žmonių bendrystės būdu. Jis tai daro nuo pat pradžių eucharistiškai: Dievo-apleistume ant kryžiaus sugniuždytu kūnu ir pralietu krauju, atiduotu žmonėms. Krikščioniška brolių bendrystė ima domėti visas žemiško gyvenimo sutvarkymo pagal socialinio teisingumo principus prielaidas (vienareikšmiškai perimdama etinius Senojo Testamento reikalavimus), tačiau joje visada glūdi tendencija peržengti orientaciją į naudą ir sėkmę, kad galėtų mus lydėti į to, kas šio pasaulio požiūriu atrodo beprasmiška, tamsą. Krikščioniškoji *caritas*, ten, kur ji buvo tikra, visada teikė pirmenybę šiems keliams: pagalba mirštantiesiems, neįgaliesiems, raupsuotiesiems, paniekintiesiems... Dar kartą: krikščioniškoji žmonių bendrystė nori ir privalo prasidėti ne vien ten (ir tada toliau skliti per nekrikščioniškas rūpybos institucijas), ji prasideda veikia pačioje bendražmogiškoje socialinėje rūpyboje, tačiau ji turi išsiskirti tuo, kad ji – iš anksto žinodama apie kelius, kuriais keliauja Dievas ir žmogus – nuo pradžių tylo mis eina kartu ir eina toliau ten, kur kiti

sustoja. Krikščionių verčia judėti toliau žinojimas, kad tai, kas žmogišku požiūriu yra beprasmiška ir vien negatyvu, dėl Dievo Kristuje ėjimo kartu įgyja prasmę. Nes Kristuje glūdinčiai Dievo meilei pavyko mirties vienatvę ir nutrukusį Dievo ir žmogaus dialogą paversti kenčiančio lydėjimo situacija, kurioje buvimo atiduotam vien-pasyvumas virsta at-si-davimo aukščiausio aktyvumo išraiška. Tai išskirtinis dalykas visoje žmogaus mąstymo ir veiklos srityje, nes čia suponuojamas tikėjimas triasmensio Dievo veikimu per Kristaus kryžių ir prisikėlimą. Žmogaus vaizdinio atbaigiantis išplėtimas krikščionybėje koreliuoja su Dievo vaizdinio atbaigiančiu išplėtimu Trejybėje ir kristologijoje.

Nederėtų pernelyg sureikšminti Nietzsche's priekaišto, esą krikščionybė yra silpnųjų religija, kuri negatyvias vertybes paverčia pozityviomis. Veikiau tai religija tų, kurie *net ir* tai, kas bet kuriam kitam atrodo negatyvu, sugeba suprasti kaip pozityvų dalyką. Taip pat nederėtų pernelyg sureikšminti Bonhoefferio minties, esą krikščionybė turėtų prabilti į žmogų ne iš silpnų ribinių situacijų, o iš sutelktos jo egzistencijos stiprybės. Mat ji tik tada pataikys į patį stipraus žmogaus centrą, kai sykiu leis pažvelgti ir į periferijas, idant žmogaus žvilgsnis laisvai ir pozityviai aprėptų ir kiekvieną baimės, ligos, bejėgiškumo, vienatvės bei proto aptemimo situaciją. Mūsų dienomis ribinės situacijos suvokiamos kolektyviai ir dėl to kyla paniškas bėgimas į anarchiją, į narkotikų sukeltų sapnų pasaulį, į hipertrofuotą vidujybę, kai karštligiškai nuvertinama asmens laisvė, nutylima mirtis, griauinama vaikystė, kurioje „nesubrendęs“ žmogus yra priklausomas nuo mylinčios priežiūros. Teisus yra Teilhard'as de Chardinas: jo požiūriu, pasaulyje, nusivylusiam galimybe savo jėgomis sukurti tai, kas jį patenkintų, ir beveik praradusiame bet kokią viltį (iš to kyla isteriški plepalai apie viltį), tik krikščionys pajėgia išsaugoti motyvą veikti toliau.

7. ESCHATOLOGINIO SVARMENS ARDYMAS

Būti krikščioniu yra prasminga tik tada, kai išsaugomas Dievo veikimo Jėzuje Kristuje svarmuo. Tai tampa beprasmiška tą pat akimirka, kai tik pavyksta šį svarmenį sureliatyvinti ar taip jį redukuoti, kad kita instancija įgytų tokį patį ar dar didesnį svorį. Daugelis mūsų dienomis šitai išleidžia iš akių; jie pasiduoda propagandai ir grumiasi su šiuolaikiniu pasauliu, siekdami sumažinti tą svorį, kuris nors ir atrodo vis dar pakeliamas, tačiau iš tiesų panaikina nedalomą Kristaus įvykio iššūkį. Ten, kur manipuluojama pirmąpradžiu fenomenu, t. y. Kristaus iššūkiu, Dievo apleistumu ant kryžiaus ir prisikėlimu, perėjimai tarp aktualizuojančių „naujų formuluočių“ ir svorio klastojimo yra nepaprastai delikatus; spręsti apie tai, kas čia vyksta, derėtų remiantis absoliutaus svarmens suvokimu, tačiau čia neturėtų

būti sveriami kokiomis nors mokslinėmis šio pasaulio svarstyklėmis, būtinas egzistenciškai sutelktas svarstymas ir galiausia regintis *tikėjimas*. Tačiau kas gi yra tikrasis tikintysis? Daugelis neapdairių svorio klastotojų ramia sąžine gali būti laikomi tokiais tikinčiaisiais, kiti, tie, kurie klastoja sąmoningai, nepaisydami savo vidinių įsitikinimų, teikia reikšmę tam, kad juos laikytume tikinčiaisiais; dažnai jie yra suinteresuoti atimti iš tikrai tikinčiųjų eschatologinį pagrindą ir įstumti juos į indiferentiškai neapibrėžtą kybojimą tarp tikėjimo ir netikėjimo, kybojimą, kuriame yra jie patys.

Iššūkio-kryžiaus-prisikėlimo „atomas“ bandomas sušaldyti nuo silpniausios jo grandies – nuo Velykų „nuotykio“, kuri patyrė mokiniai ir kuris remiasi vien keletu žmonių liudijimu, kuris negali būti verifikuotas, ir jo pripažinimas kyla iš atgaline data plėtojamų kryžiaus ir Jėzaus gyvenimo prasmės interpretacijos. Taip pat menkai verifikuojamas yra ir kryžiaus *pro nobis*, jo išganomasis reikšmingumas žmonijai. Jei abu šie komponentai atkrenta ir vis dėlto norima Jėzų traktuoti kaip tikrai tikintį, tai Jėzaus iššūkis tampa retrospektyviai pernelyg sureikšmintas. Jo posakiai ir darbai turėtų būti nustelbti, stebuklai lengvai išaiškinti, greito Karalystės atėjimo laukimas paaiškintas to meto atmosfera, kurioje vyravo hipertrofuota pranašiškoji ar net mesianistinė sąmonė. Be to, tekstų redakcijos istorijoje aptinkame daug hipertrofavimo tendencijų; daugelis (nors ir ne visi) Senojo Testamento titulų buvo priskirti Jėzui tik po Velykų, kai kurios šių titulų kombinacijos gali būti aptiktos ar bent nuspėjamos buvusios ir to meto žydų literatūroje; trumpai tariant: pamatinė sintezė „Jėzus (vyras iš Nazareto) yra Kristus (Dievo Pateptasis, taigi ir visų Senojo Testamento eschatologinių Dievo pažadų Izraeliui ir žmonijai išsipildymas)“ yra sintetinis aposteriorinis teiginys (Bultmannas).

Prieštaraudami turime iš esmės pastebėti: visa tai bet kuriuo atveju prieštarauja pagrindiniam tikėjimui ankstyvosios Bažnyčios, kurios įvairialypės teologinės pastangos konverguoja teiginio „Jėzus (yra) Kristus“ link ir yra iš vidaus palaikomos šios dinamikos ir nuo jos neatsiejamos; tai prieštarauja visai Pauliaus evangelijai, kuri, viena vertus, remiasi jau egzistuojančiu tikėjimu, kita vertus, dar kartą iš naujo grindžiama paties Pauliaus asmenine prisikėlusio Kristaus patirtimi, – pirmiausia abiem Kryžiaus ir Prisikėlimo atramomis, tuo tarpu istorinio Jėzaus iššūkis lieka šešėlyje kaip tai, kas Pauliui yra savaime suprantama prielaida, apie kurią nieko neskelbia. Iš to matyti, kad būtų logiška, jei tas, kuris sureliatyvina šį pamatinį krikščioniškojo tikėjimo sluoksnį ir jo nepaiso, atsisakytų vadinti save „krikščioniu“ – vardu, kuris juk priklauso mokiniams tik dėl jų bendro tikėjimo, kad Jėzus yra Kristus. Geriausiu atveju jis galėtų save vadinti „jėzujiečiu“, turėdamas omenyje hipotetiškai konstruojamą

Jėzų iš Nazareto, kurio esmė ir mokymas skendi visiškose tamsoje, tačiau vargu ar jis pajėgtų įrodyti, kad šis jau nebekonstatuojamas asmuo ir mokymas mūsų dienomis dar galėtų išjudinti pasaulį, juoba turėti eschatologinį svorį. *Aut Christus aut nihil.*

Antras, visiškai kitoks abejonės kelias yra kelias per krikščionybės istorines formas ir padarinius. Jis yra efektyvesnis nei pirmasis, nes paliečia problematiką, susijusią su klausimu apie tai, kaip nelygstamas Vienis (kuris sykiu yra ir Galutinis) gali būti pamėgdžijamas tam tikro daugio, pakartotas įvairiais laikais: ir antindividualiu („instituciškai“), ir individualiu („charizmiškai“) požiūriu tai neišvengiamai gali kelti abejonių ir iškreipti ištakas. Krikščionys turi atrodyti labiau išganyti; Bažnyčia turi būti panašesnė į Kristų. Galima piktdžiugiškai teigti: kad ir kaip Bažnyčia elgsis, ji niekada nesugebės savo ištakų eschatologinio svarmens pateikti tikėtinu būdu. Atsakymas: Bažnyčia negali net bandyti savo tikrove padengti ar užgožti Kristaus tikrovės. Ji gali su visa jėga, kurią ji taiko sekdamą Kristumi ir mėgindama jį perteikti, bandyti būti tik nuoroda į jį. Ir ji privalo tai daryti su visa nesuderinamų ir nesutapatinamų charizmų įvairove: vieni, tie, kurie yra atsigręžę į šiuolaikinį pasaulį, tai daro dirbdami jame ir jo labui, kiti – žvelgdami į ateitį, eschatologiškai skelbia artėjančią paslėptu būdu esančią Dievo karalystę. Be pastarųjų pirmiesiems kultų pavojus ištrigti vidupasaulybėje, be pirmųjų pastarieji bandytų pasprukti nuo šiuolaikinio pasaulio reikalavimų. Krikščionys gali ištakų šviesą perteikti tik per buvimo kartu Bažnyčioje prizmę; tačiau prizmėje visos spalvos turi būti tarp savęs susijusios: Bažnyčios esmė yra skirtingų pašaukimų krikščionių tarpusavio meilė: ši meilės sąsaja, šis kiekvienos charizmos savęs perviršijimas dėl kitų, šis charizmatikos perviršijimas (*1 Kor 12*) meilės link kaip jos pagrindas ir tikslas (*1 Kor 13*) yra Bažnyčios nuorodos į savo nepasiekiamą ištaką autentiškumo žymė. Tikriausiai visuomet bus tik paskiri – išskirtiniai „šventieji“, – kurie visa savo egzistencija daro šią nuorodą įtikinamai tikėtiną kitiems. Tačiau šie paskirieji kartu liudys, kad be Bažnyčios (kuri perteikia Jėzaus žodžius ir sakramentus) tikėjimo liudijimo jie nesugebėtų pateikti savojo liudijimo. Ir jei yra tokių, kurie protestuoja prieš Bažnyčią todėl, kad tai, kas liudijama ir kas pateikiama žodyje ir sakramente, ji perteikia nepakankamai tikėtinai, jie negali atimti iš Bažnyčios to, kas jai patikėta, kad patys galėtų tai valdyti. Ne tariama Bažnyčios ortopraksija stato Viešpatį jos viduryje, – jei taip būtų, tai turėtume reikalą su „magija“, – ši ortopraksija gali būti tik klusnus atsakymas į jai duotą, galutinai Jėzaus atliktą ir Bažnyčios perteikiamą žodį, t. y. ortodoksijos emanacija.

Visa tai reikalauja platesnio paaiškinimo, tačiau čia to padaryti neįmanoma. Liekame prie absoliutaus

svarmens temos ir apsiribojame ja. Mūsų laikų bejėgystė kyla iš to, kad gresia pavojus prarasti šio svorio jausmą bei domesį juo ir apsiriboti vien tuo, kas yra po ranka. Šios bejėgystės požymis (ne daugiau) yra krikščionių nesugebėjimas išvelgti, ką iš jų atima tariamai kritinės krikščioniškojo fenomeno „redukcijos“. Jie nebeįstengia išvelgti teiginio „Jėzus yra Kristus“ absoliutaus vienkartinumo su visomis jo implikacijomis. Jie lenkiasi prieš pasaulietinį protą, kuris šį vienkartinumą aprėpia, ir kuris logizuoja tai, kas dar lieka iš Kristaus slėpinio, šitaip pajungdamas jį dėsninumui, kuris neturi nieko bendra su be galo laisva, be galo nusizeminančia ir žmogų jo pasmerktume lydinčia Dievo meile. Norėdami rasti pirkėją, jie parduoda krikščioniškumą su didele nuolaida ir nepastebi, kad jis taip tapo ne menkaverčiu, bet apskritai neteko bet kokios vertės. Jie eina didžiojo inkvizitoriaus keliais to net nesuvokdami, didžiojo inkvizitoriaus, kuris supaprastino krikščionybę, pritaikydamas ją masėms, kurioms pirmiausia reikia duoti duonos, atimdamas iš jų laisvę, kad jos norėtų priimti tikėjimą, – tačiau koks tai tikėjimas? Didysis inkvizitorius yra sąmoningas svorio klastotojas; daugelis jo sekėjų to nesuvokia. Tačiau jie nenori, kad Evangelija juos pamokytų: kad iš pašauktųjų sekėjų reikalaujama ne daug, bet visko. Kas reikalauja tiek daug, – viską palikti, viską pastatyti ant kortos, kad taptum žmonių žveju, – tas, galimas daiktas, sociologiniu požiūriu visais laikais atrodys kvailys. Tačiau jis negali reikalauti mažiau, negali palengvinti sunkiausios užduoties, jei jis nenori paneigti, kad jis yra „tai“: kelias, tiesa ir gyvenimas.

Tai, kas reikliausia, yra ir gražiausia. Tai, kas sunkiausia, pasirodo kaip „lengva našta, švelnus jungas“, nes tai yra meilė. Pasirodo kaip tai, ką, nors priešinamės, darome mieliausiai. Žmogišku požiūriu meilė yra viena iš laisvės galimybių. Dievo požiūriu meilė tampa išskirtine dieviškosios laisvės apraiška, įrodyta Jėzaus iššūkiu, kryžiumi ir prisikėlimu. Tik čia pati būtis gali būti mylima kaip pati meilė. Ir ši būtis – kaip meilė – palaiko tiek žmogaus tapsmą, tiek jo nyksmą, tad žmogaus jėga ir bejėgystė tampa vienodai prasmingos ir vertos meilės.

Galiausiai dera suvokti štai ką: taškas, iš kurio spinduliuoja visa ši šviesa, yra Dievo ir pasaulio sankirta, kurios vardas – Jėzus Kristus. Jis nėra vien daugiau ar mažiau atsitiktinė proga plėtoti bendro pobūdžio mokymą ar pažinimą, bet yra nuolat esantis Dievo ir sykiu žmogaus meilės įvykis, jos konkretybė, jos optinis centras griežčiausia šio žodžio prasme. Dievo Šventoji Dvasia gali perkelti mūsų buvimą į šį tašką, tačiau mes niekada su juo nesutapsime tiek, kad jis liautųsi būti aukščiausias mūsų *meilės* objektas: kaip triasmelio meilės Dievo Tu ir kaip nuolat iš naujo pasirodantis „mažiausio iš mano brolių“ Tu. ❧

LIETUVOS ISTORIKŲ BENDRUOMENĖ

Nuo pirmos disertacijos iki pirmo suvažiavimo

Aurelijus Gieda

Šis dešimtmetis yra ypatingas įvairių Lietuvos praeities fragmentų ir apskritai Lietuvos kultūrinio-istorinio paveldo tyrinėtojų profesinei savivokai. Ne už kalnų – Lietuvos tūkstantmečio minėjimas, kuriam rengiantis atsiveria gana palanki proga paskelbti savo ilgalaikių studijų rezultatus. Be to, gana gausiam būriui Lietuvos kultūrinio-istorinio paveldo tyrinėtojų ši dešimtmetį sukanka šimtas metų: Juozui Jakštui, Juozapui Stakauskui, Antanui Saliui, Jonui Baliui, Povilui Pakarkliui, Antanui Vasiliauskui, Jonui Puzinui, Adolfui Šapokai, Zenonui Ivinskiui, Konstantinui Avizoniui, Vincui Maciūnui, Broniui Dunduliui, Juozui Jurginiui, Kostui Korsakui ir kt. Šie jubiliejai – tai puiki proga idėjų istorijos priemonėmis susikurti kūrybingą savo profesinės veiklos tradicijų istorinės sklaidos traktuotę. Pagaliau mokslinės Lietuvos istoriografijos atspirties taškas – Jono Totoraičio Freiburge apginta ir 1905 m. išleista, kaip pirmoji mokslinė monografija traktuotina studija¹. Šiame kontekste istorinę dimensiją ir tam tikrą simbolinį krūvį įgyja pirmasis Lietuvos istorikų suvažiavimas, surengtas Vilniuje 2005 m. rugsėjo 15–17 d. Plenariniai pranešimai ir posėdžiai bei didelė dalis sekcijų pranešimų yra užfiksuota šiuolaikinėse elektroninėse laikmenose, tad ateityje šio suvažiavimo darbas gali tapti reikšminga medžiaga studijoms, galinėms daryti poveikį istorikų profesinės bendruomenės raidos keliams, idėjoms bei savivokai. Kol kas galima fiksuoti suvažiavimo darbo apžvalgas, komentarus ir vertinimus². Šiuo straipsniu siekiama pažvelgti į Lietuvos istorikų profesinės bendruomenės raidą iš bendresnės perspektyvos, o šiuometinis suvažiavimas yra puiki proga pateikti kai kuriuos būdingus šio objekto bruožus.

1. ILGOJI TRUKMĖ ISTORIOGRAFIJOJE

Suvažiavimo dienomis teko nugirsti ne vieną nedrausią, o kartais aštriai išsakomą abejonę – kodėl pirmasis? Abejojančiųjų intonacijos nesunkiai išdavė klau-

AURELIJUS GIEDA (g. 1976) – istorikas, VU Istorijos f-to doktorantas. Tyrinėja istorijos mokslo tradicijas Lietuvoje.

simo prigimtį – faktinę arba egzistencinę. Ir vienu, ir kitu atveju atsakymas į šį klausimą slypi Lietuvos istoriografijos tradicijoje. Pirmąją istoriko disertaciją ir pirmąjį istorikų suvažiavimą skiria šimtas metų, o tokį ilgalaikį mokslo sklaidos modelį lemia politinės ir sociokultūrinės sąlygos, kuriomis kūrėsi istorija kaip mokslas, vienijantis save istorikais vadinančią profesinę bendruomenę.

Remiantis sociologiniu istoriografijos moksliskumo kriterijumi, istorijos sumokslėjimas susijęs su profesionalizacija, istoriografijos išsiskyrimu į savarankišką visuomeninio darbo šaką bei atitinkamų institucijų atsiradimu. Jei, atsižvelgdami į europinės raidos partitį, sudedamosiomis tokio moksliskėjimo dalimis laikysime specializuotų istorinių žurnalų atsiradimą, tiriamųjų seminarų įsteigimą ar istoriografinių mokyklų sklaidą³, tai istoriografijos moksliskėjimas, profesionalizacija Lietuvoje atrodys esąs vėlyvas, lėtas ir šiandien tebesitęsiantis procesas. Viena vertus, XIX a. pirmos pusės Vilniaus istorijos mokykla pasirodys stovinti profesionalizacijos įkalnėje, – su jos atstovų daugiašake veikla, su pertrūkiais veikiančia istorijos katedra ir nenuosekliai skaitomu istorijos kursu. Ką jau kalbėti apie anuometinio Vilniaus universiteto rektoriaus Jano Sniadeckio nuostatą, pasiekiančią mus iš 1805-ųjų, jog istorija svarbi gimnazijoje, kur ji turėtų susiklostyti į savarankišką šeštoje klasėje baigiamą kursą, o universitete ji apskritai nereikalinga⁴. Nuostabu, kad tokio požiūrio apologetų, kaip parodė šio dešimtmečio diskusijos mokslo ir studijų reformos klausimais, esama ir šiandien. Antra vertus, į istorikų suvažiavime bandy-

¹ Totoraitis, J., *Die Litauer unter dem König Mindowe bis zum Jahre 1263*, Freiburg, 1905; plg. Kučinskas, A., „Prof. Kun. Dr. Jonas Totoraitis (60 metų amžiaus sukaktuves minint)“, in: *Athenaeum*, 1933, t. 4, sąs. 1, p. 1–16.

² Pvz., Kamuntavičius, R., „Istorija ir dabartis: pirmasis per penkiolika metų“, in: *Akiračiai*, 2005, Nr. 8, in: <http://www.akiraciai.lt/news/44097>; „Istorija, istorikai ir visuomenė“, in: *Mokslo Lietuva*, 2005 10 6–19, Nr. 17 (329), in: <http://ml.lms.lt>; Ringailienė, Z., „Nauji klausimai praeičiai“, in: *Švietimo naujienos*, 2005 09, Nr. 15, in: <http://www.takas.lt/svietimas/ill/il.php?st=3&msgid=454>; Ališauskas, V., „Mintys iš Lietuvos istorikų suvažiavimo“, in: *NŽ-A*, Nr. 10, p. 492–494.

³ Norkus, Z., *Istorika: istorinis įvadas*, Vilnius, 1996, p. 34–37.

⁴ Šidlauskas, A., *Istorija Vilniaus universitete XIX a. pirmojoje pusėje*, Vilnius, 1986, p. 41–42.

ta nužymėti Lietuvos istoriografinių mokyklų žemėlapi⁵ ir po to kilusias diskusijas galima žvelgti kaip į tam tikrą profesionalizacijos slenkstį, už kurio užkliuvusio klausiami – kas mes esame ir kur einame?⁶ Klausimai visai nenuauji, bet šiandienė mokslo situacija įpareigoja ieškoti savo atsakymų.

2. ISTORIKŲ BENDRUOMENĖS GENEZĖ IR PROFESIONALIZACIJOS PROBLEMAS

XIX–XX a. sąvartoje atsirado lietuvių, kurie ėmė sistemingiau ir specialiau studijuoti istoriją. Ši pirmoji *sistemingiau ir specialiau* istoriją studijavusių karta, kurios atstovai priklausė Aukštųjų kursų, vėliau Lietuvos universiteto Kaune fakultetų mokomojo personalo branduoliui, dar buvo priversti, anot Ivinskio, būti *daugiadarbiai*⁷ (pvz., Jonas Totoraitis, Jonas Yčas, Ignas Jonynas ir kt.) arba gana greitai nuėjo į kitas veiklos sritis (pvz., Petras Klimas, Augustinas Voldemaras). Amžiaus pradžioje Lietuvoje dar nebuvo tokių drašulių, kurie būtų išdrįsę vienareikšmiškai vadintis istorikais⁸. Netgi parašius disertaciją toks savęs apibūdinimas, nesant Lietuvoje istorijos mokslo institucijų, galėjo skambėti gana keistai. Totoraitis „Lietuvių tautoje“ prisistatė kaip *dr. kunigas*, Yčas – kaip *gimnazijos direktorius*, Jonynas – kaip *gimnazijos mokytojas*⁹ ir t. t. Taigi atkūrus valstybingumą ir institucionalizavus istorijos mokslą, Lietuvos universitete istorikais profesionalais tapo kunigai, mokytojai, advokatai, literatai¹⁰. Akivaizdu, kad tuo metu Lietuvoje vyravo *istoriografija be istorikų*. Sukūrus universitete istorijos skyrius bei katedras, vienas svarbiausių uždavinių, keliamų mokomajam personalui, buvo parengti naują tyrinėtojų kartą, gebėsiančią atnaujinti ir praturtinti istorinius tyrimus. Nors šiuo laikotarpiu ir būta daugybės problemų, pradedant minėta specialistų stoka, baigiant

mokslinės literatūros klausimais, vis dėlto rezultatas netrukus buvo pasiektas – po kelerių metų pasirodė pirmieji Lietuvos Respublikos sąlygomis subrendę jauni istorikai. Kitas žingsnis – tų istorikų „žinių ir studijų gilinimas“ užsienyje. Žinoma, tai galioja tik tiems istorikams, kuriems pasisekė gauti stipendijas studijoms. Būdinga aplinkybė, jog iš 7 jaunųjų istorikų, pradėjusių dėstyti istorijos disciplinas VDU iki 1939 m., vienintelis Jonas Matusas nebuvo gavęs stipendijos studijų gilinimui užsienyje¹¹. Ivinskio kartos jaunųjų mokslininkų studijas žymiuose Europos mokslo centruose (Vokietijoje, Austrijoje, Šveicarijoje, Prancūzijoje ir kt.), o kartu ir Lietuvos humanitarinius mokslus lydėjo didėjanti specializacija ir profesionalizacija¹². Pastudijavę autoritetingose institucijose, istorikai ėmėsi rimčiau pagrįsti savo profesinės veiklos reikalingumą, pristatinti naujoves įvairiose mokslo šakose ir pan. Visa tai sudaro gana platų medžiagos srautą, pradedant užsienio archyvuose randamos lituanistinės medžiagos pristatymu, baigiant studijų kryptių ir mokslo pagrindų bei tendencijų užsienyje apžvalgomis¹³. Studijas užsienyje baigusių šios kartos atstovų atėjimas į universitetą buvo reikšmingas įvykis, tačiau kiekybiškai ir kokybiškai išsiplėtusi Lietuvos istorikų bendruomenė liko sąlyginai negausi (Lietuvos istorijos draugijai (LID), įkurta 1929 m., priklausė apie 30 narių). Tuometinės institucijos, susijusios su istorijos mokslo plėtra (LID, LKMA ir kt.), apsiribojo pastangomis įtraukti jaunuosius istorikus į savo organizacijų veiklą. LID susirinkimai¹⁴ arba istorijos sekcijos darbas prie LKMA buvo gana kuklūs istorikų sambūriai. Pagaliau akivaizdu, kad ir pasirodžius šios kartos istorikams mokslo arenoje, didelė dalis jų ir toliau buvo priversti būti daugiadarbiai. Maža to, galima pasakyti, kad dėl specifinių to meto sociopolitinių sąlygų didelė dalis jaunųjų istorikų, baigusių studijas universitete, net ir norėdami

⁵ Nikžentaitis, A., „Istoriografinės mokyklos Lietuvoje“, pranešimas suvažiavime, 2005 09 17; plg. Nikžentaitis, A., „Istorijos mokslas“, in: *Lietuvos humanitarinių ir socialinių mokslų plėtros problemos*, Vilnius, 2004, p. 141–149.

⁶ Būtent tokį provokuojantį tikslą istorikų bendruomenei bendraja prasme ir kėlė 2004 m. savo veiklą atnaujinęs Lietuvos nacionalinis istorikų komitetas, rengdamas suvažiavimo tikslus ir programą; *Pirmasis Lietuvos istorikų suvažiavimas: Lietuvos istoriografija, kultūrinė atmintis ir bendroji Europa*, Vilniaus universitetas, 2005 09 15–17, [Suvažiavimo programa], in: http://www.milosz.lt/istkat/skelbimai/suvaz_2005.htm.

⁷ Ivinskis, Z., *Lietuvos istorija: Iki Vytauto Didžiojo mirties*, Vilnius, 1991, p. 57.

⁸ Tai akivaizdžiai atsiskleidžia peržiūrėjus Lietuvių mokslo draugijos, veikusios Vilniuje nuo 1907 m., narių užsiėmimų sąrašus, skelbtus draugijos leidinyje „Lietuvių tauta“ 1907–1914 m. ir po karo.

⁹ „Iš lietuvių mokslo draugijos kronikos. VII-asis visuotinis lietuvių mokslo draugijos susirinkimas Vilniuje birželio 10–12 dieną 1913 m.“, in: *Lietuvių tauta: Lietuvių mokslo draugijos raštai*, kn. 2, d. 3, Vilnius, 1914, p. 455–465.

¹⁰ Vincas Trumpa šią situaciją Lietuvos universiteto kūrimo pradžioje yra gana šmaikščiai apibūdinęs: „Taip teisininkas ėmė dėstyti literatū-

ra, agronomas – pedagoginius dalykus, ekskunigas – anglistiką ir t. t.“ (Trumpa, V., *Apie žmones ir laiką*, Vilnius, 2001, p. 248).

¹¹ Plg. Lasinskas, P.; Pijoras, S., „Humanitarinių mokslų fakultetas“, in: *Vytauto Didžiojo universitetas: Mokslas ir visuomenė 1922–2002*, Kaunas, 2002, p. 143.

¹² Ne kartą cituota 1939 m. Ivinskio diagnozė tuometiniam Lietuvos istorijos mokslui: „Mums reikia taip pat susiorientuoti ir esamoje situacijoje. Dažnai mūsų darbas panašus yra į prie didelės krūvos besikrapštinėjantį žmogelį, kuris nemato, kas yra anoje jos pusėje“ (Ivinskis, Z., „Lietuvos istorija romantizmo metu ir dabar“, in: *Lietuvos katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai*, 1940, t. 3, p. 341).

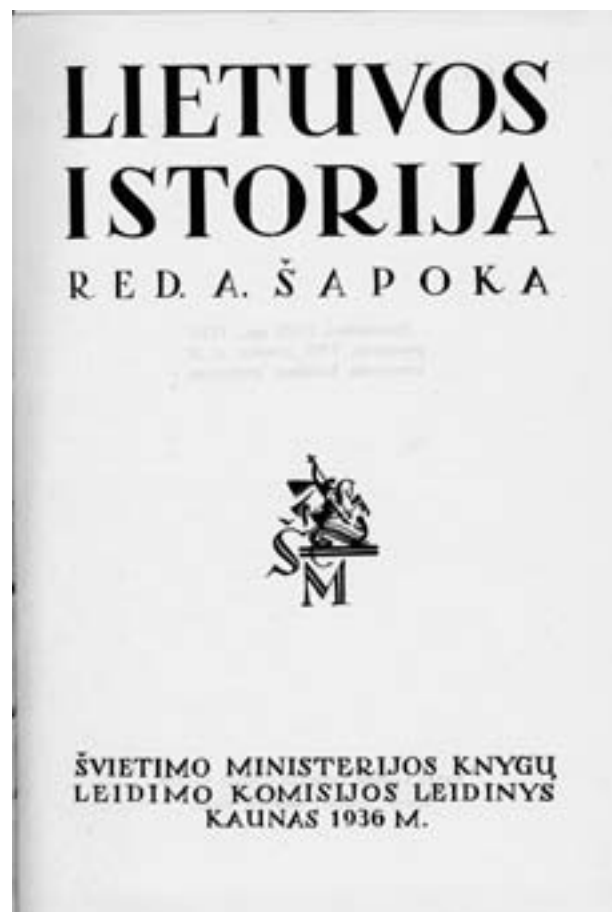
¹³ Ivinskis, Z., „Istorijos mokslas tarptautiniame forume: Įspūdžiai ir išvados iš VIII tarptautinio istorikų kongreso Ciūriche“, in: *Židinys*, 1938, Nr. 8–9, p. 228–241; Jakštas, J., „Istorijos mokslas ir gyvenimas“, in: *Vairas*, 1932, Nr. 10, p. 84–88; „Vertybės istorijoje“, in: *Vairas*, 1934, Nr. 7, p. 257–266; Puzinas, J., „Priešistorinė archeologija ir jos tyrimo metodai“, in: *Vairas*, 1931, Nr. 7–8, p. 422–425.

¹⁴ Tuometinio Lietuvos istorijos mokslo koordinacinio centru vadinamojoje Lietuvos istorijos draugijoje per jos egzistavimą 1929–1940 m. būta 26 tikrųjų narių; plg. Bakonis, E., „Lietuvos istorijos draugija 1929–1940 m.“, in: *Mūsų praeitis*, 1990, Nr. 1, p. 4–18.

neturėjo galimybės atsidėti mokslui. Ivinskio pastebėjimu, net gabiesiems iš maždaug 200 gavusiųjų istorikų diplomus Kaune ir Vilniuje iki 1944 m. nebuvo sudarytos galimybės reikštis moksle. Šalia universiteto Lietuvai ilgai nesukūrus jokių kitų valstybinių mokslo įstaigų, kur gabesnieji istorikai būtų galėję tyrinėti Lietuvos istoriją, jiems teko „nuskęsti“ kur nors mokykloje ar kurioje nors kitoje įstaigoje, su Lietuvos istorija neturinčioje nieko bendra¹⁵. Šiame kontekste Lietuvos istorikai galėjo tik pavydėti kaimynams latviams, kuriems 1937 m. pavyko suorganizuoti platų pirmąjį Baltijos valstybių istorikų kongresą Rygoje, kur dalyvavo 300 istorikų iš 13 valstybių, tarp jų gausus būrys latvių istorikų ir tik keletas lietuvių kolegų su pranešimais¹⁶. Ką ir kalbėti apie kaimyninę Lenkiją, kuriai tarptautiniame mokslo kongrese tarpukariu atstovavo beveik 100 istorikų, kur vykdyti platūs tyrimai, aprėpiantys ir Lietuvos istorijos problematiką¹⁷. Šiaip ar taip, jaunieji istorikai, palyginti su vyresniaja Totoraičio ir Jonyno karta, daugiau bendradarbiavo, koordinavo tyrimus tarpusavyje¹⁸, plačiau skleidė visuomeninę, istorijos populiarinimo reikšmę ir pan. Visa tai ateityje galėjo duoti gana pozityvių vaisių. Normalaus mokslo pagrindų kūrimo procesą nutraukė pirmoji sovietinė okupacija¹⁹. Netgi tam negausiam jaunųjų istorikų²⁰ būreliui, įsipi lietinusiam universitete ir radusiam savo vietą moksle, teko nedaug laiko dirbti normalesnėmis sąlygomis. Didžioji dalis Lietuvos istorikų bendrijos po karo atsidūrė emigracijoje, jų vadintoje tremtyje. Tremtis suardė visą mokslo struktūrą (profesionalai neteko galimybės naudotis tyrimams reikalinga medžiaga ir dėstyti universitete, kas buvo pagrindinis jų pragyvenimo šaltinis). Žodžiu, reikėjo keisti savo planus ir darbus. Ne vienam teko dirbti antikvariate, eiti bernauti pas užsienio ūkininkus, dirbti plieno liejykloje, skerdykloje, baldų parduotuvėje, draudimo įstaigoje ir pan.²¹ Vienas žinomiausių išėivijos istorikų Paulius Rabikauskas 1967 m. pradėdamas Istorijos mokslų sekcijos darbą LKMA VII suvažiavime Huttenfelde pažymėjo, kad istorijos sekcijos nariai pirmiausia turi rūpintis savo išlaikymu ir tik atliekamam laikui gali dirbti istorijos mokslo srityje²².

Kas dabar suskaičiuos visų pasitraukusiųjų darbo vietas JAV, Vokietijoje, kitose šalyse. Literatūroje ši istorikų lemtis buvo nusakoma su tragikos gaidelėmis: „Mano mielas, Tavo laiškas mane gerokai prajuokino,

bet kartu ir sugraudino. Žinoma, aš labai džiaugiuosi, kad Tu pagaliau ištrūkai iš to kvailo ūkio ir susiradai švaresnį darbą, kuriuo, kaip matyti iš Tavo laiško, esi beveik patenkintas. Bet tie Tavo šunys! Viešpatie! Žinomas istorikas, pasakojęs apie garbingą valstybės ir tautos praeitį, pradėjo mazgoti šunis. Klausyk, Mielasis, juk tai baisi neteisybė. Jie čia šunims užrašo palikimus, stato paminklus kapuose, o žmogus su aukštuoju moks-

Adolfo Šapokos „Lietuvos istorijos“ antraštinis lapas. Kaunas, 1936

lu... Ne, ne, tai yra kažkas baisu ir tragiška“²³. Didelė profesionalių tyrinėtojų dalis vėl buvo nublokšta į daugdarbystę, kuri, kaip pastebėjome, buvo nuolatinė palydovė Lietuvos istoriografijos, nuo pirmosios kartos *sistemingiau ir specialiau* atsidėjusios istorijos studijoms.

¹⁵ Ivinskis, Z., „Mokslai, iš kurių... tavo sūnūs te stiprybę semia“, in: *Laisvė*, 1958, Nr. 16–17 (53–54), p. 11.

¹⁶ „Faktai ir idėjos“, in: *Naujoji Romuva*, 1937, Nr. 35–36, p. 651.

¹⁷ Ivinskis, Z., „Istorijos mokslas tarptautiniame forume“, p. 228–241.

¹⁸ Čia išskirtinos Švietimo ministerijos knygų leidybos komisijos išleistas kolektyvinės monografijos: *Vytautas Didysis*, red. P. Šležas, Kaunas, 1930; *Jogaila*, red. A. Šapoka, Kaunas, 1935. Šiame kontekste svarstyti taip pat tik pastaraisiais dešimtmečiais savo aktualumą praradusi sintezė mokyklai ir visuomenei: *Lietuvos istorija*, red. A. Šapoka, Kaunas, 1936.

¹⁹ Plg. Ragauskas, A., „Istorijos mokslo sovietizacija 1940–1941 metais“, in: *Lietuvos istorijos metraštis*. 1994, Vilnius, 1995, p. 94–109.

²⁰ Daugumai profesionalių istorikų 1940 m. buvo tik 30–40 metų.

²¹ Jakštas, J., *Mano istorijos mokslo kelias*, Vilnius, 1992, p. 32–34; Tautavičius, A., „Lietuvos proistorės mokslo pradininkas“, in: *Kultūros barai*, 1990, Nr. 10, p. 61.

²² Vasiliauskienė, A., *Lietuvių katalikų mokslo akademija*, Vilnius, 1992, p. 58.

²³ Būdavas, S., *Europietė*, Londonas, 1976, p. 70–71.

3. ISTORIKŲ BENDRIJOS SITUACIJA SOVIETMEČIU

Istorikų bendruomenės plėtotę ir istorijos mokslo raidą sovietinėje Lietuvoje sunkinantys veiksniai yra atskira plati tema. Čia pažymėsime tik keletą egzistencinių dalykų, paryškinančių normalaus bendruomenės funkcionavimo sovietinėje Lietuvoje negalimybę.

Istorija, kaip ir kiti mokslai, ne tik turi savo tyrimo objektą, bet ir atlieka svarbią pasaulėžiūrinę funkciją. Todėl, pavyzdžiui, jei po kruopščių skaičiavimų paaiškėtų, kad sovietinėje Lietuvoje lyginant su tarpukariu istorijos mokslas buvo labiau valstybės globojama visuomeninio darbo šaka, neturėtume daryti skubotų išvadų apie profesionalizacijos pažangą. Istorija, be abejonės, buvo viena efektyviausių visuomenės indoktrinacijos priemonių, todėl ji turėjo užimti deramą vietą sovietinėje mokslo sričių protegavimo sistemoje. Standartizuota, pagal penkmečius dalijama „moksline problematika“, iš kurios buvo ginamas nemenkas skaičius disertacijų, siekė praeitį (dažnai visiškai artimą) interpretuoti iš ateities idealo – komunistinės visuomenės perspektyvos. Komunistinio pragmatizmo fone darbai, turintys išliekamosios mokslinės vertės, sudarė nedidelę dalį visos istorikų produkcijos²⁴. Per pirmąjį sovietmečio dvidešimtmetį apginta apie 100 daktaro ir kandidatinių disertacijų. Didelės jų dalies pavadinimų retorika (LKP veikla, LKP kova, LKP strategija, revoliucinė kova, klasių kova ir pan.) išduoda teminį-ideologinį monizmą, gerokai pranokstantį privalomąją *ideologinę kosmetiką*, kurią, kaip dabar mėgstama sakyti, anuomet savo darbuose turėję naudoti visi. Turint tai galvoje, suskaičiavus 1945–1968 m. istorijos *mokslo* disertacijas, matyt, paaiškėtų, kad jų būta ne ką daugiau nei disertacijų, skirtų melioracijai (39), vienai populiariesnų to meto žemės ūkio mokslų sričių²⁵. Be to, ypatingas vaidmuo teko vidiniam istorijos mokslo *represavimui*. Rasime ne vieną pavyzdį, kai ideologinis sistemos spaudimas istorikams atrodė sunkiai suderinamas su normalaus darbo sąlygomis. 1950 m. S. Matulaitis savo dienoraštyje rašė: „Pasirodo, kad mano išstojimas labiau negu aš laukiau sujudino bala. Rami, palyginti supelijusi bala buvo rami: kas gyvas melavo, teikė nerealius planus, gyrė Tarybų Sąjungą ir jei atsidadavimu neįvykdavo tų planų, po to ataskaitose šiaip taip nusimui-

lindavo. Kai kas rašė neblogus darbus (bet tokius ant pirštų galima suskaičiuoti). O dauguma rašė chaltūrą ir ėmė honorarus. Klasiškas tokios spekuliacijos atstovas, – genialus spekuliantas, – buvo Žiugžda. [...] Čia ne mokslas, ne istorija reikalinga, čia reikalingas melas“²⁶. Nesenai paskelbta nedaug komentuota, bet aktuali šiame kontekste žinia, jog stambiausioje Lietuvos istorijos mokslo institucijoje sovietmečiu vienos vasaros skuboto remonto metu, visus darbuotojus išvarius iš instituto, po grindimis buvo įmontuota pasiklausymo aparatūra²⁷.

Žinoma beveik pusę amžiaus apimanti istorijos mokslo situacija sovietinėje Lietuvoje ilgainiui keitėsi, ir tai priklausė nuo daugelio veiksnių. Todėl, matyt, sunku, o gal ir neįmanoma, jos adekvačiai apibūdinti išryškiniu tik keletą bruožų. Vis dėlto neginčytina, kad sovietinės Lietuvos sąlygomis istorijos mokslui būta itin mažai terpės saviraiškiai. Istorikai privalėjo būti jau kita prasme daugiadarbiai (moksle, ideologijos ir indoktrinacijos tarnyboje), supančioti sovietinės mokslo sistemos monologizmo. Tai, kas tarpo už jo ribų, sunkiai galėjo tapti laisvės sklaidos, dialogiškumo ar profesinės bendruomenės konsolidacijos jėgomis. Tuometinę istorijos discipliną tik su tam tikromis išlygomis galime pavadinti savarankiškos profesinės veiklos sritimi (tai daugiausia susiję su didžiulio istorinės medžiagos masyvo įtraukimu į istorinio diskurso apyvartą). Tiesa, kaip pirmąjį suvažiavimo vakarą pabrėžė Zenonas Norkus, sovietinėje Lietuvoje sąlygos istorijos mokslo plėtočiai buvo geresnės nei ekonomikos ar politologijos²⁸. Neatsitiktinai, matyt, po 1990-ųjų besikuriančio politologijos mokslo branduolį sudarė istorikai. Kitas klausimas – kaip anuometinis situacijos palankumas buvo panaudojamas?

4. DABARTIES KONTŪRAI

Istoriografijos institucionalizacija ir profesionalizacija Lietuvoje aukščiausią tašką pasiekė po „dainuojančios revoliucijos“, smarkiai išaugus istorijos poreikiui, atėjusiam kartu su desovietizacijos poreikiu. Ir be sudėtingų bibliometrinių skaičiavimų (kurie šiuo atveju būtų labai naudingi) galima pasakyti, kad radikalia situacijos kaita, savitą istorinės sąmonės revoliuciją iliustruoja pasaulėžiūros transformacija, kai didžiuliais tiražais imtas įsisavinti tarpukario Lietuvos istoriogra-

²⁴ Bumblauskas, A., „Konfliktai Lietuvos sovietinėje istoriografijoje: psichologija ar metodologija?“ in: *Lietuvos sovietinė istoriografija: Teoriniai ir ideologiniai kontekstai*, sud. A. Bumblauskas, N. Šepetytys, Vilnius, 1999, p. 102–120.

²⁵ *Lietuvos TSR mokslininkų disertacijos 1945–1968 m.: Bibliografija*, sud. Z. Petrauskienė, P. Valentienė, Vilnius, 1971, p. 180–187, 346–367. Įdomi šiuo požiūriu būtų teminė-struktūrinė Lietuvos istorikų disertacijų sovietmečio sąlygomis analizė. Ji, be abejonės, tam tikru požiūriu nubrėžtų ir šiandienų dominuojančių tyrimų krypčių genezės ir

sklaidos horizontą; plg. *Lietuvos istorikų disertacijos 1940–1990: Bibliografija*, sud. E. Kvaraciejūtė, Vilnius, 1992, p. 42.

²⁶ S. Matulaičio dienoraštis, 1948 m. birželis – 1953 m. balandis, in: Lietuvos ypatingasis archyvas, f. 10507, ap. 2, b. 1, l. 12, 20.

²⁷ Gaigalaitė, A., *Į save ir istoriją pažvelgus*, Vilnius, 2002, p. 106–107; Jasas, R., „Apie sovietmetį, pasipriešinimą ir save“, in: *Kultūros barai*, 2003, Nr. 2, p. 70–74.

²⁸ Plenarinis posėdis: Istorijos mokslo situacija, 2005 09 15.

fijos paveldas: ne tik istorijos vadovėliai²⁹, sintezės³⁰, bet ir specializuotos monografijos³¹. Detalus Lietuvos visuomenės istorizacijos po 1988 m. pobūdžio ir tolesnės istorinio sąmoningumo raidos tyrimas ne tik galėtų atskleisti tam tikras neįsisąmonintas istorinių temų, problemų ir siužetų prielaidas, bet ir leistų suvokti, dėl ko pirmasis Lietuvos istorikų suvažiavimas teminiu ir probleminiu požiūriu buvo toks, o ne kitoks. Istorijos mokslo iškėlimas po Nepriklausomybės atkūrimo ilgainiui pasiekė viršūnę institucionalizacijos ir profesionalių tyrinėtojų skaičiaus (pasiekusio 200) požiūriu. Profesionaliai istorinei veiklai apėmus 4 didžiausius šalies miestus, atsirado poreikis koordinuoti veiksmus, šalinti institucinį autarkizmą, užmegzti ryšį tarp istorijos tyrėjų ir mokytojų ir pan. Taigi istorikų priversinis daugiadarbiškumas ir monologizmas, persekiojęs Lietuvos istoriografijos tradiciją, bent formaliai gerokai sumažėjo. Šie poslinkiai istorikų bendruomenėje tapo akstiniu surengti platesnį profesinį forumą.

Suvažiavimo metu priimti kreipimaisi į aukštus valdžios pareigūnus dėl Archyvų įstatymo, apskritai prieigos prie XX a. istorinės medžiagos laisvės bei archeografinio darbo pripažinimu aukščiausios kvalifikacijos reikalaujančiu moksliniu darbu³². Visa tai neabejotinai

aktualu, o ir itin būdinga Lietuvos istoriografijos raidos požiūriu. Juk Lietuvos istorikai svarsto archyvų, medžiagos prieinamumo, rinkimo, išsaugojimo bei kvalifikuoto šaltinių parengimo klausimus jau daug dešimtmečių: pirmuosiuose Lietuvos dienraščiuose pasirodžiusius raginimus saugoti ir kaupti vertingą istorinę medžiagą atliepia šiandieniai siūlymai skaitmeninti Lietuvos istorijos šaltinius, kurti rašytinės ir ikonografinės medžiagos bazines ir t. t. Reikia tikėtis, kad minėtieji suvažiavimo kreipimaisi kada nors suras atgarsį ir paskatins permainas.

Šiandiena slypi praeityje, o ateitis – dabartyje. XX a. pirmoje pusėje gimstantis profesionalusis Lietuvos istorijos mokslas susidūrė su daugeliu fundamentalių mokslo sklaidos bei pažinimo problemų: pradedant išsklaidytais istoriniais šaltiniais (į kai kuriuos iš jų po Pirmojo pasaulinio karo, trūkstant popieriaus, buvo vnyiojamos maisto ir pramoninės prekės) ir jų bazės sukūrimu, baigiant istorijos mokslo pasaulėžiūrinės funkcijos, istorijos didaktikos mokyklose ir universitete, istorinės sintezės problematikos svarstymais. Tai yra būdinga Lietuvos istoriografijos moksliskėjimo kryptį bei brandą įprasminanti slinktis. ❏

²⁹ *Lietuvos istorija*, red. A. Šapoka, Vilnius, 1989, 155 000 egz.; Daugirdaitė-Sruogienė, V., *Lietuvos istorija*, Vilnius, 1990, 100 000 egz.

³⁰ Pvz., Ivinskis, Z., *Lietuvos istorija: Iki Vytauto Didžiojo mirties*, Vilnius, 1991, 50 000 egz.

³¹ Pvz., Kučinskas, A., *Kęstutis*, Vilnius, 1988, 130 000 egz. ir kt.

³² Dviejų istorikų suvažiavimo rezoliucijų tekstai ir įvairių Lietuvos valdžios institucijų atsakymai ir rezoliucijas paskelbti: <http://www.milosz.lt/Inim/suvažiavimas2005.htm>.

Rémi Brague
PASAULIO IŠMINTIS
Žmogaus visatos patyrimo istorija

Rémi Brague

PASAULIO IŠMINTIS

Žmogaus visatos patyrimo istorija

Kaip įsivaizduojame savo žmogiškąją egzistenciją, gėrio siekį, savo buvimą pasaulyje? Norėdamas atsakyti į šiuos klausimus, Rémi Brague'as siūlo peržvelgti minties istoriją. Jo knyga kalba apie kintamą žmogaus santykį su visata: tiria antikines jo ištakas bei biblinius šaltinius, brėžia Viduramžių pokyčius bei aprašo jo išnykimą Naujaisiais amžiais.

Rémi Brague'as, Paryžiaus I Universiteto profesorius, yra daugelio veikalų autorius. Didelio atgarsio sulaukė ir lietuviškai išleista jo knyga *Ekscentriškoji Europos tapatybė* (2001).

Issamus „Aidų“ leidyklos katalogas internete: <http://www.aidai.lt>

Benediktinų tradicijai Lietuvoje 600 metų

Šv. Benedikto regula – vienas seniausių krikščioniškos gyvenenos modelių, tapęs pagrindu ne vienai vienuolijai. Tuo tarpu jos mokymas vienas paprasčiausių, kurios pamatas formuojamas ant dviejų kertinių polių – melskis ir dirbk. Benediktiniškos tradicijos tąsa gyva Europoje ilgus amžius, o Lietuvoje šiais metais irgi skaičiuoja solidų jubiliejų – 600 metų. Šiai sukakčiai pažymėti spalio 27–28 d. Vilniuje buvo surengta konferencija „Benediktiniškoji tradicija Lietuvoje 1405–2005“.

Pranešimų turiniai labai įvairavo, pasiskirstydami tarp Bažnyčios, meno ar kultūros istorijos temų. Kartu tai įtaigiai pristatė įvairiapusę benediktinų darytą įtaką. Vienintelio šiuo metu veikiančio Lietuvoje benediktinų vienuolyno Palendriuose prioras Hervé de Brocas pristatė šiandienio benediktinų dvasingumo šaltinius, o dr. Irena Vaišvilaitė aptarė benediktiniškos tradicijos liudijimus, beje, skirtingai pasireiškiančius Europos ir Amerikos kultūrose. Keli pranešimai buvo skirti benediktinų „lopšio“ Lietuvoje – Senųjų Trakų vienuolyno – istorijai. Simboliška, jog bendrą istoriją aptarė benediktinas dr. Marianas Kanioras iš Tynieco abatijos, ilgą laiką buvusios provincijos, kuriai priklausė ir Lietuvos vienuolynai, centru. Taip pat buvo nagrinėta Senųjų Trakų archeologinių tyrinėjimų medžiaga (dr. Albinas Kuncevičius) ar meninio paveldo likimas (dr. Rūta Janonienė).

Nemažai pranešimų buvo skirta benediktinų istorijos Lietuvoje tyrinėjimams. Vytautas Ališauskas iškėlė hipotezę apie benediktinų regula besivadovavusių pirmųjų misionierių baltų kraštuose (šv. Alberto bei šv. Brunono) žūties priežastis. Po kelių pranešimų buvo skirta Kauno be-

nediktinų istorijai, benediktiniškos dailės paveldui. Nagrinėti ir kasdienybės istorijos klausimai benediktinų vienuolynuose. Konferencijoje dalyvavo žinoma istorikė benediktinė dr. Małgorzata Borkowska iš Żarnoviego vienuolyno, ilgus dešimtmečius tyrinėjanti Lenkijos ir Lietuvos moterų vienuolynų kasdienybę. Šį kartą ji pristatė Mikalojaus Kristupo Radvilos Našlaitėlio pastangas, siekiant įsteigti pirmąjį benediktinų vienuolyną Lietuvoje – Nesvyžiuje.

Atskirų vienuolijų įtaka istorinėje Lietuvos perspektyvoje reiškesi labai skirtingais keliais. Vienaip veikė jėzuitai, pranciškonai ar dominikonai, kitaip asketiškai gyvenantys benediktinai. Tačiau, kaip parodė ir šios konferencijos pranešimai, net klauzūrinių vienuolynų sienos negalėjo sulaikyti benediktiniškos kultūros įtakos. Jos apraiškų regime dar ir šiandien. – *M. P.*

Palaimintasis brolis Karolis

Popiežius, spaudžiantis ranką Sacharos tuaregams, mėlyni ir balti dykumos klajoklių drabužiai ir kone visą veidą, išskyrus akis, dengiantys turbanai – neįprastas vaizdas po Šv. Petro bazilikos skliautais. Taip atrodė lapkričio 13 d. iškilmės Vatikane, kurių metu buvo paskelbtas palaimintuoju „Sacharos apaštalas“, prancūzų vienuolis ir misionierius Karolis de Fuko (Charles de Foucauld, 1858–1916). Kartais gali tik stebėtis, kaip Viešpats viską sudėlioja į savo vietas. Naujojo palaimintojo žodžiai, kad jo – vaikystėje iškiepytą tikėjimą praradusio ir malonumais tesimėgavusio karininko – gyvenimą iš esmės pakeitė islamas, prieš keliolika metų turbūt nebūtų nuskambėję taip, kaip šiandien, kai kalbama apie krikščioniškosios ir islamiškosios civilizacijų konflikta, o islamo išpažinėjai dėl visiems suprantamų priežasčių turi nuolatos gintis nesą terorizmo kurstytojais. 1884 m. tyrinėjant Maro-

ką, Karolį suintrigavo tai, kaip musulmonai garbina Dievą. „Šio tikėjimo, šių žmonių, gyvenančių nuolatinėje Dievo

Palaimintasis Karolis. 1878

akivaizdoje, stebėjimai padėjo man at-rasti šį tą gilesnio ir tikresnio už aukštuomenės pramogą“, – laiške rašė būsimo palaimintasis, galutinai apsisprendęs pašvęsti gyvenimą Dievui po apsilankymo Šventojoje Žemėje ir pasirinkęs sekti „paslėptu“ Jėzaus gyvenimu Nazarete: gyventi maldos ir kontempliacijos gyvenimą ir tarnauti vargšams. Paskutinius penkiolika gyvenimo metų praleido siaurinėje Sacharoje, dabartinio Alžyro teritorijoje, kur gyveno tarp klajoklių tuaregų ir pelnė jų pagarbą bei prisirišimą. Nesistengė jų atversti pamokslavimais, – pasak jo, kalbėti islamo išpažinėjams apie Jėzaus mokslą būtų tas pats, jei musulmonų misionieriai mėgintų atversti katalikiškąją Prancūziją, – bet savo pavyzdžiu liudyti Kristų. Žuvo brolis Karolis 1916 m. nuo siautėjančių marodierių rankos. Jo „Nazareto dvasingumas“ įkvėpė kurtis daugybę bendruomenių pasaulyje, taip pat ir Lietuvoje, kur jau 2001 m. pasirodė lietuvių kalbą išversta naujojo palaimintojo biografija „Brolis Karolis“, parašyta mažesniojo brolio Mauricijaus (Vilnius: Aidai, 2001; beje, iš ten ir ci-

tata). Nuotykinga ir kerinti gyvenimo istorija po Sacharos dangumi. – R. T.

Paroda apie Kestono institutą

2005 m. lapkričio 17 d. Lietuvos Nacionalinėje M. Mažvydo bibliotekoje atidaryta paroda „Kestono instituto dokumentai – tikinčiųjų persekiojimo liudininkai“. Kestono instituto pavadinimas šių dienų Lietuvos visuomenės didžiajai daliai jau beveik nežinomas, nors aštuntą ir devintą dešimtmečiais jis daug prisidėjo prie to, kad Vakarų žiniasklaida vėl pradėtų domėtis situacija Lietuvoje. 1969 m. anglikonų kunigo Michaelo Bourdeaux iniciatyva Didžiojoje Britanijoje įkurtas Religijos ir komunizmo studijų centras, kitaip Kestono institutas, stengėsi atkreipti pasaulio dėmesį į religijos persekiojimą komunistų valdytose šalyse. Stipraus tikinčiųjų teisių sąjūdžio dėka Kestono institutą pasiekdavusios informacijos apie Bažnyčios padėtį Lietuvoje srautas buvo toks didelis, kad mūsų šalis užėmė išskirtinę padėtį šio centro rengtuose leidiniuose.

Svarbiausias parodos eksponatas, be abejo, yra 1972 m. parengtas vadinamasis 17 000 Lietuvos katalikų memorandumas su originaliais parašais, kuris šiuo metu saugomas Kestono instituto archyve. Deja, į ne kartą pateiktą klausimą, kaip šis dokumentas atsidūrė Kestone, parodos atidarymo proga Lietuvoje viešėjęs Bourdeaux negalėjo atsakyti. Kiti parodos eksponatai taip pat išryškina eilinių tikinčiųjų drąsą ginti savo tikėjimą ekstremaliois sąlygomis. Būtent šie tikėjimo liudijimai, anot Bourdeaux, buvo tai, kas galėjo padėti atgaivinti ir Vakarų krikščionių dvasią. Tokiu būdu Kestono institutas galėjo pasitarnauti krikščionims abiejose geležinės uždangos pusėse. Ne veltui Bourdeaux veikla įvertinta ne tik dabar jau dviem Lietuvos ordinais, bet ir garbiniais apdovanojimais Didžiojoje Britanijoje (tarp jų Templetono premija už religinį progresą). – A. S.

Lietuviškieji pokonstruktivistinės dailės variantai

Vilniaus Radvilų rūmuose veikiančios dvi jubiliejinės parodos – modernizmo klasiko Stasio Ušinsko retrospektyva „Valingo grožio konstrukcijos“, surengta minint jo gimimo 100-metį, ir vilniečio Balio Macutkevičiaus 100-mečiui skirta ekspozicija „Modernisto portretas socrealizmo fone“ – reprezentuoja tą lietuviškojo modernizmo raidos tendenciją, kuri vis dar daug kam atrodo kaip keistas svetimų kraštų padaras tautine pripažintoje ekspresionistinės raiškos tradicijoje. Maža to, išskyrus ankstyvasias romantinės dvasios Macutkevičiaus alegorijas, nė vienoje iš parodų nėra nieko, kas primintų lietuvių akiai ir širdžiai mielą, įprastą gamtos peizažą, kaimo gyvenimą ar jo

Stasys Ušinskas. Maudynė. 1932

gyventojų sutaurintus veidus. Abiejų dailininkų darbai atsirado miesto aplinkoje, ją reflektuoja, jai skirti. Tai retas lietuvių meno ypatumas!

Abi parodos suteikia ir daugiau medžiagos naujai pažvelgti į XX a. dailės paveldą. Antai ekspozicijų salėse matyti ne vien dailės „karalienė“ laikytos tapybos pavyzdžiai, bet ir scenografija, marionetės, animacija, plakatas (Ušinskas), knygų bei žurnalų grafika (Macutkevičius). Toks pristatymas akivaizdžiai parodo vis dar sunkiai įsisąmoninamą XX a. pirmos pusės meninės kultūros ypatumą – siekį suartinti dailę ir gyvenimą, lėmusį dailininkų universalumą, dailės rūšių bei žanrų hierarchijos nykimą.

Ir pagaliau dar viena naujovė – abi parodos atskleidžia neįprastai platus lietuviškojo modernizmo įkvėpimo šaltinių spektrą, skatina susimąstyti, kokioje dirvoje dygo gležni lietuviškojo modernizmo daigai. Antai Ušinsko kūryboje matyti ne tik studijuojant Paryžiuje įgyti įgūdžiai – ryški taip pat per kelis apsilankymus JAV sukaupta patirtis, paskatinusi pakeisti stilių, išmėginti didžiulius formatus. Beje, jubiliejinė retrospektyva suteikia unikalią galimybę pamatyti net tris retai eksponuojamus dalininko plafonus. Macutkevičiaus saleje apsilankęs žiūrovas turi galimybę įsitikinti, kad šis dalininkas, laikomas Vilniaus avangardisto ir vieno lenkų konstruktivizmo pradininkų Vytauto Kairiūkščio mokiniu, daug ką skolingas ir Stepno Batoro universiteto dailės fakulteto profesoriams, pirmiausia turbūt jos dekanui, iškiliam neoklasicistui Liudmirui Slendzinskiui. Gyvendamas Kaune, kur vaisingai padirbėjo apipavidalindamas knygas, periodinę spaudą, jis nutapė ir charakteringų *art deco* stiliaus figūrinių kompozicijų bei portretų, kuriuose suderino iš Kairiūkščio ir iš Vilniaus universiteto profesūros perimtus įgūdžius. Apskritai Macutkevičiaus kūryba taip plačiai pristatoma pirmą kartą. Būtent ši nedidelė paroda pagaliau leis aiškiau apibūdinti dailininko vietą mūsų dailės istorijoje. Kartu ji parodo, kad konstruktivistinės pakraipos kūryba pritapo XX a. ketvirto dešimtmečio Lietuvos kultūroje, kad Ušinsko fenomenas atsirado ir išaugo ne tuščiam lauke.

Ir Ušinsko, ir Macutkevičiaus retrospektyvos – vaisingo šalies muziejinių institucijų tarpusavio bendradarbiavimo ir sėkmingų muziejinių ryšių su privačiais asmenimis pavyzdys. Ušinsko paroda pirmiausia veikė Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje Kaune, o lapkričio 22 d. buvo atidaryta Vilniuje. Macutkevičiaus paroda iš Vilniaus keliaus į Kauno muziejinę salę, kur veiks nuo sausio pradžios. – G. J.

Palaiminti lankstieji, nes jie nesulūš

Mintys po pašvęstojo gyvenimo kongreso

S. DANGUOLĖ GERVYTĖ RA

Lapkričio 18–19 d. Kaune vyko pirmasis Lietuvos pašvęstojo gyvenimo kongresas. Jį nušvietė net pasaulietinė žiniasklaida, o Bažnyčioje būta įvairių nuomonių: nuo „tai moterų reikalas“ iki „tai naujas etapas pašvęstojo gyvenimo istorijoje Lietuvoje“... Šiuo tekstu nenoriu nieko apibendrinti. Tai tik nuomonė. Žvilgsnis – kaip mįslingai buvo pavadinta viena kongreso programos dalis. Tai žvilgsnis į kongresą ir gal kiek plačiau: ko dabar ieško vienuoliai Lietuvoje ir ko iš jų tikimasi? Kur link veda 15 metų kelias?

Vienuoliai – bendrystės ekspertai?

Pirmieji vienuoliai buvo atsiskyrėliai eremitai, nusekę paskui šv. Antaną į Egipto dykumas. Netrukus šv. Pakomijus pajuto Dvasios vedimą burtis į bendruomenes ir gyventi kartu su broliais. Taip iki modernųjų amžių vieni įkūrėjai būrė savo mokinius po vienu stogu, kiti – išsiskirstydavo ermitažuose, vieni pašvęsdavo savo gyvenimą atgailai ir maldai už pasaulį pasitraukę už miesto mūrų, kiti slaugė ligonius miestų gatvėse. Vatikano II Susirinkimas pakvietė vienuolius (tiksliau, jame buvo aiškiai išreikštas Dvasios vedimas, jau braškinęs vienuolynų sienas) grįžti prie savo įkūrėjų dvasios, atsinaujinti, atsiliepti į modernių laikų iššūkius. Kai kurios vienuolijos paliko dideles institucijas ir įsikūrė ten, „kur gyvena žmonės“. Taip gimė bendruomenės didmiesčių miegamuosiuose rajonuose, vienuolės

tapo darbininkų klasės atstovų, kukliai besispaudžiančių daugiabučiuose, kaimynėmis. Tai reiškė – panirti į „tešlą“. Vakarų Europoje ši kėlimosi arčiau liaudies banga jau baigėsi, ji atmenama kaip didelis vienuolių gyvenimo stiliaus, bendruomenės narių tarpusavio santykių lūžis. Vienuolės iš 50 narių bendruomenių išsiskirstydavo po 3–4 gyventi į butus. Įspūdingi Viduramžių abitai trumpėjo, modernėjo, kol vienuoliai tapo ir išoriškai nebeatpažįstami gatvėse.

Rytų Europoje ir mums pažįstamoje Lietuvoje prieš pusę amžiaus vienuolės taip pat išsiskirstė į butus, giliai paslėpė vienuoliškus rūbus, paliko savo institucijas ir išėjo dirbti kas kur: į fabrikus, ligonines, kolūkius. Kitaip buvo išgyvenamas bendruomeniškas, tarpusavio priklausomybė, bendras turto naudojimas, nes joks butas negalėjo būti registruojamas vienuolijos vardu. Keitėsi ir santykiai su aplinka: seserys staiga, be ilgų apmąstymų ir laisvo pasirinkimo tapo artimos „liaudžiai“. Tapo vienos iš jų: nesaugios, pažeidžiamos, solidarios savo darbais ir buitimi.

Įdomus sutapimas, kad po Nepriklausomybės atkūrimo Lietuvoje seseris Bažnyčios hierarchai ir patys vienuolių atkūrėjai ragino grįžti į bendruomenes, kartu melstis, dalytis turtu ir dvasine patirtimi. Vakarų Europoje per paskutinius dešimtmečius gimstančios naujos vienuolijos taip

pat nebeieškojo sau gyvenamo ploto daugiabučiuose namuose ar darbo fabrikuose. Jos troško būti matomos. (Nors visada išlieka vienuolijos, kurių charizmai būdinga gyventi slapta, mažomis bendruomenėmis, neišsiskirti jokiais išoriniais ženklais – būti druska, ištirpusia tarp žmonių.) Lietuvoje matyti atsikuriantys vienuolių pastatai, išaugančios tvoros, apibrėžtos teritorijos. Bet tai vien išorė. O koks bendruomenės gyvenimas? Tėvas Antanas Saulaitis SJ mėgsta sakyti, kad žodis „vienuoliai“ yra neteisingas, juos reikėtų vadinti „bendruoliais“. Šiuo metu Lietuvoje bendruomenėse gyvena 694 seserys, 119 vienuolių gyvena atskirai. Palyginti su praėjusiais metais, šis skaičius ne labai pasikeitė: šiek tiek daugiau seserų gyvena bendruomenėse. Bet tai didžiulis šuolis, palyginti su statistika prieš dešimt metų. Tikslios statistikos apie vyrų vienuolijas nesama, bet pastebimi žingsniai bendruomeniško gyvenimo link. Vienuoliai aktyviai mokosi vėl tapti „bendruoliais“, kartu melstis, gyventi, apaštalausti, dalytis materialinėmis gėrybėmis ir ypač savo laiku, gabumais ir dvasine patirtimi. Tai reikalauja daug laiko ir pastangų iš kiekvieno vienuolijos nario. Kongreso svečias tėvas Fabio Ciardi OMI vienuolius kvietė tapti „vienybės ekspertais vietinėse bažnyčiose“. Broliškas pašvęstųjų gyvenimas yra Bažnyčios – bendruomenės ženklas. Popiežius Jonas Paulius II enciklikoje apie pašvęstąjį gyvenimą (*Vita consecrata*, Nr. 42) primena: „Bendruomenės gyvenimas privalo apčiuopiamai parodyti, kad broliška vienybė, prieš būdama tam tikra misija, yra teologinė terpė, kurioje galima patirti prisikėlusiojo Viešpaties buvimą“. Bendruomenė gyvuoja tik tada, kai ji yra trinitarinė, nes joje dalyvauja Prisikėlusysis ir Jo išlietoji Dvasia. Tai iššūkis pačioms vienuolijoms, ką tik pradėjus eksperimentuo-

ti gyvenimo kartu subtilybes, jomis dalytis su kitais.

Su pasauliečiais, o ne dėl pasauliečių

Iš to paties bendrystės dvasingumo kyla pašaukimas Bažnyčioje būti *kar-tu*. Vienybės troškimas persmelkia visuomenę: žmonėms reikia vieniems kitų. Vienuolijos nebėra tik duodančios „dvasingus“ pamokymus, kaip turi gyventi pasauliečiai, ar ugdančios vaikų religingumą. Jos plaukia toje pačioje valtyje su visuomene ir Bažnyčios nariais. Pasauliečiai dirba su vienuolijomis ne kaip papildoma darbo jėga, nes trūksta pašau-

šventumą. Nors kartais skauda (o tai patvirtino ir Kongreso forume išsakytos mintys), kad nemokame girdėti vieni kitų, dar vis sunku Bažnyčioje dirbti kartu ir nežiūrėti į kitą kaip į konkurentą ar grėsmę. Ar vienuoliai, vienuolės girdi diecezinius kunigus, ganytojus, ir atvirkščiai? Ar vyrai girdi moteris? O moterys – vyrus? Ar tikrai moteris vienuolė yra priimta į Bažnyčios gyvenimą ne tik kaip pelenė, tvarkanti bažnyčią, bet kaip nuolanki tarnaitė, kuri neša Įsikūnijusį Žodį. Kol kas Lietuvoje tai tik kelio pradžia. Tai reikalauja supratimo ir pasitikėjimo. Popiežiaus Jono Pauliaus II apaštaliniam laiške *Nuovo millenio ineunte* sakoma, kad tre-

Misija – būti ženklų

Kyla klausimas, kas tada apibrėžia pašvęstojo gyvenimo identitetą, kuris Lietuvoje ką tik pradėjo stotis ant kojų, ir še tau – palik ir dalykis su kitais patirtimi, bendryste, malda, darbu. Įžadai ilgai buvo suprantami kaip vienuolių identiteto dalis. Ciar-di priminė, kad jie atsirado tik antrojo tūkstantmečio pradžioje ir išsikristalizavo iš evangelinių patarimų, kuriais, kaip girdime dabar, kviečiami gyventi ir pasauliečiai. Anksčiau tik vienuolių atliekamus darbus dabar nudirba valstybės tarnautojai ar nevyriausybinių organizacijų. Juk neberekia moteriai tapti vienuole, kad galėtų mokyti vaikus mokykloje. Ir vis dėlto pašvęstasis gyvenimas turi prasmę ir misiją pasaulyje. Tai reiškia būti ženklų skubančiame pasaulyje – tarp naujų dangoraižių Vilniaus centre ar pamirštame Rumbonių kaime. Ženklų, jog Dievo karalystė jau čia (slaugomi seneliai, maitinami vargstantieji, skelbiama Evangelija) ir dar ateis. Buvęs dominikonų ordino generalinis vyresnysis Timothy Radcliffe'as vienoje konferencijoje sakė, kad vienuoliai yra panašūs į žmones, laukiančius Romos autobusų stotelėje: niekas nežino, kada atvažiuos autobusas, bet jei yra laukiančių, vadinasi, jis bus. Taip ir su Dievo karalyste – niekas nežino, kada ji ateis, bet jei yra vis dar laukiančių ir tikinčių – ji jau ateina.

Girdėjau anekdotą apie vieną tiningą vienuolį. Vyresnysis jo klausia: „Kodėl tu nieko nedirbi?“ O jis sako: „Aš esu eschatologinis ženklas. Tiesiog būnu“. Tiesiog būti, deja, nepakanka. Reikia skubėti mylėti, reikia budėti ir nepristigti alyvos – skubinti Dievo karalystės atėjimą. Sovietiniais laikais nešioti kryžių, eiti į bažnyčią, švęsti šventes ar mokyti žmones tikėjimo buvo didelė rizika ir Dievo karalystės ženklas, bet nemažesnė rizika turėtų būti ir dabar, kai tikėjimą galime nesislapstydami išreikšti ir net skelbti. Pagalvokime, kas būtų, jei vienuoliai išdrįstų pasakyti „ne“ *pirk-vartok* logikai ir, pavyzdžiui, atsisky-

Tėvas Fabio Ciardi OMI ir sesuo Liucija. Kaunas. 2005 m. lapkričio 18 d. Gedimino Numgaudžio OFM nuotrauka

kimų, o kaip bendradarbiai. Juk vieni kitiems turime ką duoti. Ir turime dalytis ne tik darbais, bet ir dvasine patirtimi. Vienuolijos nebėra dvasinio gyvenimo monopolijos. Prieš keletą metų dar būtų keistai atrode, kad pasaulietis gali praturtinti sesės ar brolio gyvenimą, dalydamasis Dievo patirtimi realizuojant savo pašaukimą, o dabar tai gražus ir dažnas patyrimas. Bendrystė ne tik bendruomenėje, bet ir už jos ribų kviečia brolių laikyti keiliu, vedančiu į vienybę su Dievu ir į

čiojo tūkstantmečio dvasingumas bus vienybės dvasingumas. Tai kvietimas pereiti nuo gyvenimo kartu į gyvenimą dėl kitų, su kuriais gyveni. Ir tie *kiti*, dėl kurių reikia ir verta gyventi, yra pačių vienuolių broliai ir seserys, parapijiečiai, mažumos, žmonės, palikti visuomenės pakelėse. Meilė, pasireiškianti kaip palankumas, kuria bendrystę. Toks palankumas skatina susitapatinti su kitu taip, kad jo rūpesčiai, darbai, skausmai, džiaugsmai, pasisekimai taptų savi.

tų švenčių dienomis pirkti prekybos centruose (nes taip pritaria šiuolaikiniam žmonių išnaudojimui), jei pasirinktų nepirkti paslaugų „juodai“ (nes tai tik bendradarbiavimas su korupcija), jei vietoje aukštų vienuolynų tvorų ir vaizdo kamerų įsidėtų plačiai atveriamas duris... Tai paliestų bendruomenių biudžetą, gyvenimo stilių, saugumą. Bet argi reikia saugumo? Vienas vienuolis kongrese suabejojo, ar nereikia pagerinti sąlygų ir garantijų ateinantiems kandidatams, kad jie nepabėgtų. Bet Jėzus negerino sąlygų mokiniams, o sakė: „kas myli... (čia kiekvienas rastų ką įsirašyti) labiau už mane, nevertas manęs“. Naujos gyvenimo sąlygos bando pašvęstuosius. Viena pagyvenusi sesuo kongrese tiksliai pastebėjo: „Dabar patikriname tai, ką sovietiniais metais išmokome teoriškai, koks turėtų būti vienuoliškas gyvenimas“.

Pirmasis vienuolių „kovos laukas“ yra malda ir auka, po to jie dirba įvairiausius darbus. Šiuo metu Lietuvoje vienuoliai tarnauja sielovados, švietimo ir auklėjimo, socialinės tarnystės srityse. Iš vienuolių visuomenė dar dažnai reikalauja pasirūpinti seneliais ir silpnaisiais, vaikais, kurių nebesuvaldo tėvai bei mokyklos; išmokyti jaunos ir suaugusiuosius tikėjimo tiesų; steigti mokyklas ir mokyti universitetuose. Dar vienuolis turi būti išsilavinęs ir malonus pabendrauti. Beveik dvaro reikalavimai. Deja, mūsų visuomenėje retai suvokiama, kad vienuolių pirmoji naudinga misija yra malda ir auka už pasaulį. Tai suprantama tik kaip vienuolių „vidi-

nis“ reikalas ar poreikis. Istorikė Irena Vaišvilaitė savo pranešime pastebėjo, jog Lietuvos istorijoje daugiausia kūrėsi apaštališkos vienuolijos, nes krikščionybė mūsų šalyje vis dar jauna, gyvename misijų žemėje ir čia reikia daug ką „padaryti“. Tai liudija ir statistika: šiuo metu Lietuvoje gyvena 7 kontempliatyvos bendruomenės, iš jų tik viena – vyrų.

Nors „darbų daug, o darbininkų maža“, per penkiolika paskutiniųjų metų Lietuvoje pastebimas naujas poreikis ir nauja misija – dvasinis palydėjimas. Po Nepriklausomybės atgavimo daugelis vienuolių naujai surado ir asmeninę malda, dvasines pratybas, rekolekcijas, nemažai jų gavo reikalingą formaciją asmeniui dvasiniam palydėjimui ir rekolekcijų vedimui. Čia didelis įnašas yra jėzuitų, pradėjusių vesti bei populiarinti ignaciškas rekolekcijas ir Lietuvoje. Šiuo metu penkių vienuolių bei Aušros Vartų Marijos ir Šv. Teresėlės bendruomenės seserys veda rekolekcijas. Visi rekolekcijų namai ir dvasiniai centrai yra perpildyti – norintiems atlikti rekolekcijas tenka registruotis iš anksto. Tai nauja moterų bendruomenių misija Lietuvoje. Plačiau visuomenei iš vienuolių vis dar labiau reikia gerų darbų, o praktikuojantiems katalikams ir besigilinantiesiems į dvasinį gyvenimą norisi išgirsti palydėjimo ir sustiprinimo žodį iš pašvęsto gyvenimo kelią pasirinkusio asmens.

Kongrese su didžiuliu dėkingumu ir pagarba žiūrėjau į vyresnius brolius ir seseris už visa tai, ką jie išskentėjo sovietiniais metais, kokie kūrybiški

jie turėjo būti skelbdami Evangeliją pogrindžio sąlygomis. Ir kokiu vilties ženklų jie buvo, nors ir nematomi fabrikuose ar miestų „dėžutėse“. Sesuo Danutė Šlapkauskaitė SJE sako, kad dabar sunkiau: anksčiau viskas žmoneis tikdavo, jie nieko neturėjo, tai ir nebuvo išrankūs. Nežinau, ar dabar žmonės išrankesni, ar tik iššūkiu kiti. Prieš kelerius metus per tarptautinius vienuolių susitikimus girdėdavau apie vienuolių pašaukimą kovoti už teisingą prekybą, ekologiją, vartotojiškai visuomenei pasipriešinti ne tik žodžiais, bet gyvenimo būdu, o Lietuvoje tuo metu vis buvo bandoma atsisoti po sovietmečio persekiojimų ir sulipdyti išdraskytas vienuolių šeimas. Dabar atėjo laikas, kaip kalbėjo ir Ciardi, apsidairyti ir pastebėti vietą kenčiančius žmones, likusius visuomenės užribyje. Tapti solidariais ne tik žodžiais, tačiau ir dalijantis nesaugumu, finansiniais sunkumais su šių dienų žmonėmis. Taip pat atėjo laikas moterims naujai surasti savo tikrąją vietą ir vertę Bažnyčios tarnystėje. Sesuo Ignė Marijošiūtė MVS, Moterų vienuolių aukštesniųjų vyresniųjų konferencijos pirmininkė, teigė: „Yra dar vienas palaiminimas: „palaiminti lankstieji, nes jie nesulūš““. Kongresas stiprina brolių ir seserų tikėjimą, idant Dvasia ir toliau lydėtų pašvęstąjį gyvenimą, atvertų naujus kelius ir parodytų naujas bendrystės formas pačiose vienuolių šeimose ir vietinėje Bažnyčioje. Tik reikia įvykdyti sąlygą: per daug nesirūpinti ir likti klusniems Dvasios veikimui, jei norime, kad tai būtų duota. ☩

Naujasis ŽIDINYS

— AIDAI

PRENUMERATA 2006 m.

ŽURNALĄ GALIMA PRENUMERUOTI VISUOSE „LIETUVOS PAŠTO“ SKYRIUOSE NUO KIEKVIENO NUMERIO; INDEKSAS 5063 (ŽR. PRENUMERATOS PAPILDYMUS)

UŽSIENYJE PRENUMERATOS KAINA METAMS (ORO PAŠTU) 60 USD (51 EUR). ČEKIUS SIŪSKITE Į REDAKCIJĄ ADRESU TILTO G. 8/3, LT-01101, VILNIUS, LIETUVA

Detektyvas šiandien – triviali ar intelektualinė pramoga?

DALIA ZABIELAITĖ

Jei gatvėje atsitiktinai sutikto žmogaus paprašytum pasakyti kokio nors žymaus lietuvių poeto vardą, atsakymą kaip mat išgirstum. Panašiai nutiktų paklausus apie lietuvių romanistą. Bet jei pridėtum klausimą apie lietuvišką detektyvą, stotų pati nejaugiausia tyla. Ar ši tyla reikštų, kad Lietuvoje nėra stiprios lietuviško detektyvo tradicijos? Ir jei tikrai lietuviškas detektyvas nežinomas, tai kaip sekasi detektyvui kitose šalyse?

Apie šiuos ir kitus klausimus pasvarstyti kvietė lapkričio 8–12 d. Vilniuje vykęs Baltijos jūros šalių detektyvinės literatūros festivalis „Vilniaus alibi“. Festivalio sumanytojas Šiaurės ministrų tarybos biuras į renginį pakvietė žymius detektyvų rašytojus iš Šiaurės ir Baltijos šalių bei Rusijos. Apie save ir savo kūrybą rimtai ir su žaisminga ironija pasakojo devyni rašytojai: Arne Dahl (Švedija), Leif Davidsen (Danija), Raidas Dubrė (Lietuva), Leena Lehtolainen (Suomija), Birutė Mackonytė (Lietuva), Aleksandra Marinina (Rusija), Eeva Park (Estija) ir Árni Thórarinnsson (Islandija). Kaip tik tai, kad festivalis buvo tarptautinis, jam teikė patrauklaus žavesio, – tik draugėn sukvietus įvairių šalių rašytojus, išryškėjo detektyvinės literatūros tradicijų skirtumai ir panašumai Baltijos ir Šiaurės kraštuose.

Gal dėl to, kad tokio pobūdžio festivalis Lietuvoje pirmas, jam rengtasi entuziastingai, jo programa vilioja dinamiska renginių įvairove. Tai ir susitikimai su detektyvų autoriais, diskusijos apie detektyvinės literatūros dirbtuvę, kriminalinių filmų programa Šiaurės šalių kino forume „Sca-

norama“. Be to, kiekvieną festivalyje dalyvavusių rašytojų organizatoriai iš anksto prašė parašyti po detektyvinį apsakymą, kuriuos festivalio programa Rašytojų sąjungos leidykla išleido atskira knyga „Vilniaus Alibi“. Žinoma, tai ne visi festivalio renginiai. Bet jau iš jų įmanu spręsti, jog pagrindinis šio renginio tikslas – populiarinti detektyvo žanrą Lietuvoje. Tiesą sakant, tikslas paradoksalus. Juk argi detektyvas ir taip nėra populiarus? Tereikia užsukti į knygyną, idant įsitikintum: kaip niekad anksčiau Lietuvoje leidžiama galybė detektyvų. Tiesa, verstinių. Bet vis tiek – tikrai yra iš ko rinktis. Kas kita lietuviško detektyvo situacija – ji gana prasta.

Turbūt ne vienam festivalio renginių dalyviui ir žiūrovui maloni staigmena buvo išvysti savo kūrybą pristatančius *lietuvių* detektyvų autorius. Juk nepaneigsi, tokius rašytojus Lietuvoje ant rankos pirštų galima skaičiuoti. Kaip ir jų kūrybą žinančiuosius. Ką ten lyginti su rusų detektyvo rašytoja Marinina, – į susitikimą su ja prigužėjo pilna viešbučio *Barbacan Palace* konferencijų salė. Marininos gerbėjos (regis, gryna tiesa, moterų parašytus romanus skaito moterys) rankose laikė lietuvišką ar rusišką jos tomelį ir po renginio vieningu srautu plūstelėjo autografo. Gal dėl to, kad neturime vietinio, rusiškas detektyvas Lietuvoje populiarus. Be to, šis žanras Rusijoje gyvuoja nebe pirmus raidos metus. Anot gyvai apie savo kūrybą kalbėjusios Marininos, jos šalyje detektyvo tradicija plėtojama jau nuo ikisovietinių laikų ir šiandien turi visą įmanomą šio žanro įvairovę.

Nuo lietuviškosios gerokai skiria-

si ir festivalyje pristatyta Šiaurės šalių detektyvo tradicija. Kaip savo pranešime teigė pastarąją tyrinėjantis norvegas Nilsas Nordbergas, Šiaurės šalyse detektyvo žanras, kuriam pamatai klojami jau nuo XIX a., ypač suklestėjo paskutiniais XX a. dešimtmečiais, urbanizacijos ir demokratizacijos procesų dėka. O svarbiausia, kaip reikšmingą šiuolaikinės literatūros dalį detektyvą pripažino akademinė aplinka. Nušviesdamas šiaurietišką detektyvinės literatūros situaciją, pranešėjas teigė, jog dabar Šiaurės šalyse daug kas, net intelektualiosios literatūros rašytojai kuria detektyvus, o šie verčiami į užsienio kalbas. Tad visiškai pamatuotas buvo Šiaurės ministrų tarybos biuro, veikiančio Vilniuje, direktoriaus Teppo Heiskaneno klausimas, iškeltas atidarant renginį: kodėl detektyvas populiarus Šiaurės kraštuose? Ir kodėl lietuvių rašytojai nerašo detektyvų?

Apie tai diskutuodami, festivalio dalyviai rašytojai pastebėjo: idant detektyvo žanras galėtų plėtotis, būtina tvirta demokratija; penkiolika Nepriklausomybės metų – per mažas laiko tarpas, kad susiformuotų sąlygos kurti detektyvinę prozą. Pasitelkus istorinę atmintį, nesunkiai galima numanyti, – sovietmečiu kurti detektyvus ir vaizduoti tamsiąsias visuomenės gyvenimo puses reikė tyčiojimąsi iš „socialistinio rojaus“. Lietuviško detektyvo autorė Mackonytė, prisiminusi, kiek pastangų reikėjo, kad 1985 m. išeitų pirmas jos romanas, pridėjo: geriausi detektyvai posovietinėse valstybėse dar neparašyti (šiandien daug sovietmečio įvykių dar yra neprieinami). Tuo tarpu svečių iš užsienio besistebinčiomis akimis, sovietmečio konfliktai, ypač kol gyva karta, kuri tai patyrė, galėtų būti puiki medžiaga lietuvių detektyvui.

Lietuvių autoriams imtis detektyvo žanro šiandien trukdo ir kitkas. Rašytojos Mackonytės pastebėjimu, detektyvinės literatūros poreikį banaliai užpildo ištisiniai detektyvai, kuriuos produkuoja žiniasklaida. Vis dėlto ši diagnozė paaiškina galbūt ne viską.

Apie tai, kodėl nėra lietuviško detektyvo, savo pranešime svarsčiusi esėistė Rasa Drazdauskienė dargi vardijo psichologinius bei kultūrinius veiksnius. Anot jos, ne mažiau svarbus yra lietuvių rašytojų nenoras ir negebėjimas kurti intriguojančio siužeto pasakojimą, – lietuvių literatūroje stipri yra lyrikos ir meditatyvos prozos tradicija, o ne analitinio mąstymo principu paremtas detektyvo žanras. Tarsi pratęsdamas šią mintį, jau minėtas pranešėjas Nordbergas teigė, jog šiuolaikinė literatūra neretai esti intravertiška, narciziškai afišuojanti subjektyvius išgyvenimus. Ne tik pranešėja, bet ir tūlą skaitytoją tokia literatūra nebūtinai žavi. Sviri alternatyva čia galėtų būti detektyvo žanras, kuris, tęsdamas realistinio romano tradiciją (puoselėta XIX a. rašytojų Honoré de Balzaco, Émile'io Zola ir kt.), įdomus yra kaip tikra socialinės kritikos vieta.

Atrodo, nemenką vaidmenį Lietuvoje, kaip anksčiau Šiaurės šalyse, vaidina požiūrio į detektyvo žanrą stereotipas. Sunku nepastebėti, jog didžia dalimi į detektyvą vis dar žiūrima kaip į neliteratūrą ar trivialią pramogą, ją supriešinant su intelektualiaja literatūra. Šis stereotipas, ko gero, lėmė ir ne vieno apsisprendimą vėlyvo rudens pavakarę (tyrant jauciam rūkui, puikiam detektyvinės tematikos renginių fonui) neužsukti į festivalio renginius. Tarsi grumdami su šiuo stereotipu, festivalio rengėjai jį reklamuoti dėjo daug pastangų, gal ir finansinių lėšų, renginiai kartotinai anonsuoti per Lietuvos radiją. Tad ar tikrai detektyvas yra dėmesio neverta pramoginė literatūra?

Be abejo, detektyvas nelygu detektyvui. Festivalyje dalyvavę rašytojai itin tikinamai liudijo, – egzistuoja ir aukštos meninės kokybės detektyvas, galintis intriguoti intelektualų skaityto-

ją. Konkrečiau sakant, ne vienas rašytojas tvirtino: detektyvo rašymas jam pačiam įdomus yra kaip socialinės kritikos veiksmas. Čia vertėtų turėti omenyje tai, jog būtent šiuo požiūriu šiuolaikinis detektyvas skiriasi nuo klasikinio (Arthur'o Conano Doyle'o, Agatha'os Christie ir kt.) detektyvo. Pastarajame, kaip žinia, svarbiausia buvo žudikiško nusikaltimo mįslė ir ją narpliojantis siužetas, tačiau nebūdinga visuomenės kritika. Tuo tarpu naujajame detektyve, jo kūrėjų teigimu, nusikaltimo mįslė tėra siužeto ašis, o toliau – gyvenimo dramos, pagilintos psichologinėmis išvalgomis, egzistencine tematika ir humoru. Api-

Baltijos jūros šalių detektyvinės literatūros festivalio „Vilniaus alibi“ skrajutė. 2005 11 09–12

brėčiau sakant, detektyvas svarsto aktualius socialinio teisingumo, moralinių vertybių klausimus, atidengia tamsias visuomenės gyvenimo puses: politinis ekstremizmas, prostitutacija, narkotikų kelias ir kt. – tai temos, kurias savo kūryba gvildena festivalyje dalyvavę rašytojai. Ši dabarties realių analizė esmingai lemia detekty-

vo žanro savitumą. Tiksliau rašytojos Marininos pastebėjimu, išsakytu Lietuvos radijo laidoje „Kultūros savaitė“ (2005 11 12), bet kurioje šalyje įdomiausia skaityti detektyvą, pasakojantį apie vietines realijas, todėl užsienio autorius niekada netaps populiariesnis už nacionalinį autorių. Deja, šiuo požiūriu vertinant detektyvinės literatūros situaciją Lietuvoje, tektų kalbėti ne apie ką nors kita, o apie jos perversiškumą: juk populiariesni čia būtent užsienio detektyvai, o nacionalinių autorių vos keli. Naivoka būtų teigti, jog Lietuva – ideali erdvė, nepatirianti su socialiniu teisingumu ir moralinių vertybių krize susijusių

problemų, kurias būtų verta kritiškai analizuoti detektyvo žanru. Veikiau priešingai: nacionalinio detektyvo nebuvimas, poreikio jam stoka šį tą byloja apie pačią visuomenę.

Kuo svarbi galėtų būti istorinė medžiaga dar nesant čia lietuviško detektyvo tradicijai rasti, savo skaitytoje paskaitoje, kurios pauzes užpildė Eugenijaus Kanevičiaus ir Petro Vyšniausko džiazinės improvizacijos, kalbėjo istorikas Alfredas Bumblauskas. Kunigaikščio Vytauto išdavikiškas lošimas su Jogaila prieš Kęstutį (XIV a.), LDK didiko Grigaliaus Astiko, kurio dvare veikė slapta pinigų kalykla, šnipinėjimas Maskvai (XVI a.); Barboros Radvilaitės meilės drama (XVI a.), iki šiol vienpusiškai pateikiama kaip herojiškas Lietuvos interesų gynimas; NKVD provokaciniai būriai ir partizanų kovos be vilties nugalėti (XX a.). Tai keli paskaitoje minėti Lietuvos istorijos faktai, bylojantys apie tai, kad ši istorija – ne tik heroizmas. Kaip kitų tautų istorija, lietuviškoji pilna kriminalų, išdavysčių, gyvenimo dramų. Pasak profesoriaus, bėda ta, jog iki šiol nematome šios šekspyrinės Lietuvos istorijos pusės; ją kritiškai prikelti ir galėtų istorinis detektyvas, –

kol jo neturėsime, tol nebus ir stiprios nacijos.

Kad šiurpulingi detektyvų vaizdai gali virsti dar ir komiška pramoga, vieną pavakarę kvietė įsitikinti garsioji „Pagauk kampa“ komanda. Aktoriai žaismingai improvizavo detektyvines scenas, netikėtai lengvai prikalbinę rašytoją iš Suomijos Leena Lehtolainen ir estų rašytoją Eeva Park suvaidinti čia pat sugalvotą epizodą: dvi seserys (troleibuso vairuotoja ir pastorė) besiginčydomos išsiaiškina, jog abi turi melavimo ydą, kuria atsikratyti geriausia šokant rokenrolą. Tikra tiesa, rašytojos ne tik rašyti, bet ir raiškiai vaidinti bei šokti geba, tad netrūko nuoširdaus juoko ir gausių plojimų.

Festivalio metu būta ir labai rimtų kalbų apie tai, su kokiais kūrybiniais sunkumais susiduria detektyvų autoriai, kaip sugalvoja siužetą, iš kur ima medžiagą ir pan. Lietuvių rašytojas Raidas Dubrė tikino: detektyvų kūrėjai, bent jau susirinkę į festivalį, tikrai nėra susiję su nusikalstamu pasauliu. O medžiagą detektyvams renkasi įvairiai: iš gyvenimo patirties, studijuoja bylas, dalyvauja teismuose, siužeto idėją atranda tada, kai valo grindis ar dirba kokį nors kitą fizinį darbą. Be to, žanro subtilybių mokosi iš savo literatūrinių autoritetų (pvz., Ernesto Hemingway'aus, Raymondo Chandlerio, Grahamo Greeno ir kt.). Nemažiau įdomu buvo sužinoti ir tai, jog detektyvų rašytojų išsilavinimas – aukštasis, netgi įvairių sričių: rusų rašytoja Marinina yra teisės mokslų daktarė, dvidešimt metų mokslinį darbą dirbusi Rusijos vidaus reikalų ministerijoje, 1998 m. išėjusi į atsargą, turėdama papulkininkio laipsnį. O štai suomių rašytoja Lehtolainen Helsinkio universitete studijavo teatrologiją ir suomių literatūrą, turi filosofijos magistro laipsnį.

Festivalio diskusiniai renginiai atskleidė ir kitus dalykus, gerokai kilsitelėjusius detektyvo vertę. Pasirodo, šiuolaikinių detektyvų autoriai, norėdami realizuoti savo talentą, kūrybinės veiklos neriboja vienu žanru. Žymi

estų rašytoja Park – poetė, prozininkė ir dramaturgė – tiesiai teigė: detektyvo žanras nėra vienintelė jos žodžio meno sritis. Taip pat ir danų rašytojas Davidsenas kuria ne tik politinius trilerius, bet ir poeziją, absurdo dramas. Festivalio metu akcentuota ir tai, kad pats detektyvo žanras šiandien patiria esmingas transformacijas. Viena ryškesnių yra ta, jog šio žanro formali ribos nebėra aiškiai aprėžtos kaip anksčiau. Svečiai iš užsienio sutartinai tvirtino: aišku viena, detektyvui šiandien privalomas stiprus intriguojantis siužetas; o visa kita – kaip ir ki-

tuose romanuose (meilės, psichologinės, istorinės peripetijos ir kt.).

Griaudami ne vieną požiūrio į detektyvo žanrą stereotipą, festivalio dalyviai rašytojai skeptiškiau į šią literatūrą žvelgiantį skaitytoją daugmaž įtikino: detektyvinio romano skaitymas gali tapti prasminga intelektualine pramoga, leidžiančia ne tik trumpam pamiršti kasdienes problemas, bet ir sutvirtinti pasitikėjimą tuo, kad gėrio pergalė prieš blogį vis dar galima postmoderniame šių dienų pasaulyje, klaidingai nuvertinusiame pačią gėrio sąvoką. ❧

Trečiasis „Tindirindis“

RŪTA BINKYTĖ

Šių metų spalio 24–30 d. Vilniuje vyko trečiasis tarptautinis animacinių filmų festivalis „Tindirindis“, į kurio programą įėjo Lietuvos ir užsienio autorių darbai – konkursiniai filmai bei retrospektyvos, vyko paskaitos, konferencijos.

Jau festivalio pavadinimas kelia klausimą, ar animacija – tai pirmausia menas vaikams? Festivalio programos sąlygiškai suskirstytos į seansus vaikams, suaugusiesiems, eksperimentinės animacijos ir filmus, skirtus „visiems“, tačiau pastarosios metu, rodant persidengiančių kadrų (*overlappingo*) technika atliktą darbą, salėje pasigirdo nepatenkinamas „mama, kas čia dabar?“ Kai kurie „Tindirindyje“ rodyti animaciniai filmai vaikams netiktų dėl savo žanro, pavyzdžiui, siaubo ar erotikos, tačiau šiuo atveju mažąjį žiūrovą sutrikdė atlikimo technika. Festivalyje, be tradicinių pieštinių bei lėlinių, buvo nemažai darbų, kuriuos galima būtų pavadinti kinematografijos ir animacijos sinteze. Tikrai neįprasta, kai

animacinio filmo titruose išvardijami jame vaidinę aktoriai. Čia galima paminėti ir tapybišką „Niekados čigonų žemę“ (*Gypsy Neverland*, Vengrija) ir pankišką vokiečių pokštą „Kampuoti pokštai“ (*Bow Tie Duty FOR squareheads*). Pastarasis apskritai galėtų būti pavadintas animatoriška tikrovės interpretacija – gyvi žmonės išiveržia į didmiesčio reklaminius plakatus, kelio ženklų linijos transformuojasi į pieštinių veidą, šis pavirsta gyvu žmogumi, per nosį traukiančiu įtartinus baltus miltelius, kurie, pavertus kadra, pasirodo besą tolumoje rūkstantis gamyklos kaminas. Pabandykite išsivaizduoti, kaip reikia perstumdyti *McDonalds* balionėlio *I ♥ M* užrašą, kad po juo derėtų autorių replika: *We make men with tits* („mes kuriame vyrus su krūtimis“). Visiškas gamtos dėsnių bei ribų tarp objektų nepaisymas sukuria animacinės tikrovės išpūdį, tačiau ir šis, ir nemažai kitų festivalyje parodytų filmų („Rėkiantys sluoksniai“ (*Screaming layers*), „Aš mirštu“ (*I'm dying*)) ver-

čia suabejoti, ar kartais nenusitrynė riba tarp animacijos ir videomeno?

Vis dėlto nepaisant eksperimentų ir video invazijos, gyvas tradicinės animacijos aktualumo įrodymas buvo geriausiu užsienio darbu pripažintas japonų „Senas krokodilas“ (*The Old Crocodile*). Tai juodai balta 2D grafika sukurtas filmas, pasižymintis animacijai būdinga paprasta, bet nepaviršutiniška idėja, suprantama ir vaikams, ir suaugusiesiems. Kitas animacijos bruožas, vienijantis šias dvi auditorijas, – tai humoro jausmas. Animacija ne moralizuoja, bet ironizuoja – godumą, žmonių santykius, net pati save. Filmo „Animacijos išpažintys“ (*Confessions of an animation*) herojus paklaustas, kodėl gera būti animuotam, atsako: „nes aš einu gatve, kas nors šauna man tiesiai į galvą ir žinot ką, – jaučiuosi puikiai!“

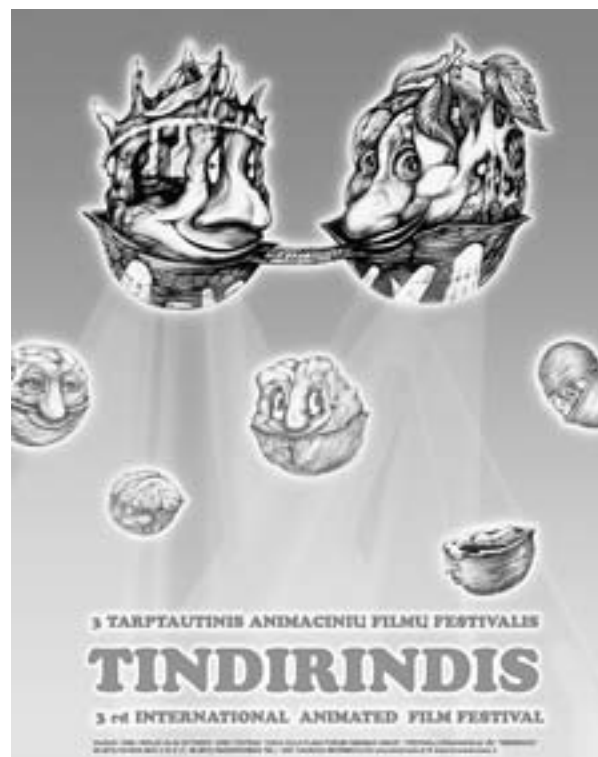
Deja, humoro jausmo šiek tiek trūko lietuvių jaunųjų kūrėjų darbams. Puiku, kad jaunimui rūpi Lietuvos kinoteatro uždarymas (šia tematika sukurtas darbas „Lietuva be kabučių“ apdovanotas už pilietinę idėją), tačiau pritrūko animacinės kalbos grakštumo. Vis dėlto negalima geru žodžiu nepaminėti geriausiu studento darbu išrinkto Dano Bereznicko „Dingusios knygos“ (*The Missing book*), apdovanotos už tradicinės animacijos ir interaktyvaus dizaino derinimą, o geriausiu lietuvišku animaciniu filmu išrinktas Jūratės Leikaitės „Užgavėnės“ įrodo, kad lietuviškumo paieškos – tai ne vien išverstakis bebenčiukas, sklindantis 3D erdvėje pagal Andriaus Mamontovo muziką. Mišria technika atliktas darbas neapsiriboja vien supažindindamas su užgavėnių papročiais, jie veikiau tampa fonu žmogiškumo ir nužmogėjimo apmąstymams. Kitas klausimas – kiek aktuali pati tautinės kultūros simbolių animacijoje idėja, gvildenta po nepriklausomybės atkūrimo pasirodžiuose straipsniuose. Žinoma, tada visi buvo pavargę nuo rusiškų pasakų, bet dabar gal reikėtų pasekti studijos „Pilot“ vadovo Aleksandro Tatarskio, fil-

mukuose siekiančio vaikams atskleisti daugiakultūrinę šiandienos erdvę, pavyzdžiu.

Seansuose, skirtuose specialiai vaikams, buvo pristatyta festivalio naujiena – animaciniai serialai. Parodytos serijos gerokai skiriasi nuo populiariausių mūsų televizijų rodomų filmukų. Nors humoristiniame seriale *The Nimbos* herojui penktą kartą ant galvos užkrenta butelis, tai vis tiek atrodo humaniškiau nei kruvinas, trečią seriją iš eilės kosminę pabaisą spardantis Sngokas. Net ir tikrovėje patekęs į *The Nimbos* nutinkančias situacijas, žmogus turėtų šokių tokių šansų likti gyvas, o vaikams tie nukritimai ir apsitaskymai atrodo juokingi. Vis dėlto iš jaunųjų žiūrovų reakcijos akivaizdu, kad visada madingos yra pasakos („Sikas pasakų šalyje“ (*Sicc in Fairyland*)). Tiesa, ir pasakos nestovi vietoje – ugnim besispjaudantis arklys palenkia galvą ir skrenda kaip reaktyvinis lėktuvas, o pagrindinio herojaus katino Siko akimis nestilinga snieguolė pabunda, nes „kokia moteris neatsibustų, gavusi madų žurnalą“. Tokie animaciniai serialai galėtų užpildyti mūsų televizijose akivaizdžią programos ikimokyklinukams spragą, tačiau neaišku, ar pajėgtų konkuruoti su itin populiariais kvičnės tematikos filmukais (o jie tikrai neblogi – pati žiūri ir vėliau naktimis košmarus sapnuoja). Apskritai daugiaserijinių animacinių filmų populiarumas ir tai, kad jie sudaro 90% visos per TV rodomos animacijos produkcijos, galėtų būti paskata sukurti

lietuvišką animacinį serialą. Na, jei labai reikia tautinių motyvų – į siužetą galima įtraukti kokią nors laumės raganos ir kauko kovą. Aišku, su lazeriniais ginklais.

Baigiant galima pasakyti, kad festivalio lankomumas įrodė rimtą auditorijos, daugiausia jaunimo, po-

Trečiojo tarptautinio animacinių filmų festivalio „Tindirindis“ plakatas

žiūrį į animaciją. Deja, techninės brigados darbas nebuvo itin rimtas. Filmai nuolat strigo, ekrane matėsi visas failų atidarymo (vis ne iš karto pavykstančio) procesas, o vienas eksperimentinės animacijos seansas virto veikiau eksperimentu su žiūrovais: netikėtai pakeitus programą, salėje nuvilnijo maišto idėja – grupelė jaunimo buvo nusiteikusi nesijudinti iš vietos, kol sulauks numatytų rodyti animacinių filmų. Bet tai jau kita tema. Svarbiausia, kad festivalis „Tindirindis“ dar kartą atidarė langą į be galo žavų ir įvairiapypį lietuviškos ir užsienio animacijos pasaulį. Ne vien vaikams. ❧

Mergina iš nuotraukos

Komentariai projektui „Budapešto didvyriai“

BERNARDAS GAILIUS

„The woman in the picture is me“, – ši kretančios senutės juokingu balsu ištarta frazė kadaise reklamavo „Titaniką“. Man ir mano draugams ji vienu metu buvo tapusi permanentinio krizenimo šaltiniu. Filmo herojės pavyzdžiu mes tiesdavome į priekį drebančių pirštą ir pamėgdžiodami seno ligoto žmogaus balsą kartodavome: „The w... woo...man iin the piiicture is meee...“ O štai prancūzų žurnalistas ir vengrų istorikė, Philas Casoaras ir Eszter Balázs, nusprendė iš tikrųjų surasti

Projektas

Kaip tegali nutikti šiais moderniais simuliakrų ir simuliacijų laikais, pradžioje buvo nuotrauka. Labai labai garsi nuotrauka, tapusi 1956-ųjų „Vengrijos revoliucijos“, kurią toliau vis dėlto vadinsiu sukilimu, „veidu“. Paradoksalu, bet Leonardo di Caprio iš tiesų kiek primenantis vaikiną su didžiuliu šautuvu ir mergina su tvarsčiu ant skruosto tapo beveik vienodai žinomi ir Sovietijoje, ir tarp Vakarų

Sukilimas Budapešte. 1956. Iš dešinės: Julianna Sponga, jos draugas Gyuri – žuvis po kelių dienų. Russo Melchnerio fotografija

„moterį iš paveikslą“, teisingiau, „merginą iš nuotraukos“. Deja, paaiškėjo, kad ji mirė taip ir nespėjusi ištarti „The woman in the picture is me“, nors scena būtų buvusi gal net sentimentalesnė už „Titaniko“ fragmentą – tikrovė visada ryškesnė už vaizdus ekrane. Bet apie viską iš pradžių.

kairiųjų. Pirmiesiems jie tapo nusikaltėliais, antriesiems – didvyriais. Projekto autoriai pasakojo, kad vienoje iš sovietinių knygų po nuotrauka buvo tokia antraštė „Kas jie ir ko jie siekė?“ Išsikėlę tą patį klausimą sau, Casoaras ir Balázs pradėjo savo istorinį-detektyvinį tyrimą.

Pirmiausia jiems pavyko nustatyti, kad, kitaip negu vaikiną, mergina pasirodo ir kitose su Vengrijos įvykiais susijusiose nuotraukose. Pirmasis tikras postūmis tyrime įvyko, kai paaiškėjo, jog ji buvo nufotografuota ir Austrijos pasienyje kartu su besitraukiančia kitų sukilėlių grupe. Tada paaiškėjo, kad Julianna Sponga (pavardę, tiesa, pavyko sužinoti tik vėliau) nežuvo gatvių kautynėse ir sėkmingai išvyko į užsienį. Maždaug tuo pat metu tyrėjai nustatė ir tai, kad „di Caprio“, kurio tikrasis vardas buvo Gyuri, o pavardė liko nežinoma, likimas buvo kitoks. Paskui projekto autoriai ėmėsi pažinčių, telefonų knygų, kelionių į užsienį ir kitų detektyvinių metodų, su kurių pagalba galų gale sužinojo visą išties žavią Spongos istoriją.

Ji gimė 1937 m. spalio 29 d. miestelyje Tatárszentgyörgy, darbininkų šeimoje. István Sponga ir Erzsébet Tóth be Juliannos turėjo dar keturis sūnus: Jozsefą, Istváną, Károly ir Feri. Pasiėmus Antrajam pasauliniam karui, šeima persikėlė į Budapeštą, kur Juliannos tėvas pradėjo dirbti „Csepel“ metalo fabrike. Ten pat įsidarbino Istvánas ir Károly. Jozsefas prasimušė į „aukštesnį socialinį sluoksnį“ – tapo vengrų saugumiečiu, vadamosios Valstybės apsaugos tarnybos (ÁVO) pareigūnu. Motina, kaip ir priklausė, buvo namų šeimininkė.

Pačios Juliannos arba Jutkos, kaip ją vadino draugai, o dabar vadina ir biografai, profesinė karjera prasidėjo jai sulaukus septynerių. Tuomet ji ėmė dirbti pramoniniuose daržuose „Soroksár“ – viename iš Budapešto rajonų, o sulaukusi penkiolikos įsidarbino ten pat buvusiam tekstilės fabrike „Sortex“. Jau tada mergina pasižymėjo neramiu charakteriu, mėgo „gatvės vaikinių“ kompaniją ir iki septyniolikos sugebėjo tris kartus būti areštuota¹. Tikėtina, kad kaip tik tais audringos jaunystės laikais Jutka papuošė savo

¹ Tiesa, reikia pasakyti, kad projekto autoriai gal kiek per daug sureikšmina šią aplinkybę. Sprendžiant iš jų pateiktų apibūdinimų, tai buvo gana įprasti sovietų sistemoje kaltinimai „veltėdžiavimu“.

ranką tatuiruote, kurią vėliau taip pat sėkmingai pašalino Šveicarijoje.

Štai taip linksmai mergina sulaukė 1956 m. spalio. Tiksliai atkurti jos veiksmų sukilimo metu tyrėjams nepasisekė. Aišku, kad ji buvo porą kartų sužeista, nufotografuota ir išgarsėjo dar nespėjusi pasiekti Austrijos sienos (vienas fotografas ją ten atpažino kaip tik iš nuotraukos laikraštyje). Įvairiems žmonėms pati Sponga vėliau gyrėsi svaidžiusi „Molotovo kokteilis“ ir atlikusi kitų šaunių žygdarbių, tačiau neaišku, kiek jos žodžiuose buvo tiesos.

Iš Austrijos Julianna kartu su kitais pabėgėliais išvyko į Šveicariją, kurį laiką gyveno Neuchâtel, vėliau – La Chaux-de-Fonds, netoli sienos su Prancūzija. 1961 m. laivu „Oceania“ (ir vėl šmėkšteli „Titaniko“ šešėlis) ji atvyko į Australiją, kur pradėjo ramų namų šeiminingą gyvenimą ištekėjusi už kito vengro emigranto Istváno Tòtho ir pagimdžiusi jam du vaikus. 1975 m. jie laimėjo loterijoje kelis šimtus tūkstančių dolerių ir galutinai susipyrko su Jutkos šeima Vengrijoje, maniusia, kad tai didžiulis lobis, kuriuo būtina pasidalyti. Nuo 1978 m. Julianna Sponga dėl savo populiarumo buvo įtraukta į sąrašą žmonių, kuriems uždrausta atvykti į Vengriją. 1990 m. gegužės 27 d. ji mirė nuo gerklės vėžio, taip ir nesulaukusi sovietų imperijos žlugimo ir nespėjusi savo biografams pasakyti „The woman in the picture is me“. Jos pačios pageidavimu, Spongos pelenai buvo išberti į vandenyną („titanikizmo“ šioje istorijoje tikrai esama).

Vengrijoje likusi Jutkos šeima patyrė kur kas skaudesnius išgyvenimų negu ji pati. Jauniausias sūnus Feri buvo sovietų karių nušautas sukilimo pradžioje už tai, kad su kitais berniukais mėtė akmenis į pravažiuojančius tankus. Yra tam tikrų žinių, kad Károly buvo prisidėjęs prie 1956 m. sukilėlių, tačiau, matyt, sėkmingai tai nuslėpė ir toliau dirbo su Istvánu „Csepel“ metalo fabrike. Tuo tarpu Jozsefas, paaiškėjęs sesers veiklai, buvo atleistas iš ÁVO, ėmėsi nusikaltė-

lio amato ir galų gale 1966 m. buvo nuteistas mirti už žmogžudystę. Visi likę gyvi šeimos nariai sunkiai verčiasi iki pat šių dienų.

Štai ši Juliannos Spongos biografija ir sudarė projekto pagrindą. Iš tyrimo

net ir nuolat pabrėžtinai nuo politikos atsiribojantiems tyrėjams galėjo būti įdomu pabandyti per vieno žmogaus biografiją pažvelgti į platesnį kontekstą. Ir vis dėlto jie to daryti nenorėjo, o gal ir neišdrįso, pasilikę prie *earth-to-*

Sukilėliai. Antras iš dešinės odine striuke – József Szente, sukilėlių, kuriam priklausė ir Julianna Sponga (antroje eilėje pirmą iš kairės), būrio vad. Mario de Biassi fotografija

metu surinktų nuotraukų ir dokumentų Casoaras ir Balázs sudarė parodą, kurią ketina demonstruoti įvairiose šalyse. Lietuvai teko garbė būti pirmąja iš jų. Be to, projektą autoriai pristatė Vilniaus universitete surengtoje konferencijoje ir maloniai sutiko duoti interviu *NŽ-A*. Visa šia medžiaga naudojantis ir parengta jūsų skaitoma apžvalga.

Nereprezentatyvus, bet simboliškas gyvenimas

Nepaisant to, kad tyrimas patiems tyrėjams neabejotinai buvo įdomus ir turėjo nemažai detektyvinės romantikos, tenka jį kritikuoti dėl neužbaigtumo. Šiaip ar taip, Vengrijos sukilimas – tai vienas iš reikšmingiausių XX a. įvykių. Kaip ir viskas, kas susiję su sovietų ekspansija ir pasipriešinimu jai, tai nebuvo politinis įvykis griežtąja prasme, bet taip pat ir socialinis bei kultūrinis sujudimas. Todėl

earth tyrimo. Viena priežasčių, matyt, buvo ta, kad Spongos biografiją projekto autoriai laikė nelabai reprezentatyvia. Štai kaip tai pasakė jie patys: „Ji (Sponga, – B. G.) nėra labai reprezentatyvi figūra. Tokios apskritai negali būti, nes kiekvieno žmogaus gyvenimas yra unikalus ir išskirtinis. Tačiau, kita vertus, ji nebuvo paprasta mergina. Juk galų gale buvo patekusi net į kalėjimą. Žinoma, ji buvo maištinga paauglė“.

Teisybės šiuose žodžiuose, ko gero, yra. Iš tikrųjų Spongos biografija gal nėra reprezentatyvi ta prasme, kad neturi būdingiausių sukilėlio gyvenimo bruožų. Kita vertus, ji labai reprezentatyvi simboline prasme. Čia reikia pasakyti, jog projekto autoriams labai pasisekė, nes Jutkos gyvenimo istorija – tai tiesiog viso sukilimo pjūvis. Į ją atsirėmus, galima atskleisti labai daug to laikotarpio detalių, pradedant faktinėmis aplinkybėmis ir baigiant apibendrinamo pobūdžio

klausimais apie sovietų prievartą ir totalitarizmą.

Visų pirma pati biografija yra gal ir nebūdingas, tai bent maksimalus sukilėlio kelias. Sekant Spongos pėdsakais,

kus. Tai sistema, kuri tuo ir baisi, kad, viena vertus, verčia būti menku apie nieką nemažančiu žmogeliu, kita vertus, kaip tik juo būti neleidžia. Vienu ar kitu būdu ji vis tiek prieina, sugriau-

rų istorijos (*women history*) reikšmę projektui, tai interviu metu tiesiai jos paklausiau, ar tikrai lytis šiuo atveju buvo lemtingas faktorius. Štai kaip į tai atsakė istorikė: „Taip, aš taip manau. Ji (Sponga, – B. G.) norėjo sukurti šeimą, tai buvo vienas iš jos gyvenimo tikslų. Ir išsivaizduokite, kad staiga esate nubloškiamas tolyn nuo savo šalies, aplinkos, šeimos, draugų. Ji kautynėse neteko savo mylimojo. Tai visada labai sunku. Aš esu studijavusi mokslininkų darbus apie moterų dalyvavimą panašiuose įvykiuose, ir žinau, kad ši tema tikrai reikalauja kitokio požiūrio. Moterys dalyvavo revoliucijose dėl kitų priežasčių, todėl jų dalyvavimą ir vertinti reikia kitaip. Žinoma, aš nesūčiau drastiškai atskirti vyrų ir moterų, bet į tam tikrus skirtumus atsižvelgti būtina“.

Tikiuosi, kad ne man vienam atrodo, jog nieko išskirtinai moteriško šiuose argumentuose nėra. Šeima ir stabilus gyvenimas lygiai taip pat sėkmingai gali būti ir vyro tikslas. Ir lygiai taip pat, įvykus sukilimui ar revoliucijai, minėtas tikslas gali tapti nepasiekiamas. Todėl moterų istorija atrodo abejotinas paaiškinimas. Šiaip jau esu tolerancijos, lyčių lygybės ir pagarbos moterims šalininkas ir net galėčiau sutikti, kad feminizmas, kaip sąjūdis, savo laiku turėjo didžiulę, gal net lemiamą reikšmę. Tačiau tai nereikia, kad jį galima paversti mokslinė pozicija. Šia prasme moterų istorija nedaug kuo skiriasi, pavyzdžiui, nuo marksistinės istorijos.

Panašiai yra ir su „atostogomis nuo gyvenimo“ bei žmogaus-maištininko įvaizdžiu, kuriuos Balázs nusakė šiais žodžiais: „Ji mėgo atostogas nuo gyvenimo. Šis britiškojoje moterų istorijoje žinomas apibūdinimas man labai patinka. Moterys, dalyvavusios revoliucijose, mėgo atostogas nuo įprasto gyvenimo. Jutka buvo tiesiog maištininkė, atsidūrusi labai konservatyviaiame kontekste“.

Savaime suprantama, kad tokie įvykiai kaip sukilimas dažnai pritraukia avantiūriško charakterio žmones, vienodai vyrus ir moteris. Tačiau tai

Vakarų spaudoje skelbtų 1956 m. sukilimo nuotraukų rinkinys iš sovietinės Vengrijos policijos archyvų (parodos rengėjų archyvas)

galima pabūti Budapešto gatvių kautynėse, sulaukti sovietų invazijos ir sukilimo numalšinimo, kartu su būriu pabėgėlių trauktis link Austrijos sienos, ten sutikti kovų draugus, būti išsiųstiems į Šveicariją, patirti emigranto gyvenimo džiaugsmus ir vargus bei išplaukti į Australiją – vieną iš valstybių, daugeliui įkūnijusių Ostapo Benderio Rio de Žaneirą („gde vse liudi ščiastlivye i chodiat v belych štanach“).

Antra, Jutkos šeimos likimas puikiai atspindi gyvenimą sovietiniame „rojuje“. Vyriausias sūnus – saugumietis, jauniausias – sovietų auka. Du viduriniai vaikai tapo sukilėliais ir, kaip pripažino patys projekto autoriai, galėjo gatvėje susidurti akis į akį su vyriausiuoju. Be to, vienintelei merginai pasisekė emigruoti ir patirti sotų ir laimingą kapitalisto-vartotojo gyvenimą. Kiti liko vargti žiauraus vargo, o Jozsefo net tarnyba saugume negarantavo patikimo socialinio statuso ir neapsaugojo nuo mirties bausmės.

Trečia yra glaudžiai susiję su antra. Totalitarizmas paliečia visus, net metalurgijos ir tekstilės pramonės darbinin-

na bet kokį savarankiškumą ir priverčia arba paklusti, arba maištauti.

Štai čia pasiekiami Jutkos motyvų klausimą, kuris taip pat gana svarbus. Dėl ko ji tapo sukilėle? Dėl mažojo brolio žūties? Ar dėl to, kad nemėgo (tai gerai žinoma) vyriausiojo – saugumiečio? Ir kaip buvo: ji nemėgo savo brolio, kuris, būdamas saugumiečiu simbolizavo visą komunistinį režimą, ar atvirkščiai – nemėgo režimo ir todėl smerkė saugumiečiu tapusį brolių? Atsakymai į šiuos klausimus būtų leidę bent kiek pažvelgti į įdomią sukilėlių motyvacijos problemą. Tačiau užuot juos bent kiek rimčiau pagvil-denę, projekto autoriai nuėjo paprastų paaiškinimų keliu, pasiremdami keistokomis „atostogų nuo gyvenimo“ (*vacation from life*) ir žmogaus-maištininko koncepcijomis.

Moterų istorija, „atostogos nuo gyvenimo“ ir žmogaus-maištininko problema

Kadangi Balázs renginių metu pati ne kartą minėjo vadinamosios mote-

vargiai gali būti pakankamas sukilėlių elgesio ar juo labiau paties sukilimo paaiškinimas. Avantiūrizmas gali nulemti norą pakariauti, bet vargiai užtikrina pusės pasirinkimą, todėl į klausimą dėl Spongos motyvų tapti sukilele taip ir lieka neatsakyta.

Dar menčiau žmogaus–maištininko įvaizdis gali paaiškinti paties sukilimo priežastis, kurios apskritai nedaug priklauso nuo jo dalyvių asmeninių motyvų. Todėl tas maištingų Vengrijos jaunuolių, sukilusių prieš konservatyvią sovietų sistemą, išpūdis, kurio taip atkakliai laikėsi projekto autoriai, nėra visai teisingas ir veikiau laikytinas mūsų dienų kūryba, o

ne ano meto realija. Šiaip ar taip Vengrijos sukilimas buvo bandymas atkovoti valstybės nepriklausomybę, o ne įtvirtinti kokias nors neapibrėžtas „naujosios kartos“ vertybes.

Trumpai tariant, projektas įdomus, bet pavykusių jį galima laikyti tik iš dalies. Intriguoja tai, kad autoriams pavyko rasti merginą iš nuotraukos ir daug sužinoti apie jos nuotykius, tačiau platesnės potencialios galimybės liko neišnaudotos. Ir nors autoriai dar žada knygą ir filmą, kažin ar verta tikėtis kokių nors rimtesnių jų pozicijos pokyčių. „Atostogų nuo gyvenimo“ teorija pernelyg gundanti, kad jos būtų galima atsisakyti. ❏

pat yra nesažiningų darbdavių, linkusių samdyti lietuvius nelegaliai arba sudarančių dviprasmiškus darbo kontraktus, kuriuose nėra išsamiai aptariamai visi darbo klausimai. Tokie kontraktai labai dažnai užfiksuojami tik danų kalba. Lietuviai neretai pasirašo kontraktus apskritai nežinodami, ko kiais sąlygomis jie samdomi, ir visiškai pasikliauja darbdavio pažadais. Negi samdysi tokiam reikalui advokata, kuris padėtų sutvarkyti reikiamus dokumentus. Todėl atsiranda galimybė darbdaviams piktnaudžiauti, reikalaujama dirbti viršvalandžius už juos nieko nemokant ir t. t. Gerai, kad vis mažiau lietuvių susigundo dirbti nelegaliai, be jokių kontraktų ir socialinių garantijų, gaunant už tokį darbą trupinius ir pasitikint tik darbdavio sąžiningumu.

Kita problema, sunkinanti lietuvių imigrantų dalį, yra Danijos profsąjungų spaudimas. Konkurencijos baimė kartais padiktuoja, mano galva, nepriimtinius profsąjungų veiksmus. Profsąjungos, vaizdžiai kalbant, „medžioja“ lietuvių ar lenkų statybininkus, dažnai neturėdamos jokių įrodymų, praneša policijai apie galimą nelegalų darbą. Gavusi tokį pranešimą, policija turi sustabdyti darbus, kol situacija yra išsiaiškinama. Ne visada tai pavyksta atlikti lengvai ir greitai, nes daug lietuvių statybininkų dirba kaip trumpam laikui lietuvių įmonės komandiruoti darbuotojai ir neprivalo sudaryti daniškojo darbo kontrakto, nes kontraktai sudaromi tiesiogiai tarp Danijos ir Lietuvos įmonių. Tada tenka nutraukti darbą, statybininkai negauna atlyginimo, įmonės patiria nuostolių.

Teisybės dėlei nenorėčiau, kad mano apibūdinimas sudarytų tik negatyvų vaizdą. Profsąjungos atlieka svarbų ir teigiamą darbą, gindamos ne tik danų, bet ir lietuvių darbininkų interesus, reikalaujamos, kad lietuviams būtų mokamas atlyginimas pagal Danijos kolektyvinių sutarčių reikalavimus, kad nebūtų socialinio dempingo, o atlyginimai darbuotojams būtų mokami tvarkingai ir laiku.

Mažos tautos didelė tolerancija

Lietuvos ambasadorių Danijoje DEIVIDĄ MATULIONĮ kalbina BIRUTĖ JANULEVIČIŪTĖ-IVAŠKEVIČIENĖ

Lietuvai tapus Europos Sąjungos nare, lietuviai pradėjo masiškai emigruoti iš šalies.

Danija nėra tarp tų šalių, kurios be išlygų atvėrė savo valstybės duris naujesiems imigrantams iš ES šalių „naujųjų“, kaip tai padarė, pavyzdžiui, Didžioji Britanija, Airija ir Švedija.

Tačiau būtent ši šalis pirmoji pripažino Lietuvos Valstybę 1990 m.

Kiek lietuvių šiuo metu gyvena Danijoje? Kiek jų atvyko į šią šalį Lietuvai tapus ES nare?

Ambasadros turimais duomenimis, kuriuos gauname iš Danijos statistikos bei migracijos tarnybų, šiuo metu Danijoje gyvena, dirba ar mokosi šiek tiek daugiau nei du tūkstančiai lietuvių. Aš čia kalbu apie ilgesnį laiką šioje šalyje gyvenančius tautiečius, kurie turi vadinamuosius nuolatinis gyve-

nimo ir darbo leidimus. Tačiau nemažai lietuvių atvyksta trumpalaikiam darbui, praktikai ar studijoms, ir danų statistika jų skaičiaus nefiksuoja. Manau, kad jų būtų antra tiek. Vasarą gerokai padaugėja lietuvių, kurie uždarbiauja danų ūkiuose. Šie ilgam nepasilieka ir rudenį grįžta namo. Deja, tam tikra dalis dirba nelegaliai, nors manau, kad jų yra daug mažiau nei dirbančių pagal darbo kontraktus. Apskritai Kopenhagos gatvėse automobiliai su lietuviškais numeriais jau nebe retenybė.

Su kokiomis problemomis dažniausiai susiduria naujieji imigrantai iš Lietuvos?

Matyčiau porą rimtesnių problemų, su kuriomis susiduria į Daniją uždarbiauti atvykstantys lietuviai. Kaip ir bet kurioje kitoje šalyje, Danijoje taip

Kokie esminiai danų mentaliteto bruožai paskatino sparčią šios šalies kultūrinę ir ekonominę plėtrą?

Tai sudėtingas klausimas, ir jei šiandien galėčiau išskirti produktyviausius danų mentaliteto bruožus, tai būčiau labai populiarus šioje ša-

Joakim Skovgaard. Ganyklose. 1881

lyje. Pačioje Danijoje yra įvairių vertinimų, įvairių socialinių teorijų. Visų pirma galėčiau išskirti danams būdingą pragmatiškumą, ūkiškumą. Sakyčiau, tai ir šiaurietiškas paprastumas, netgi asketiškumas. Forma jiems mažiau aktuali nei turinys. Danai, kaip senas tradicijas turinti pirklių tauta, yra labai verslūs, „užuodžia“, kur galima uždirbti, sugeba išnaudoti ekonomikos nišas. Danijoje yra apie šimtas įmonių – pasaulinių lyderių siaurų nišų rinkose. Dėmesys mokslui, moksliniams tyrimams, verslo imlumas inovacijoms, didelė taikomųjų mokslų graža taip pat yra labai svarbi Danijos visuomenės varomoji jėga.

Lojalumas valstybei ir įstatymams yra reikšmingas Danijos pilietinės visuomenės bruožas, turintis įtaką ir ekonomikos plėtrai. Danijoje beveik nėra korupcijos. Verslas daugiausia yra švarus. Piliečiai laikosi įstatymų, iš esmės nustatančių liberalias veikimo sąlygas.

Žvelgiant į istorinę praeitį, didelę įtaką dabartiniam produktyviam danų mentalitetui padarė žymus danų teologas ir rašytojas Nikolai Grundtvigas, XIX a. viduryje suformulavęs teoriją, kad tik apsišvietęs, modernus valstietis gali sukurti modernią, klestinčią Daniją. Jo pastangų dėka

visoje Danijoje pačių ūkininkų iniciatyva kūrėsi mokyklos (vadinamosios *højskole*), kuriose buvo mokomi ne tik ūkininkų vaikai, bet ir suaugusieji. Didelis dėmesys buvo skiriamas švietimui apie modernius ūkininkavimo būdus, naujausius agronomijos, selekcijos metodus. Žemės ūkis pradėjo kilti kaip ant mielių, danai vieni iš pirmųjų pasaulyje suvokė savanoriško kooperatinio ūkininkavimo naudą. Intensyvus ir modernus žemės ūkis sudarė sąlygas kitoms ūkio šakoms augti. Visa tai tapo galingu postūmiu šalies ekonomikai, kuri labai sparčiai plėtojosi XIX–XX a. sandūroje. Danija yra viena iš labiausiai ekonomiškai išsivysčiusių pasaulio valstybių.

Kas, Jūsų nuomone, turėjo didžiausios įtakos danų pilietiniam aktyvumui?

Visų pirma tai tūkstantmetė valtybingumo tradicija, kurią tik kartą, penkeriems metams, nutraukė hit-

lerinės Vokietijos okupacija. Danijoje stiprus tautinis mentalitetas, pasididžiavimas savo valstybe, kiekvieno žmogaus pojūtis, kad ir jis dalyvauja politiniame gyvenime, kad yra atsižvelgiama į žmonių lūkesčius. Rinkimuose į parlamentą ar vietinius rinkimus dalyvauja stebėtinai didelis skaičius rinkėjų, ne mažiau 80%. Mums dažnai nesuvokiama, kaip tai gali būti: juk niekas į rinkimus nevaro, tai laisvas kiekvieno piliečio apsisprendimas.

Lietuvoje retsykiais pasigirsta nuomonių, reiškiančių abejonę Lietuvos narystės ES prasmingumu. Ar danams narystė ES davė realios naudos? Jeigu taip, kokios konkrečiai?

Daniją jau galima vadinti ES senbuve – ji šioje organizacijoje yra nuo 1973 m. Tačiau kaip ir Didžioji Britanija ji nėra gilios integracijos šalininkė. Danijoje vyrauja nuomonė, kad Europos integracijos lastelė turi būti nacionalinė valstybė, federalizmas jai nėra priimtinas. Visuomenė praktiškai pasidalijusi po lygiai į ES šalininkus ir priešininkus. ES referendumai vyksta labai sunkiai, du apskritai pralaimėjo. Todėl ir Danijos narystė ES yra šiek tiek „apipešiota“. Danija nėra euro narė, nors visus narystės kriterijus seniai vykdo. Ši šalis nedalyvauja ES gynybos ir saugumo politikoje, taip pat tik iš dalies dalyvauja sprendžiant ES vidaus ir teisingumo klausimus.

Narystės ES skeptikų yra visur, tačiau jie nepasiūlo jokios geresnės alternatyvos. ES Europai reiškė susitaikymą, susivienijimą ir saugumą. Tai bene puikiausias politinis projektas šiuolaikinės Europos istorijoje. Tai ir bendra rinka, galimybė laisvai prekiauti, keliauti, įsidarbinti, mokytis, ar, išėjus į pensiją, išgyti nekilnojamoji turtą ir apsigyventi, pavyzdžiui, šiltesniuose Viduržemio jūros kraštuose. Danai tai puikiai suvokia ir šią galimybę sėkmingai išnaudoja.

Danų tauta garsėja savo tolerancija. Koks konkretus danų tolerancijos pa-

vyzdys paliko stipriausią išpūdį Jums asmeniškai?

Danijoje dirbu penkerius metus. Iš tiesų danai yra tolerantiški kitų tautų tradicijoms, istorijai, tikėjimams, politiniams įsitikinimams, kitos seksualinės orientacijos asmenims. Jie sugeba kultūringai diskutuoti nebandydami bet kokia kaina primesti savo nuomonės. Pastaruoju metu matyti problemų dėl požiūrio į imigrantus musulmonus, tačiau tai nėra specifinė Danijos, bet veikia viso Vakarų pasaulio problema.

Mane labiausiai sujaudino vienas pavyzdys, puikiai rodantis danų toleranciją, pagarbą mūsų tautos istorijai. Atokiame Šiaurinės Jutlandijos mieste Thistede po Antrojo pasaulinio karo 1945–1947 m. buvo įkurta karo pa-

bėgėlių stovykla, kurioje vienu metu buvo apgyvendinta 800 lietuvių pabėgėlių. Stovyklos teritorijoje lietuviai pastatė didelį, gražų lietuvišką kryžių, sukūrė išpūdingą Vyties mozaiką ir betoninį Gedimino stulpų paminklą su lietuvišku įrašu: „Mūsų troškimas – tėvynės laisvė“. Ilgainiui stovykla buvo panaikinta, lietuviai emigravo į kitas šalis. Tačiau iki šių dienų vietinė miesto savivaldybė skiria pinigų šių paminklų priežiūrai ir, jei reikia, remontui, jie netgi buvo įtraukti į vietinės reikšmės paminklų sąrašą. Šie paminklai neturėjo jokio ryšio su Danija, Lietuva kaip valstybė neegzistavo, mažai kas iš danų žinojo, kas apskritai yra toji lietuvių tauta. Tačiau nepaisant visko, paminklai nebuvo palikti likimo ir gamtos valiai. Štai kur sektinas tolerancijos ir pagarbos pavyzdys! ❧

„draugais“ ir gana darniai brėžė būsimą valdžios pasidalijimą. Tačiau po rinkimų derybos dėl bendros vyriausybės baigėsi nesėkme, PS ir Platformos iš meilės ir idėjinio artumo sudaryta santuoka iširo nė nepradėjusi gyvuoti. PS ministras pirmininkas Kazimierzas Marcinkiewiczius sudarė vyriausybę, už kurią lapkričio 10 d. balsavo mažesnės parlamento frakcijos: Savigyna (*Samoobrona*, 11% balsų, 56 vietos), kurios lyderis – populistas ir aferistas Andrzejus Lepperis ir Lenkų šeimų lyga (*Liga Polskich Rodzin*, 10% balsų, 34 vietos) – radikalūs nacionalistai; o buvusi Kaczyńskių partijos sąjungininkė Platforma balsavo prieš.

Lenkijos spaudoje tokia įvykių eiga sukėlė daug diskusijų, prieštarų scenarijų kūrimo bangą bei tolesnių staigmenų lūkesčius, jos visuomenėje – pasimetimą ir (iš dalies) nepasitenkinimą, tuo tarpu Vakarų Europos žiniasklaidai buvo daugiau negu aišku, kas vyksta Lenkijoje. Galima buvo sužinoti, kad laimėjus dvynių partijai ir atribojus Platformą nuo įtakos valdžiai, prasidėjo įtarių laisvosios rinkos atžvilgiu klerikalų, skelbiančių pasenusias pažiūras į šeimą ir žemės ūkį, valdymas (*The Economist*). Užsienio politikoje išivyravusios antieuropietiškos, nacionalistinės tendencijos, o išrinktas prezidentas – nacionalistas ir katalikas, keliantis grėsmę „homoseksualų teisėms“ (*La Stampa*). Pastebėtina, kad šiame fone Lietuvos spauda pasirodė ypač santūri ir nelinekusi supaprastinti reikalo. „Veido“ vertinimu, Lenkijoje į valdžią atėję tradiciniai konservatoriai su stipria dekomunizacijos programa, o „Lietuvos rytas“ (dažnai nusirašantis nuo kairiosios *Gazeta Wyborcza*) paskelbė, kad ideologinis laimėjusios partijos ryškumas visai nedaug teleidžia pasakyti apie jos valdžios stilių bei veiksmingumą. Lietuvos spauda taip pat nepasidavė Vakarų žiniasklaidoje paplitusiam Platformos ir PS ideologiniam supriešinimui.

Iš tiesų abi partijos turi daug daugiau svarbių idėjinų sąlyčio taškų ne-

Po Lenkijos rinkimų

KATARZYNA KORZENIEWSKA

Lapkričio 10 d., bent jau šį kartą, baigėsi Lenkijoje nuo rugsėjo 25 d. besitęsianti gana netikėtų politinių įvykių serija. Jau tą dieną vykusių Seimo rinkimų rezultatai buvo visiems staigmena: laimėjo dvynių Kaczyńskių partija „Teisė ir Teisingumas“ (*Prawo i Sprawiedliwość*, 27% balsų, 155 vietos Seime, toliau – PS), gerokai pralenkdama ilgalaikę apklausų lyderę Piliečių platformą (*Platforma Obywatelska*, 24% balsų, 133 vietos). Po dviejų savaitių įvykę prezidento rinkimai dar kartą patvirtino PS persvarą: laimėjo šios partijos kandidatas Lechas Kaczyńskis. Jo pergalę vėlgi nulėmė paskutinė priešrinkiminė savaitė, nes ligi tol bent keliais procentais jį visą laik lenkė Platformos kandidatas Donaldas Tuskas. Reikėtų pridėti, kad

pati PS nustebo dėl savo pergalės masto, o drauge – kaip vėliau paaiškėjo – ir Platforma, apstulbinta pralaimėjimo dviem frontais, „išsidavė“, kad neturi jokio avarinio plano.

Tokioje atmosferoje abi partijos pradėjo kalbėti apie koaliciją ir bendros vyriausybės sudarymą. Beje, apie tai buvo kalbama jau keletą metų, maždaug nuo 2003-ųjų, kai valdantieji postkomunistai patyrė gilią vidaus bei valdymo krizę ir paaiškėjo, kad apie antrą kadenciją jie negali nė svajoti. Nuo to laiko politinė padėtis ir apklausų rezultatai pripratino rinkėjus, iš dalies ir politikus, kad po 2005 m. rugsėjo rinkimų PS ir Platforma valdys kartu. Išibėgėjus rinkimų kampanijai, abiejų partijų santykiai priminė *antante cordiale*, vieni kitus vadino

gu skirtumų. Abi savo šaknimis (t. y. pirmiausia lyderių biografijomis) siekia Solidarumo sąjūdį, abi susiformavo 1997 m. skylant valdančiajam dešiniųjų blokui. Abi priklauso centro dešiniųjų kryptčiai, ir bent jau iki rinkimų atrodė, kad nė viena negali ir nesiekia monopolizuoti šios politinės scenos dalies; veikiau galima buvo pastebėti abipusį papildymą ir sričių pasidalijimą. Brolių Kaczyńskių partija – labiau valstybininkai, siekiantys stiprios, patikimos valstybės ir į ekonominius klausimus žiūrintys kaip į „neišvengiamą blogybę“, į kurią reikia atsižvelgti valdant šalį. Tuo tarpu Platformą galima apibūdinti kaip „senliberalus“, kurie tiki rinkos ekonomika, laisve bei verslumu. Sąlygas jiems skleistis privalo užtikrinti valstybė.

Neįvykusios koalicijos narių vertybinės ir ideologinės nuostatos taip pat sutapo (nors gal ir dėl kiek skirtingų motyvų): jų požiūris į dekomunizaciją, dorovinius klausimus (abortų, homoseksualų „teisių“ ir pan.), Bažnyčią ir plačiau – katalikybę bei jos vaidmenį visuomenėje iš esmės nesiskyrė. Platforma netgi stengėsi įvairiais būdais pabrėžti savo konservatyvumą šioje srityje. Regis, neatsitiktinai Tuskas

viešai prisipažino, kad po Jono Pauliaus II mirties atsivertė į katalikybę, o nuo žiniasklaidos neslėpė savo ką tik įvykusios bažnytinės santuokos su... savo žmona, kurią vedė prieš 20 metų sudarydamas tik civilinę santuoką. Tai įdomu, ypač jeigu prisiminsime, kokios tendencijos šiais klausimais vyrauja Europos liberalų partijose. To tarsi nepastebėjo Vakarų žurnalistai, ieškodami ryškaus ir vienaprasmio kontrasto tarp klerikalo, nacionalisto Kaczyńskio ir liberalaus, europietiško ir pažangaus Tusko.

Radę bendrus pagrindus, būsimos koalicijos partneriai dar gerokai prieš rinkimus tarsi pasidalijo valdymo sritis. PS siekė vadinamųjų „jėgos ministerijų“: vidaus reikalų ir administracijos, nacionalinės gynybos, teisingumo bei specialiųjų tarnybų koordinavimo, Platformai užleisdami ekonomikos bei užsienio reikalų tvarkymą. Atrodo, kad ir politikams, ir rinkėjams toks pasidalijimas buvo priimtinas ir netgi „natūralus“: iki šiol apie 70% lenkų apklausose sakosi tikintys, kad Platformos ir PS koalicija šaliai būtų buvusi naudinga.

Kodėl šioms partijoms vis dėlto nepavyko sudaryti koalicijos? Šis klausi-

mas, atrodo, nukreiptas į jau užsklęstą, nors ir artimą praeitį, iš tiesų yra esminis, norint bent kiek prognozuoti dvynių valdžios veikimą Lenkijoje.

Nesudarytos koalicijos politikai ir šiaip politinių įvykių stebėtojai tarsi pavėluotai pastebėjo vieną labai svarbų pokytį politinėje scenoje, kurį bent iš dalies rodė apklausos, atliktos rinkimų kampanijos pradžioje. Iš žaidimo iškrito postkomunistai, kai nuo ligtolinės Kairiųjų demokratų sąjungos (*Sojusz Lewicy Demokratycznej*, toliau – SLD) atskilo dėl partijos vidaus valdymo bei besikartojančių korupcinių aferų valdančiųjų kairiųjų sluoksniuose nepatenkinta Lenkijos socialdemokratija (*Socjaldemokracja Polska*). SLD iškeltas kandidatas į prezidentus Włodzimierz Cimoszewiczius, remiamas prezidento Aleksandro Kwaśniewskio ir turėjęs rimtų šansų laimėti, likus kelioms savaitėms iki rinkimų atšaukė savo kandidatūrą. Seimo rinkimuose SLD gebėjo surinkti 11% balsų ir gavo 55 vietas. Platforma ir PS netgi nepastebėjo, kad liko vieni mūšio lauke ir gali kautis dėl visos, nedalomos valdžios.

Nereikėtų pamiršti, kad parlameto ir prezidento rinkimų kampanijos lai-

GIEDRĖ JANKEVIČIŪTĖ
PASIVAİKŠČIOJIMAI PO
ROMA
SU GIOVANNA

Dviejų moterų pokalbis apie miestą, kurį jos pažįsta ir myli, virto knyga. Meno istorikė Giedrė Jankevičiūtė kalbino dailės kūrinių restauratorę Giovanną Lozoraitis, kilusią iš garsios aristokratų giminės Pignatelli, ambasadoriaus Kazio Lozoraičio žmoną. Pokalbiai sukosi apie viską – Romos architektūrą ir kiną, madas ir tapybą, žmones ir garves. Iš knygos puslapių veržiasi gyvenimas Amžinajame Mieste, kur kasdieną neišskiriamai pinasi su istorija, o geras maistas pataiso nuotaiką, gadinamą prastos politikos.

Keli šimtai nuotraukų – archyvinų, menančių *dolce vita* laikus, ir naujų, parodančių Romą tokią, kokia ji yra šiandien, – ši knyga daro ir tikrą vadovą keliautojai.

išsamus „Aidų“ leidyklos katalogas internete: <http://www.aidai.lt>

ko sutapimas pavertė jas abi didžiaja dalimi prezidentine kampanija. Pastaroji – įdomesnė visuomenei, o ir ją planuoti ir organizuoti partijoms paprasčiau ir pigiau. Ši aplinkybė dar labiau sustiprino tuos veiksmus, kurie natūraliai vertė abi, dabar jau konkuruojančias partijas išryškinti tarpusavio skirtumus. Deja, čia neišvengta netgi asmeninių įtampų ir ižeidimų. Antai tuo metu įtakingas Kaczyńskio štabo narys pasiskelbė turįs duomenų, kad Tusko senelis karo metu stojo savanoriu į Vėrmachtą. Ši informacija tiesiogiai nelietė Platformos kandidato asmens, tačiau turint omeny lenkų jautrumą viskam, kas susiję su Antroju pasauliniu karu bei santykiais su vokiečiais, buvo aišku, kad šitaip norima Tusku ne itin rafinuotu būdu pakenkti. Tiesa, informacija pasirodė mažų mažiausiai netiksli, Kaczyńskis Tusko atsiprašė, o dezinformaciją paskleidusį savo bendradarbį pašalino, tačiau nuoskauda pasiliko...

Buvo iškelti viešumon ir dalykiškesni skirtumai, bet svarbiausia – pasireiškė skirtingos abiejų kandidatų į prezidentus (drauge ir partijų) strategijos elektoratui laimėti. Apskritai galima pasakyti, kad Tusko štabas siekė sukurti teigimą, patrauklų savo kandidato įvaizdį. Šis vengė pasisakymų, kurie galėtų kam nors nepatikti ar šiaip sukelti kontroversiją, bet drauge tarsi atsisakė prisiimti realių politinių įsipareigojimų ir duoti konkrečių pažadų. Tuskas veikiau norėjo pristatyti būsiąs modernus, europietiškas, kultūringas valstybės vadovas. Kitaip tariant, Tusko laimėjimas būtų galėjęs reikšti savitą „dešiniojo Kwańniewskio“ variantą, kai prezidentas mielai rodosi tarp užsienio įžymių politikų, bet šalyje lieka gana neveiklus. Dėl to Tuskas iki pat paskutinės savaitės prieš antrąjį rinkimų turą pirmavo apklausų lenktynėse.

Kaczyńskis veikė priešingai, nevengė vienaprasmių pasisakymų ir žadėjo maistą alkstantiems lenkų vaikams, darbą – uždarytų anglies kasyklų darbininkams, palankesnes sąlygas bei darbo (tiksliau – įdarbinimo) išlaidų

sumažinimą – verslininkams, teismų reformą, baudžiamojo kodekso sugriežtinimą ir nusikalstamumo mažėjimą – nusikaltimų aukoms ir šiaip nesaugiai besijaučiantiesiems. Žodžiu, kaip dera tikram populistui – visiems viską.

Dar vykstant seimo rinkimų kampanijai, Kaczyńskis aiškiai perėmė diskusijose iniciatyvą, iškeldamas „solidariosios Lenkijos“ lozungą prieš Tusko skelbiamą „laisvės Lenkiją“. PS kandidatas aiškino, kad Tusko siūloma laisvė tereikia laisvę turtingiesiems, o skurstantys ir silpnieji, kuriems reikia solidarumo, pamirštami ar netgi ignoruojami. Pradėdamas šią diskusiją, Kaczyńskis primetė jos kontekstą ir sau palankias prasmes bei kriterijus, žinodamas, kad jos atitinka ir visuomenėje vyraujančias nuotaikas bei nuostatas. Jis sėkmingai priverė savo priešininką atsakinėti į priekaištus ir kritiką, o Tuskas (ypač kritiniu, paskutiniu rinkimų kampanijos tarpsniu) nesugebėjo perimti iniciatyvos. Vietoj to jis įtraukė į savo „programos“ spektrą ir Kaczyńskio dažnai keliamus socialinius klausimus, tačiau dėl to jau pasirodė rinkėjams nepatikimas. Buvo matyti, kad europietiškojo liberalo štabas priprato prie savo kandidato persvaros, prarado būtiną budrumą ir laiku nepastebėjo, kad ši pavojingai sumažėjo. Tuo tarpu pasirūpinęs gauti ir įtakingos stoties *Radio Maryja* viešą paramą, Kaczyńskis galutinai persvėrė svertus savo naudai. Už jį savo rinkėjus pakvietė balsuoti ir į antrą turą nepatekęs Lepperis. Dvynių strategijos veiksmingumą patvirtino ir galutiniai rinkimų rezultatai. Juos palaikė skirtingo amžiaus, išsilavinimo rinkėjai iš įvairių gyvenamųjų vietų, anksčiau balsavę už skirtingas partijas (pavyzdžiui, 25% postkomunistų elektorato). Tuo tarpu

Tusko elektoratas išliko labiau elitinis, jis pritraukė tik didesnę dalį jaunimo, išsilavinusių žmonių ir didmiščių gyventojų.

Pradėtos derybos dėl koalicijos sudarymo nuo pat pradžių vyko labai sunkiai. Paaiškėjo, kad pirminis pasidalijimas „įtakos sritimis“ (valstybės valdymo aparatas – ekonomika

Seimas ir senatas. Varšuva

ir užsienio reikalai) abiem pusėms nebepriimtinas (pavyzdžiui, Platforma panoro svarbios vidaus reikalų ministerijos, o PS socialiniams įsipareigojimams vykdyti reikėjo realios įtakos valstybės finansams ir ekonomikai). Tačiau kito, priimtinesnio kompromiso laimėjusios partijos nesugebėjo surasti. Situaciją papildomai „pakaitino“ pareigas einantis prezidentas Kwańniewskis, paskelbdamas, kad jeigu koalicija nebus sudaryta, jis pasiryžęs paleisti ką tik išrinktą seimą. Nurodė netgi konkrečią galimą naujų rinkimų datą – 2006 m. sausio 6 d. Tai dar labiau suaktyvino mažesnes parlamentines partijas: Savigną ir Šeimų lygą. Jos pasiūlė broliams Kaczyńskiams alternatyvią koaliciją (kurios sudarymas, beje, nebuvo labai tikėtinas), jau nebe vien tik vildamosi gauti realios politinės naudos. Kaip rodė apklausos, po rinkimų PS visuomenėje tapo dar populiarsnė. Pakartotini rinkimai galėtų reikšti dar didesnę jos laimėjimą kaip tik šių mažesniųjų partijų sąskaita.

Kitaip sakant, joms tektų kovoti už išlikimą seime, taigi jos buvo suinteresuotos išlaikyti esamą padėtį ir palaikyti tegul ir vien PS sudarytą

Seimo rūmai. Posėdžių salė. Varšuva

mažumos vyriausybę. Galiausiai šis scenarijus ir buvo įgyvendintas.

Tokią įvykių eigą galima vertinti, aišku, „psichologizuotai“, tariant, kad nesudarytos koalicijos partijų įtakingus politikus užvaldė emocijos. Tokiu atveju būtų galima manyti, kad dvyiniai ir jų bendražygiai „pajuto jėgą“ ir instinktyviai stengėsi išspausti iš esamos, sau itin palankios situacijos visą įmanomą naudą, nesiskaitydami su kaina ar nepastebėdami jos (t. y. visos, nedalomos politinės atsakomybės už valdymą). Tuo tarpu Platformos veikėjai, akivaizdžiai neturėdami jokio „atsarginio plano“ pralaimėjimo atveju, sutriko, nesugebėjo greitai ir teisingai įvertinti savo galimybių naujoje, netikėtoje padėtyje ir ėmė siekti nerealių tikslų, o tai sutrukdė gauti netgi tai, ką gauti buvo įmanoma.

Psichologinis momentas, be abejo, atliko iš pradžių svarbų vaidmenį. Tačiau emocijos atslūgo, ir dabar, norint prognozuoti naujos vyriausybės veiksmus ir strategiją, manytina, kad politikai iš pat pradžių elgėsi racionaliai, siekdami anksčiau apibrėžtų tikslų. Štai tuoj po rinkimų PS tarytum tikslingai darė viską, kad nugalėtų ją Platformą pažemintų ir priverstų

ją kuo garsiau ir nuolankiau prisipažinti pralaimėjus. PS atmetė buvusių draugų keltą seimo vicepirmininko kandidatūrą, prikišdama jam „neapykanta“ ir „atvirai priešišką nusistatymą“ Kaczyńskių partijos atžvilgiu.

Vietoj jo PS balsais buvo išrinktas kontroversiškas populistas, praėjusią kadenciją pasižymėjęs kaip seimo darbu trikdę radikalas Lepperis. Po tokių ir dar kelių panašių laimėtojų veiksmų ilgai puoselėtos koalicijos idėjos jau nebebuvo galima išgelbėti, nors abi partijos

ir skelbėsi turinčios valios ją sudaryti. Ieškant racionalių tokios įvykių eigos pradų, galima išskirti du scenarijus, kurie stipriai tarpusavyje nesiskiria ir abu logiškai veda į panašią ateities prognozę.

Pagal pirmąjį scenarijų PS vadovai gal ir norėjo koalicijos su Platforma, bet tik tokios, kur ši būtų labai aiškiai „pastatyta į vietą“ ir né nebandytų siekti lygiaverčio partnerio vaidmens (nors tam ir būtų turėjusi pagrindo, atsižvelgiant į rinkimų rezultatus). Kitaip tariant, Kaczyńskiems buvo priimtina tik koalicija su labai silpna Platforma. Dar rinkiminės kampanijos metu Lechas Kaczyńskis prasi-tarė, kad jo varžovas Tuskas išsivėlęs į nepageidautinus ryšius su įtartinais (suprask: kilusiais iš komunistinių spectarnybu) verslininkais, kurie ir dabar nevengia korupcijos bei kenkia valstybei. Jeigu šitas pasisakymas buvo kas nors daugiau negu tik tuščias priešrinkiminės kovos elementas, tai gal Kaczyńskiai bijojo, kad valdant kartu koalicijos partneriai trukdys įgyvendinti nuoseklaus valstybės valymo koncepciją ir užbaigti dekomunizaciją. Čia reikėtų paaiškinti, kad dvyiniai esminiu savo politinės pro-

gramos punktu laikė ir skelbė dekomunizaciją, suprantamą kaip iš Liaudies respublikos laikų paveldėtų ryšių tarp verslo, slaptųjų tarnybų, politikos ir nusikalstamojo pasaulio tinklo sutraukymą. Dėl to buvo žadama, pavyzdžiui, peržiūrėti daugelį valstybės turto privatizacijos bylų (įtariant korupciją ir nuostolį valstybei), reformuoti visas spectarnybas, kai kurias netgi panaikinti, radikalčiai pagerinti teismų darbą ir veiksmingumą bei įvykdyti teisėtvarkos tarnautojų (teisėjų, prokurorų) liustraciją bei profesinę verifikaciją.

Ši itin radikalų planą, nukreiptą prieš nusistovėjusią „tvarką“, kurios taisyklės veikia ir politikos sferoje (nesvarbu, ar valdo kairieji, ar dešinieji), ir be papildomų trukdžių įgyvendinti turėjo būti itin sunku. Kadangi Platforma nenorėjo užimti pasyvaus ir silpno „partnerio“ pozicijos, o būdama stipresnė būtų galėjusi apsunkinti ir taip jau sudėtingą užduotį, tai Kaczyńskiai galėjo nuspręsti pritaikyti antrą scenarijų, t. y. apskritai atsisakyti koalicijos, valdyti patys, tikėdamiesi pigiai nupirkti mažesnių partijų pritarimą. PS pirmininko Jaroslavo Kaczyńskio iškeltas kandidatas į premjerus Marcinkiewiczius, atrodo, sąmoningai priėmė jam siūlomą vairuotojo vietą mašinoje, kuri vairuojama iš galinės sėdynės (pats Jaroslavas atsisakė tapti ministru pirmininku, bijodamas taip pakenkti brolio dvynio prezidentinei kampanijai). Tikėtina, kad įvykdę išsikeltą valstybės dekomunizacijos uždavinį, PS vadovai nedvejodami atšauks Marcinkiewicziaus vyriausybę ir pasidalys valdžia su tam kartui išduotais „draugais“ – Platforma. Kodėl gi PS turėtų tai padaryti?

Čia reikėtų prisiminti pirminį pasidalijimą tarp PS ir Platformos. Atrodo, kad pirmoji turi programą vidaus politikai ir šiek tiek prityrusių politikų jai vykdyti. Kur kas prasčiau su ūkiu ir užsienio politika. Šioms sritims tvarkyti naujoje vyriausybėje parinkti beveik atsitiktiniai, „greito-siomis“ atrasti žmonės, kurie iki šiol

pasižymėjo kaip geri ekspertai teoretikai, bet ne privalantys spręsti ir prisiimti su tuo susijusią riziką politikai. Iš to galima suprasti, kad iki šiol buvusi gana aktyvi Lenkijos užsienio politika taps užkonservuota, t. y. bus palaiškoma ir tęsiama tai, kas jau pasiekta. Tačiau Lenkijos, kaip vidutinės valstybės, interesai negalės būti užtikrinti laikantis pasyvios, „minimalios“ politikos. Beje, naujoji vyriausybė jau sugebėjo pademonstruoti neprofesionalumą užsienio reikalų srityje, pavyzdžiui, į oficialųjį premjero *exposee* įtraukdama informaciją apie neviešai vedamas derybas su JAV dėl Lenkijos dalyvavimo „priešatominio skydo“ programoje. Išrinktojo prezidento dėmesys irgi sutelktas į vidaus reikalus: jis iš karto paskelbė, kad jam svetima Kwaśniewskio gausių kelionių į užsienį politika ir kad prezidentūra – ne kelionių agentūra. Kai kas Lietuvoje dėl to darė išvadą, kad Lenkija šitaip atsisakys gerų santykių su Lietuva demonstravimo, o atsisakius ritualų, bus galima tikėtis dalykiškesnio bendradarbiavimo. Sunku to tikėtis, nes valdančioji partija neturi nei noro, nei potencialo tokiai veiklai. Naujas užsienio reikalų ministras Stefanas Melleris (pagal išsilavinimą istorikas, iki šiol ambasadorius Maskvoje) parinktas, atrodo, tam, kad patiktų Europai ir nuimtų nuo naujos vyriausybės Vakaruose išsigalėjusį antieuropietiško ir nacionalistinio uždarmo įvaizdį. Niekas neleidžia manyti, kad jis ar jo aplinka turėtų kokių nors idėjų Lenkijos regioninei politikai suaktyvinti. Todėl šiuo tarpsniu vienintelė realaus bendradarbiavimo sritis – energijos šaltinių diversifikacija, o konkrečiai – būtinybė sutrukdyti Rusijai ir Vokietijai tiesti dujotiekį po Baltijos jūra aplenkiant Lenkiją ir Baltijos valstybes. Čia PS paskelbė daug griežtų deklaracijų, o jų įgyvendinimas neišvengiamai reikalautų regioninio bendradarbiavimo, ir pirmiausia su Lietuva. Tai užsienio politikos tikslų minimumas, gerai derantis prie dvynių programos, skirtos vidaus politikai. Tik daug sunkiau pasiekiamas...

Tad manytina, kad savarankiškai pasiekus užsibrėžtus vidaus politikos tikslus (dekomunizacija, teismų ir spectarnybų reforma), valdančiajai partijai gali greitai prireikti politinio partnerio, kuris turėtų bent programinio potencialo dalytis su ja atsakomybe už užsienio politiką. Tokia partija iš dabartinės perspektyvos galėtų būti tik atstumtoji Platforma.

Panašiai gali klostytis padėtis Kaczyńskių partijai siekiant realizuoti gana plačią socialinės rūpybos programą. Ją, kaip artimą sau, remia mažesnės partijos (Seimų Lyga ir Savigyna), kurių dėka seime buvo pareikštas pasitikėjimas PS vyriausybei. Šios partijos idėjiškai ir praktiškai (dėl savo elektorato nuostatų) turi labai daug sumanymų kaip leisti valstybės pinigų, bet kur kas mažiau – kaip jų gauti. Šioje srityje Tusko bendražygiai gali turėti kur kas daugiau (nors valdančiosios partijos ir nelabai mėgiamų) pasiūlymų, į kuriuos galiausiai teks atsižvelgti (antai mokesčių reforma, sveikatos apsaugos finansavimo reforma ir pan.), ypač turint omeny PS valstybės reformų planus. Kaip žinia, pertvarkymai – tegul ir patys geriausi – iš pradžių išsekina biudžetą.

Ar iš viso to galima daryti išvadą, kad žiūrint iš Lietuvos politikos taško Lenkija dabar bus dar neįdomesnė? Iki šiol galėjome bent pasižiūrėti į Lenkijos prezidentą, atvažiuojantį į Vilnių su žmona švęsti savo vestuvių metinių ir stebėti gražiai angliškai bendraujančius abiejų valstybių vadovus bei pirmąsias damas. Apie nuoskaudų pamiršimą, skriaudų atleidimą, bendrus

tikslus bei strateginę partnerystę taip pat esame daug girdėję. Pesimistai sakyks – dabar nė to nebebus, optimistai gali tikėtis dalykiškesnio bendravimo. Bet kuriuo atveju bent jau iš pirmo žvilgsnio – neįdomu.

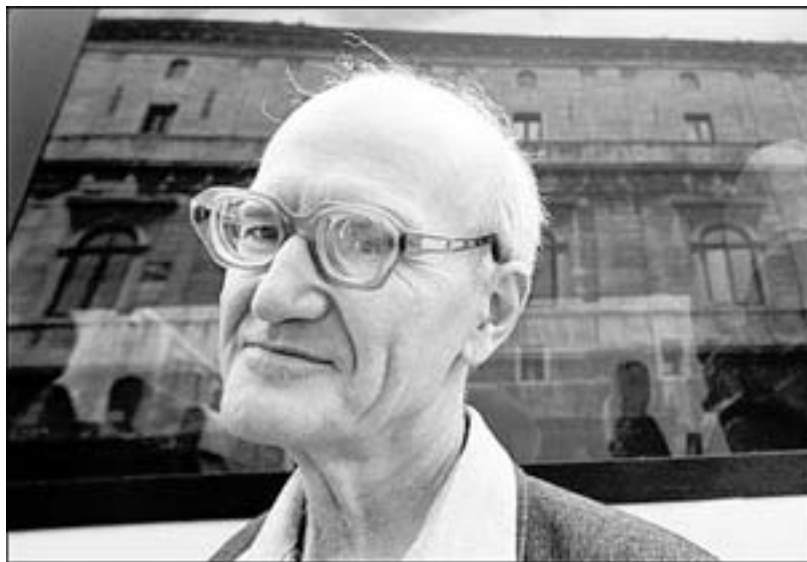
Tačiau iš antro – lenkai žada bent pabandyti imtis labai drąsaus ir įdomaus eksperimento, kuris aktualus daugeliui regiono šalių, tarp jų ir Lietuvai. Dvynių Kaczyńskių siūloma dekomunizacija – labai plati ir ambicinga programa, kurios įgyvendinimas pažeis ne tik įvairių atmainų vietinių oligarchų interesus. Jeigu toji dekomunizacija apskritai prasidės, tai ją stebės ir didelės kaimynės (ankstesniųjų specialiųjų tarnybų ryšiai toli peržengia vienos šalies ribas, o neteisėti saitai tarp verslo ir politikos pasaulių nėra vien lenkiška specifika). Tarsi laboratorijoje galima bus stebėti, ar ir kaip įmanoma pokomunistinių valstybių desovietizacija, nusikratymas iš „geriausios socialinės santvarkos“ laikų velkamos naštos. Jeigu eksperimentas pavyks, verta bus pamąstyti apie jo atkartojimą... ❧

Senato posėdžių salės prezidentimas. Varšuva

Michailas Gasparovas

(1935–2005)

Nuotrauka iš novayagazeta.ru

Išėjus pirma Jurijui Lotmanui, visai neseniai Vadimui Vacuro ir Sergejui Averincevui, o dabar Michailui Gasparovui, tampa aišku, kad pamažu išeina rusų (ir ne tik) humanitarų karta. Tai karta, turėjusi ir tebeturinti garsių vardų, gimusi 1925–1940 m., patyrusi „didžiosios istorijos“ prisilietimą ir smūgius, atradusi tvirtą ir gyvą vietą humanitarinės minties istorijoje. Nemažiau svarbu, kad šie žmonės sukūrė orią akademinę ir žmogišką laikyseną neįautriais orumo žavesiu ir būtinumui laikais. Tą laiką ir išlikimo jame strategiją geriausiai apibūdina vienas Gasparovo mėgstamų anekdotų. Sėdi du Berlyno ir Vienos gyventojai 1918 m. apkasuose. Berlynietis sako: „Padėtis rimta, bet nebeviltiška“. Vieniškis atšauna: „Padėtis beviltiška, bet nerimta“.

Jei ieškotume šios kartos žmonių, susaistytų neformalių ryšių ir dažnai priklausančių skirtingoms mokykloms, mokslinės veiklos ir buitinių poelgių bendro vardiklio, juo galėtų būti žodis „forma“. Sąmoningas santykis

su bet kuria forma, pagarba jai ir jos troškimas. Priekaištai vienų kitiems taip pat sukosi aplink ją. Gasparovas ironizuodavo, kai Averincevui pokalbiuose ir spaudoje išsprūsdavo formos *Zeitgeist*; kai Lotmanas įtardavo slypint už jos *tiesa*, Aleksandras Piatigorskis pyko, o Mamardašvilis yra sakęs: „tiesa – tai manęs neįkvepianti problema“.

Formos tyrinėjimas jiems virto ne tik moksliniu apsisprendimu, bet ir etine pozicija. Kai istorija siūlė arba normatyvinę įsako ir (ne)paklusnumo poetiką, arba amorfišką socialinę nebūtį, jie ėmėsi savotiškos formos sargybos. Daugelio pasirinkta niša, – tai laike ir kultūroje nutolusios kalbos, dažnai „mirusios“ (lotynų, senoji graikų, hetitų, senoji slavų, sanskritas ir kt.) bei „mažieji“ autoriai ir žanrai.

Panašų formos patosą stebime tais pačiais laikais ir kitur: užjūry, kur Naujosios kritikos žygį septintame dešimtmetyje vainikavo Jeilo mokyklos šlovė, ir Europoje, pirmiausia Prancūzijoje. Tačiau metodologinis sinchro-

niškumas turi skirtingą vidinį kontekstą. Anglosaksams ir prancūzams tai buvo veikiau kairuoliška strategija, o tuometinėje Rusijoje šios „formalios“ paieškos turėjo konservatyvų pobūdį, nepaisant retorikos ir būtinų nuorodų. Gasparovas drauge su kitais atliko savotišką kultūros formų archeologiją, kėlė vos išžiūrimą tolimą kultūrinį sluoksnį į šviesą ir tvirtino jį.

Gasparovas pats yra nusakęs savo „stiklinį“ santykį su kalba ar kūrinium – būti permatomam, dirbant su visada kitoniška kalba, kūrinium, laikais nepalikti savo paties pėdsakų. Filologija, pagal jo paplitusį posakį, – tai pirmiausia „supratimo tarnyba“. Šią maksimą jis taikė skirtingoms sritims – antikinei literatūrai, eilėdarai, bendrajai poetikai ir vertimams. Todėl jam (tai nėra būdinga visiems čia minėtiems autoriams) tokį didelį nepasitikėjimą kėlė vis populiarėjusi dialogiškumo tradicija. Dialogą jis suprato kaip dviejų egocentrizmų susitikimą-kvotimą – pavyzdžiui, rašančio „paties-savęs-klausančio“ Derrida ir skaitančio autoritarinio Bachtino.

Nepaisant dažno dekonstrukcijos painiojimo su destrukcija ir skeptiško požiūrio į literatūros teorijos sąjungas su kitomis disciplinomis, Gasparovas pastaraisiais metais tapo autoriteto figūra jaunesnių filologų kartai, besibūriuojančiai aplink tokius žurnalus ir leidyklas kaip *Novoje literaturnoje obozrenije*. Jis atliko eksperto ir lygio kamertono arba „vyriausiojo kultūroje“ vaidmenį – taip buvo pavadinta po Brodskio mirties ištuštėjusi vieta.

Būtent ši karta įvertino nebuvusio jokių universitetų garbės daktaru Gasparovo vietą humanitarinėje kultūroje aplinkiniu keliu – įteikdama literatūros premijas už „Straipsnių

rinktinė“ (1997, Mažasis Bookeris) ir žurnalinę knygos „Užrašai ir išrašai“ variantą (1999, Andrejaus Belo premija). 1995 m. išleista „Įdomioji Graikija“ tapo perkamiausia knyga, o 2003 m. pasirodė vertimų knyga „Eksperimentiniai vertimai“, kurioje Gasparovas ėmėsi rizikingo ir mažai tikėtino iš jo būdo ir patirties filologo konspektinio lyrikos vertimo.

Kadaise formalistai, kalbėdami apie literatūros tradiciją, teigė, kad tradiciją perduoda ne tėvas sūnui, o dėdė sūnėnui. Pats Gasparovas paklaustas, iš ko mokėsi, atsakė: „iš knygų“, ir išgirdęs: „aišku – rastinukas“, pritarė. Nežinia, kaip toliau vyks jo paties ir jo kartos humanitarų atstovaujamos tradicijos skleidimas. Tačiau kone kiekvienas jo ir ne jo „rastinukas“ vi-

liasi nueiti orų kelią, kurio pabaigoje pasirodytų pagarbūs ir dėkingi jei ne tiesioginių mokinių, tai „rastinukų“ ir dukterėčių veidai.

Labai trumpa bibliografija

Античная литературная басня (Федр и Бабрий), Москва: Наука, 1971;

„Латинская литература между империей и папством; Время расцвета“, in: *Памятники средневековой латинской литературы X–XII веков*, Москва: Наука, 1972;

Поэзия вагантов, [vertimas, komentarai], Москва: Наука, 1975;

Аристотель, „Поэтика“, [vertimas, komentarai], in: *Аристотель и античная литература*, Москва: Наука, 1979;

Очерк истории русского стиха: метрика, ритмика, рифма, строфика, Москва: Наука, 1984;

Очерк истории европейского стиха, Москва: Наука, 1989;

„Античная риторика как система“, in: *Античная риторика*, Москва: Наука, 1991;

Л. Ариосто, *Неистовый Роланд*, [vertimas], t. 1–2, Москва: Наука, 1993;

Избранные статьи, Москва: Новое литературное обозрение, 1995;

Занимательная Греция, Москва: Новое литературное обозрение, 1995;

Записи и выписки, Москва: Новое литературное обозрение, 2000;

Экспериментальные переводы, Санкт-Петербург: Гиперион, 2003.

Natalija Arlauskaitė

Rimvydas Šilbajoris (1926–2005)

Aldonos Krusevičiūtės nuotrauka

Netekome Rimvydo Šilbajorio, vieno iš trijų didžiųjų lietuvių literatūros kritikos vyrų, XX a. antroje pusėje formavusių mūsų skaitytojų skonį, į lietuvių literatūrą žvelgusių platesnėje perspektyvoje. Pirmasis išėjo Albertas

Zalatorius, antrasis netikėtai mus paliko Vytautas Kubilius, o dabar žinia apie Rimvydą Šilbajorį.

Pirmą kartą šį kritiką pamačiau dar sovietiniais laikais, kai jis skaitė paskaitą Vilniaus universitete Vinco Krėvės auditorijoje. Salė buvo pilna, oratorius puikus, pasakota apie tuomet dar menkai pažįstamą išėivijos literatūrą. Sėdėjau ir negalėjau suprasti, kaip jam išeina taip protingai kalbėti. Tik vėliau pamažu supratau, koks solidus buvo išėivijos literatūros kritikos kontekstas, kokius rimtus klausimus kėlė Vytautas Kavolis,

kaip reikliai skambėjo Alfonso Nykos-Niliūno kritinis žodis.

Rimvydo Šilbajorio literatūros kritika jungė du skirtingus polius; jis simpatizavo racialesniam literatūros aptarimui, buvo gerai perpratus rusų formalistų ir struktūralistų pažiūras, bet tuo pat metu jis išliko laisvesnės, eseistinės kritikos šalininku. Pastarasis polius gal dar ryškiau atsiskleisdamas paskaitų, viešų pasisakymų metu labai artistiskai cituojant poezijos ištraukas, nuolat prisimenant jo ypač mėgtos rusų poezijos eilutes.

Apie ką rašė Rimvydas Šilbajoris? Paprastas testas – kokie autoriai daugiausiai cituojami jo literatūros kritikos rinktinėje „Netekties ženklai“ (Vilnius, „Vaga“, 1992)? Pateikiu sąrašą neatrinkdamas, abėcėlės tvarka: Aistis, Avyžius, Bradūnas, Degutytė, Donelaitis, Dostojevskis, Geda, Kati-

liškis, Kristus, Algirdas Landsbergis, Mackus, Maironis, Just. Marcinkevičius, Mykolaitis-Putinas, Nyka-Niliūnas, Pasternakas, Radauskas, Stalinas, Škėma, Vaičiūnaitė, Tomas Venclova. Iš pirmo žvilgsnio abėcėlinis chaosas? Anaipol, labai iškalbingas pavardžių sąrašas su interesų zonomis, angažavimusi, pomėgiais. Kristus ir Stalinas – tai nuorodos į politinį literatūros kritiko išsipareigojimą, du rinktiniai rusų autoriai – patys tikriausi meninės kokybės orientyrai, kuriais pasitikima, senoji lietuvių literatūra, kaip tekstai anuomet laukę naujoviško perskaitymo, atidus iški-

liausių išėivijos autorių – poetų, prozininkų, dramaturgų – kūrybos aptarimas, keliant aukščiausius meninius reikalavimus, ir nuolatinis geranoriškas dėmesys sovietinėje Lietuvoje pasirodančiai literatūrai, beje, neleidžiant jai užsimiršti savo formų ir stilių ieškojimuose.

Kaip teko patirti bendraujant su Rimvydu Šilbajoriu, ypatingą simpatiją jis juto Henrikui Radauskui. Pokalbiai apie šį poetą išprovokavo ir vieną literatūrinį nuotyki. Anykščiuose vykusiame Šviesos-Santaros suvažiavime išdrįsime surengti viešą improvizuotą pokalbį apie Henriką Radaus-

ką, kuris buvo „atliktas“ restauruotoje koplyčioje. Gera pamenu išpūdingai skambėjusį Rimvydo balsą, žaismingą poezijos citavimą ir dialogo lengvumą, kuri gali palaikyti tik labai šiltas, jaukus, savo nuomonės neprimetantis pokalbio partneris.

Vienas iš paskutiniųjų stambių Rimvydo Šilbajorio darbų – trumpa lietuvių literatūros istorija anglų kalba (išleista 2002 m.), kurioje taikliai pristatoma lietuvių literatūros raida ir kuri bent iš dalies apibendrina šio iškilaus kritiko literatūrinės pažiūras.

Saulius Žukas

Vladimiras Toporovas (1928–2005)

*Jau insirėdė in aukštą kalnelį
In tamsių žemelį...*

*Уже собрался на высокую горку,
В темную землю...*

Išėjo į „aukštąjį kalnelį“, kur šviečia deiveitulis¹, mūsų visų Lietuvos bičiulis Vladimiras. Gera buvo žinoti jį esant, turėti sau bičiulį, kilusį iš tautos, su kuria mus sieja tokie prieštaringi, bet, matyt, amžini ryšiai. Jų apibūdinimui tinka alogiška, negailėtinga, bet, matyt, teisinga formulė *savas/išdavęs/blogiau/svetimo*. Ši tauta geba sukurti literatūrinę brangenybę, pavadintą *serebrianyj vek*, ir tuo pat metu vykdyti Kražių skerdynes, visą laiką balansuodama ant chaoso ribos tarp Dostojevskio „Biesų“ ir dekabristų, tarp Ivano ir Aliošos Karamazovų. Tik tokių mitinių kultūrinių herojų kaip Vladimiras Toporovas dėka rusiškoji stichija nesunaikina pati savęs, tik jų dėka, bent jau kūryboje, yra pasiekiamas proto ir sąžinės, talento ir

¹ „Mėnulis“ (Pelesa).

Nuotrauka iš Lietuvių kalbos instituto archyvo

atsakomybės darna, ir giliausios dvasinės *smutos* laikotarpiu įrodanti rusiškojo kultūrinio genijaus gajumą.

Nekalbėsime čia apie Vladimiro Toporovo įnašą į kalbos mokslą apskritai ir baltų kultūrą konkrečiai – tą geriau

atliks jo mokiniai ir sekėjai. Vladimiras Toporovas Lietuvą yra pavadinęs atkampiu Europos draustiniu, „senbių krautuvėle“ (лавка древностей), kur geriausiai išlikusi Senosios Europos archaika. Dingojas, kad jei reikėtų nupiešti paveikslą su taja „senbių krautuvėle“, tai joje už pardavėją ar netgi šeiminingą labiausiai tiktų Jo Mylista Vladimiras – tenai, tarp tų senbių prietemoj besisukinėjantis, gudriai ir draugiškai blykčiojantis akinių stiklais... Tad gal nebus didelė pražanga pavadinti Vladimirą Toporovą baltoslavų – šis senovinis terminas leistų geriausiai apibūdinti jo giluminį, ne vien mokslinį ar profesinį ryšį su baltiška archaika, pagimdžiusį genialią įžvalgą apie slavų kalbų (o tikriausiai ir etnos) kilmę iš pakraštinių baltų dialektų.

Tačiau dabar, akistatos su amžinybe akimirka, norėtusi kitko – norėtusi paliesti mus palikusio bičiulio dvasinės evoliucijos kelius, būdingus tai daliai sovietinio laikotarpio rusų inte-

ligentijos, kurios moralinės šaknys išliko nepažeistos, kuri nepasidavė nei bedievystei, nei imperinio mąstymo pagundoms.

Pirmieji Vladimiro Toporovo darbai – pabrėžtinai preciziški, racionalūs, be jokių ideologinių užuominų. (Štai kaip skamba vieno pagrindinių jo veikalų pavadinimas: „Slaviškosios kalbinės modeliujančiosios sistemos“.) Sunku pasakyti, nepažįstant žmogaus iš arčiau – tą galimybę turėjo turbūt tik jo artimiausios aplinkos žmonės, bendradarbiai ir aspirantai, – ar tai prigimtinė sąžiningo mokslininko, į pirmą vietą statančio *ratio* pozicija, ar pabrėžtina distancija, atoki laikysena nuo brukamų ideologinių dogmų.

Polinkį žvelgti plačiau, į pažinimą įjungiant ir intuicijos galias, rodė Vladimiro Toporovo ir Viačeslavo Ivanovo (pravardžiuojamų „могучая двойка“) sukurta originali metodologija, kur, kitaip negu vakarietiškojo struktūralizmo ir jo atšakos Rytuose – Lotmano (Tartu) mokyklos, – semantinės konstrukcijos buvo gaivinamos dvasinės kultūros grėžinių syvais – prisiminkime kad ir Vladimiro Toporovo nuolatinį dėmesį Dostojevskio kūrybai, jo personažams. Maždaug tuo laikotarpiu (1972) pasirodo jo straipsnis kukliu pavadinimu „Pastabos apie baltų mitologiją“ (galėjęs tapti, deja, netapęs, lūžio tašku baltų religijos tyrinėjimuose, iki šiol niekaip neišsipaigiriojančiuose iš materialistinių pagirių, – jame rekonstruotas senosios baltų religijos tipologinis modelis, leidžiantis ją priskirti prie archaiškiausių, pramonoteistinių religijų rato). Straipsnyje vengiama teologinės terminijos, pakeičiant ją sausoka, neutralia leksika, skirtinga nuo įprastinės teologinės kalbėsenos – neužmirškime, tai dar tik 1972-ieji...

Į viešumą Vladimiro Toporovo ideo-

loginės nuostatos išeina, pasaulėžiūra atsiskleidžia – atsimename kaip tai buvo netikėta – jo įžymiajame veikale „Kalba ir kultūra: apie vieną žodį-simbolį“². Būdinga, kad šis žodis – tai baltiškasis *švent-* ir slaviškasis *svet-*, o veikalas dedikuotas Rusijos krikščionio 1000-mečiui. Turbūt pirmą kartą sovietinėje mokslinėje spaudoje pasirodė toks atvirai teigiantis, netgi adoruojantis krikščionybę bei jos kultūrinį paveldą visoje jos intelektualinėje galybėje bei grožybėje tekstas. Pasirodė tuo tamsiuoju SSRS agonijos laikotarpiu, kai, tarsi jausdamas artėjantį galą, bolševikinis dinozauras sugriežtino savo gniaužtus – devintame dešimtmetyje vėl pradėta į kalėjimus sodinti (ir žudyti) kunigus, stiprinti disidentų persekiojimus. Lietuvoje inteligentija susigūžusi tylėjo, lietuviškasis KGB – abejotina, ar Maskvos nurodymu, greičiausiai savo iniciatyva, – ėmėsi beprecedentės akcijos prieš katalikišką inteligentiją, siekdama užkirsti kelią viešam ir plačiam krikščionio 600-mečio šventimui. Vienu ypu, per savaitę, atliekama per 200 kratų, suimami ir tardomi katalikų aktyvistai, keliamos bylos. Ir štai tuo metu pasirodo Vladimiro Toporovo studija, kur sakoma: „Lietuvos krikščionys reišė, kad nuo XIV a. pabaigos visa Europa tapo krikščioniška ir taip buvo padėti pagrindai naujam Europos žmonijos gyvenimo etapui – christianizuotos istorijos, užpildytos nauju turiniu ir turinčios naujų tikslų [...]. Kad ir koks būtų tolesnis krikščionybės likimas Rytų Europoje, jos paveldas tapo neatskirama dvasinės kultūros dalimi ir čia – galbūt *ypač* [kursyvas, – V. T.] čia“. Tolesnę Lietuvos valdovų politikos krikščionybės atžvilgiu analizę reikėtų įtraukti į mūsų istorijos vadovėlius – taip glaustai ir

² *Balto-slavianskie issledovanie*, Moskva, 1986.

tiksliai aptartos mūsų valstybės santykių su krikščionyste istorijos niekur neteko skaityti: „Valstybinis ir politinis blaivumas, praktiškumas ir lankstumas, [...] platus geopolitinis akiratis“, – štai taip apibūdinami to meto mūsų valdovai Mindaugas, Gediminas, Algirdas su Kęstučiu, Vytautas ir Jogaila. „Išmintingos ir toliaregės politikos krikščionybės atžvilgiu dėka Lietuvai pavyko ne tik išlaikyti savo valstybingumą, bet ir sukurti stiprią bei galingą karinę organizaciją. Dar svarbiau, matyt, yra tai, kad XIV a. gale Lietuvos valstybė sukaupė tam tikrą atsparumo atsargą, laidavusią jai reikiamo pasirinkimo reikiamu laiku galimybę. Tik pašalinis stebėtojas gali aiškinti atsitiktinumais „nelauktą“ Lietuvos iškilimą ir jos virsmą beveik galingiausia jėga šiame Rytų Europos regione – jos vieninteliu varžovu buvo besikurianti Maskvos Rusia.“

Visa tai pasakyta juodaisiais 1986-aisiais. Nežinia, ar kada įstengs Lietuvos politikai (gal atsiras ir tokių) atleisti Rusijai visus ribentropų-molotovų paktus vien už šiuos vieno sąžiningo ruso žodžius. Prie šito dera ir Vladimiro Toporovo elgesys jau naujaisiais laikais, kai dėl Sausio 13-osios jis atsisakė SSRS valstybinės premijos. Ne veltui pirmu Aleksandro Solženicyno asmeninės premijos laureatu tapo jis – Vladimiras Toporovas.

Deus meus, amor meus.

Tu totus meus, et ego totus tuus.

Garbė tau, broli Vladimirai, už Tavo sąžiningą tarnystę mokslui ir padorumui, už rusiškai plačią ir lietuviškai jautrią krikščionišką sielą, už tavo ryškų ir šviesų buvimą tarpe mūsų...

Algirdas Patackas

Naujieji totoriai

EGIDIJUS VAREIKIS

Kad ir kaip vertintume islamą šiandien ar praityje, kokį „tikrąjį“ jo veidą laikytume priimtinu, svarbiausias klausimas yra vis vienas ir tas pats – o kas gi bus toliau, koks mūsų santykis su islamu laukia artimiausioje ateityje? Ar vos kelios kartos skiria pasaulį nuo totalios islamizacijos, ar?..

Šiandieniai politologiniai, politiniai ir šiaip sau pramoginiai svarstymai labai įvairūs. Nesunku duoti nuorodas į gausybę nevienodo rimtumo studijų apie šiandieną – kaip preliudiją globaliai islamo ekspansijai ir kaip apie paskutiniausias politinio islamo konvulsijas Azijoje ir Vidurio Rytuose.

Šiometiniame straipsnių cikle jau kalbėjau apie islamo raidos prognozių reliatyvumą. Tačiau krikščioniškajam pasauliui, ypač euroatlantinei jo daliai įsitikinus, kad istoriją galima ne tik planuoti, bet ir valdyti, natūraliai kyla klausimas – o ko gi mes norime, kokios raidos islamui bent jau linkime ir kaip tuos linkėjimus paversime realybe?

Islamo pasaulis, jei jis nori nukariauti krikščioniškąjį, atmintiną rugsėjo 11-ąją padarė lemtingą klaidą. Skaudžiai įgėlė, rimtai išpėjo, bet... nieko daugiau. Pasislėpė Afganistano kalnų urvuose. Euroatlantinis regionas suprato, kad terorizmas, paremtas citatomis iš Korano, yra pavojinga negailestinga griaunamoji jėga, prieštaraujanti ilgai puoselėtai ir propaguotai krikščioniškųjų vertybių bei euroatlantinės Pasaulio Tvarkos sistemai. Osama bin Ladenas juk nepasakė, ką norėjo padaryti: pradėti civilizacijų karą, patikrinti euroatlantinės civilizacijos, o gal ir islamiškojo pasaulio reakciją? O gal šiaip pasišaipyti...

Politikai iki šiol nesutaria – ar tikrai prasidėjo civilizacijų konfliktas, ar

tai tik nesusipratimas, ar minėtasis bin Ladenas yra naujosios politikos genijus, ar tik eilinis žiaurus nusikaltėlių gaujos vadeiva?

Ir dabartiniams Vakarų politikams, ir islamistams kalbėti apie civilizacijų konfliktą labai neparanku. Vakariečiai tvirtina, kad universalios žmogiškosios vertybės tiesiog nepalieka erdvės civilizaciniams nesutarimams, o islamo ideologai ir mulos su ajatolomis cituoja Koraną, įrodinėdami, kad islamas visai neagresyvus ir negalima nieko bloga pamanyti apie piligrimus į Meką ar Europos miestuose ksenofobiškose bendruomenėse užsidariusius jų tikėjimo bendrus. Visa tai tiek pat juokinga, kaip bandyti vieniem sakyti, kad ir Hitleris, ir Stalinas formaliai buvo krikščionys, o kitiems įrodinėti, kad Šventajame Rašte neraginama naikinti žydų ar siųsti žmones į Sibiro lagerius.

Matyt, teisingiausiai pastebėjo išyminis Francis Fukuyama, sakydamas, kad tarp islamo ir krikščionybės nevyksta jokie karo, o esama tik konflikto tarp fašistuojančio islamo ir vakarietiškos pilietinės bendruomenės. Islamo fašizmą „istorijos pabaišos“ sąvokos išradėjas apibūdina kaip radikalią antimodernią doktriną, siekiančią islamo technologinį atsilikimą pateisinti tuo, kad modernybė yra neva nemoralinė ir griautina. Fukuyama nemano, kad tai panislamistinis reiškinys ir nurodo savaip suprantamą jo priežastį. Agresyvi vahabitinė islamo atmaina, kurios ideologija remiasi Saudo Arabijos valstybės ir naftos pinigais, leidžiantys tą

ideologiją propaguoti, kai kurių islamo valstybių valdžios silpnumas bei krikščioniškų bendrijų tolerancija – štai ir viskas, kas pagimdė bin Ladeną. Pakirtus bent vieną iš trijų minėtų atramų, fašistuojantis islamas neteks didesnės dalies savo įtakos. Islamas nėra politiškai konsoliduotas. Praėjusiame šimtmetyje nepavyko sutelkti net panarabiškos bendrijos, ką ir kalbėti apie panislaminių. Fašistuojantis islamas per silpnas, kad sukeltų civilizacijų karą, bet pakankamai stiprus, kad sėtų nepasitikėjimą ir baimę.

Primesti islamą jėga, techniškai nukariauti Europą ir JAV šiandien neįmanoma. Fizinę apsaugą nuo terorizmo priemonių galima sugalvoti. Teroristinis karas – brangus malonumas – euroatlantinė bendrija aki-vaizdžiai turtingesnė už „blogąsias šalis“. Euroatlantinis pasaulis turi būti kiek įmanoma labiau nepriklausomas nuo islamiškų resursų ar nuo tų šalių politinių sprendimų, tada nebeliks „malonių už naftą“ faktorius. Islamo ekonomika, bankų sistema mažai tegali konkuruoti be jau ne kartą minėto naftos veiksnio. Vakarietiška pilietinė visuomenė, gyvenanti apsisprendimo, laisvės ir biurokratinės tvarkos harmonijoje savaime yra atspari bandymams tą harmoniją ar-

dyti. Rugsėjo 11-oji parodė, kad išpuoliai prieš vakarietiškų vertybių simbolius ne tiek gąsdina, kiek konsoliduoja.

Niekas iš rimtų politologų nepranašauja kokio nors greito islamo išpopuliarėjimo tarp europiečių bei totalios kontinento islamizacijos.

Netgi atvirkščiai – po to, kas įvyko, pranašaujamos veikiau ksenofobinės nuotaikos ir netolerancija. Tikėtina, kad neliks kitos išeities, kaip tik terorizmą remiančias valstybes bei jų vyriausybes įvardyti civilizacijos priešais ir imtis prieš jas kolektyvinių kovos ar atgrasymo veiksmų. Dabartinis nusištatymas prieš JAV ar šios šalies prezidentą nėra koks nors ženklas, kad europiečiai remia terorizmą ar nori tapti musulmonais. Tai veikiau laikinas antiamerikanizmas, neturėsiantis ilgalaikių pasekmių.

Tačiau euroatlantinė bendrija turi ir silpnų vietų. Religinė indiferencija neskatina ginti savų vertybių, hedonizmas ir individualizmas silpnina bendruomeninės atsakomybės suvokimą, šeimos krizė ir demografinės komplikacijos tiesiog sudaro sąlygas kitų civilizacijų atstovams skverbtis į valdymo ir kontrolės struktūras. Galiausiai kosmopolitizmas „išplauka“ pareigos jausmą ginti savo vertybes. Nėra atsitiktinumas ir tai, kad ir mūsų šalyje nerasis didesnis skaičius žmonių, kurie mano, kad pasipriešinimas fašistuojančio islamo ekspansijai yra lietuvių pareiga. Galbūt šios silpnos vietos ir sugundė teroristus dabar, o jų ateities veiksmai priklausys nuo to, kokias išvadas patys sau pasidarys.

Daugumai islamiško regiono valstybių bus naudingiau visais aspektais – pradedant ekonomika, baigiant morale – bendrauti su euroatlantiniu regionu, negu kariauti. Nuo ekstremalių išpuolių neapsaugotas niekas, tačiau labiau tikėtina ne tokia dramatiška pasaulio raida. Europos valstybėse, kaip matyti iš tendencijų, musulmonams vis dažniau bus ultimatyviai peršama alternatyva – gyventi atviroje bendruomenėje ar tapti įtartinais nepirmarūšiais piliečiais.

Beveik vieningai pranašaujama, kad euroatlantiniame regione susiformuos nauja euromusulmonų kategorija. Tai musulmonai, gyvenantys pagal euroatlantinės bendrijos tvarką. Kalbama apie tuos, kurie gyvena Europoje, bet savęs europiečiais nelaiko – ES

tokių yra apie 15 milijonų.

Politikos teoretikams euroislamams asocijuojasi su prieš kelis dešimtmečius atsiradusiu ir greit išnykusiu euronokomunizmu. Pastarojo ideologai siekė įrodyti, kad komunizmas nebūtinai yra savaiminis blogis, jis gali būti kitoks, be leninizmo, stalinizmo ir brežnevizmo klystelių. Istorija parodė, kad žlugus tikrajam komunizmui, jo europietiška atmaina tapo politiškai nereikalinga. Tad kaip su euroislamais?

Jis – ne vien liberalių Vakarų mąstytojų intelektualinės veiklos produktas. Vis daugiau islamo politologų šį variantą laiko labiausiai tikėtiniu. Štai Basamas Tibi iš Getingeno universiteto teigia, kad Europos musulmonai sugebės suderinti islamą su politiniu pliuralizmu, Bažnyčios ir Valstybės atskyrimą bei individualias žmogaus teises. Tarikas Ramadanas, gyvenantis Šveicarijoje (kelių populiarių studijų apie islamo ateitį autorius), teigia, kad gyvenimas Europoje musulmonams suteikia naujų raidos galimybių. Tradiciškai, kaip teigia šis autorius, islamo teisė dalija pasaulį į du regionus: Dar al-Islam (Islamo Namai) ir Dar al-Harb (Kovos Namai). Euroatlantinis regionas gali jiems tapti Dar al-Shahada (Liudijimo Namai), t. y. čia bus galima deklaruoti ir puoselėti savo vertybes nekariaujant su aplinka, o joje aktyviai gyvenant.

Galima teigti, kad europietiškos musulmonų bendruomenėse gilėja diferenciacija tarp norinčių europėti ir besistengiančių išlaikyti islamo dogmas. Nedrašu teigti, kurių daugiau ir kurie galiausiai triumfuos, tačiau suprantama, kad Europai mieliau ir reikalingiau būtų turėti lojalius islamą išpažįstančius piliečius nei izoliuotas priešiškas bendruomenes.

ES ir JAV turi pakankamai biurokratinių ir administracinių resursų versti musulmonus gyventi atvirosnį gyvenimą. Daugumos islamo šalių silpnumas – geras ženklas europiečiams, nes imigrantus galima saistyti kokiomis nors išankstinėmis sąlygomis gyventi europietišką gyvenimo būdą. Imigrantus reikia skirstyti pa-

gal šalis ir stengtis, kad islamo „integruojantis“ veiksnys būtų tokiu neaptų. Yra daug prielaidų manyti, kad europinė civilizacija neleis gyvenantiems Europoje ar JAV atmesti čionykščių tradicinių vertybių.

Akivaizdu, kad formuojant euroislamą lemiamas vaidmuo gali tekti Turkijai, kuri jau daugelį metų kuria kažin ką labai panašaus, tiesa, savo šalyje. Šiandienis situacijos paradoksas yra tas, kad Turkijoje, ypač jos vakarinėje dalyje gyvenantys musulmonai yra kur kas europietiškesni negu atvykusieji į Vokietiją ar Belgiją. Europos interesas čia būtų neturėti musulmonų per daug, bet turėti tokius, kurie, anot Tariko Ramadano, pripažintų Europą, kokia ji yra, savo tėvyne.

Kai kas gali tarti, kad tai nenauja. „Istorinius“ Europos musulmonus jau turime, pradedant albanais ir bosniais ar Bulgarijos turkais, baigiant Lenkijos ar Lietuvos totoriais. Tačiau tai jau natūralūs europiečiai, nors atsiradę kitomis istorinėmis Europos ir islamo santykių aplinkybėmis. Lietuvos istorijoje turime ne vieną lietuvių ir jų musulmoniškų sąjungininkų bendradarbiavimo pavyzdį. Lenkijoje, beje, buvusioje Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštijoje, pakeliui iš Gardino į Baltstogę gyvena lenkiškoji totorių bendruomenė, čia atsiradusi XVIII a. iš karaliaus Jono III Sobieskio malonės, apdovanojusio totorių bendruomenę už lojalumą valstybei.

Ne viskas taip gražu. Bosnijoje islamo faktorius, kai jo prireikė, tapo bjauraus karo priežastimi. Nestinga pagundų piktnaudžiauti albanų tikėjimu Kosove ar net Graikijoje.

Lojalumas valstybei – vis dėlto labai gražus žodis – gal po kelių šimtmečių tokių lojalių bendruomenių bus daugiau ir jos savitai veiks mūsų gyvenimą. Naujųjų totorių bus kur kas daugiau negu senųjų, bet ir galimybės jiems integruotis bus kur kas didesnės.

Optimistinis scenarijus? Gal jis visai atitiktų šiandienės Europos norus ir galimybes? Gal tada pamatytime kitą islamo veidą – visai ne teroristinį. ❧

Ramybės sala audrotoje Prancūzijoje

Ypatinga pagarba demokratijai ir herbe įrašytu šūkiu „Laisvė, Lygybė, brolybė“ besididžiuojanti Prancūzija drastiškais priemonėmis (ypatingoji padėtis, užsieniečių deportacija!) apgesino liepsnojančius savo priemiesčius. Nuo pat pirmųjų ten grumėjusios audros atgarsių sekiau visas žinias įvairioje žiniasklaidoje visomis man prieinamomis kalbomis. Krito į akis žinių gausa Rusijos informacijos lauke ir menkai slepiama piktdžiuga: „Štai kokie jūsų demokratijos vaisiai!“

Lietuvoje svarbiausia žiniasklaidos informacija visai kita – premjero žmonos nuosavybės įgijimo istorija ir socdemų blaškymasis, stengiantis pridenkti savo vada, tikrąjį valdžios garantą. Atvirai sakant, neabejoju, kad sovietinės nomenklatūros viršūnėje atsidūrusiems visada buvo ir dar esama nemažai galimybių apeiti įstatymus savo naudai, nes vis dar visokiausioje valdžioje sėdi „savi žmonės“. Įpratę būti „lygesni“, jie negali susitaikyti su bandymais teisės požiūriu įvertinti jų veiksmus. Bet, Dieve mano, kaip tai nyku! Visos tos istorijos iš prichvizacijos laikų kelia nuoširdų paprastų, galą su galu durstančių žmonių pasipiktinimą ir pasibjaurėjimą. Veikiausiai skandalo rezultatas bus niekinis – viskas bus užglaistyta, akivaizdi tiesa liks teisiškai neįvertinta, kad ir dėl įsigaliojusios senaties.

Todėl mane daug labiau domina ES, drauge ir Lietuvai vis aktualesnis imigrantų integracijos klausimas. Bet ir jo neketinu čia plačiau nagrinėti. Manau, jog Lietuva, sukūrusi fundamentalų tautinių mažumų teisėms užtikrinti skirtą įstatymą, ras būdų ir su šituo klausimu susitvarkyti. Mūsų tautinės mažumos palyginti neblogai integruojasi ne tik todėl, kad jų nelybiai daug, bet ir todėl, kad valstybė pripažįsta ir remia jų specifinius intere-

sus – norą išsaugoti tradicijas, kalbą, tikėjimą; kad mes nesistengiame jų niveluoti, paversti lietuviais, kitaip negu Prancūzijoje, kur nepripažįstama, kad tautinės mažumos egzistuoja, o visi piliečiai oficialiai (ir, deja, dažnai tik formaliai) laikomi prancūzais.

Manau, kad ta jų bėda iš dalies paaiškinama herbe deklaruojamų šūkių fetišizavimu. Maždaug – visi lygūs, ir gana. Prideda ir pabrėžtinai pasaulietinė Prancūzijos viešoji politika. O juk religija gali žmones atskirti, bet gali ir vienyti.

Pagaliau prieinu prie laiško anraštyje užsimintos ramybės salos. Yra, žinoma, jų ir daugiau, bet šįkart ketinu truputį papasakoti apie vieną. Tai – buvusio prancūzų jūrų karininko, giliai tikinčio kataliko Jeano Vanier įkurta „Arkos“ bendruomenė. NŽ-A skaitytojams, manau, žinoma ir pati bendruomenė, ir jos steigėjas, beje, jis – ir rašytojas. Propaguodamas savo idėjas, jis lankėsi Lietuvoje. Tik primenu, kad „Arka“ – krikščionių ideologijos pagrindu įkurta bendruomenė, kurios pagrindinis tikslas – rūpintis žmonėmis su protine negalia, ne tik gydyti juos bei slaugyti, bet ir sukurti jiems meilės, pakantumo atmosferą. „Arkos“ centrų, vadinamųjų „židinių“, jau esama ne tik Prancūzijoje, bet ir kitose šalyse.

Kodėl man būtent dabar parūpo kalbėti apie „Arką“? Spalio mėnesį, kaip tik prieš suliepsnoję priemiesčių gyventojų neapykantai, mano dukra išvažiavo padirbėti į vieną iš „Arkos“ židinių. Muzikės išsilavinimą turinti, bet neradusi darbo pagal specialybę, ji dirbo reklamos vadybininke ir neblogai uždirbo, tačiau jautėsi ne savo vietoje. Radusi atramą tikėjime, ji lankėsi įvairiose vienuolijose, po rekolekcijų grįždavo atsigavusi.

Vykti į „Arką“ ją paskatino susitikimas su prancūzu Timu Guenard'u, kurio dvi knygas išleido „Katalikų pasaulio“ leidykla. Autobiografijoje „Stip-

riau už neapykantą“ jis pasakoja, kaip ankstyvoje vaikystėje, atstumtas tėvų ir globėjų, pateko į patį gyvenimo dugną, tarp tikrų nusikaltėlių. Atkakliai kabindamasis į menkiausią galimybę realizuoti save, jis įgijo profesiją, o išgarsėjęs kaip boksininkas net pelnė šaunaus „jaunimo dievaičio“ statusą. Atrasti tikrąjį gyvenimo prasmę religijoje (ir asmeninę laimę) jam padėjo apsilankymai „Arkoje“ ir ten sutikti žmonės. Lietuvoje jis pabuvojo, pristatydamas savo antrąją knygą „Viltis iš gatvės“, čia jį mano dukra ir susitiko. Parsinešusi tą knygą su autografu, ji labai susižavėjusi pasakojo apie šitą stiprų, gerumu spinduliuojantį žmogų, mylintį keturių vaikų šeimos tėvą, kurio namuose nuolatos lankosi ir ilgėliau pagyvena prasižengę paaugliai, buvę kaliniai, bandantys išgyti narkomanai ir panašūs gyvenimo aplaužyti žmonės. Ir mano dukra užsiplieskė vykti į „Arką“. Ji ėmė rimtai mokytis prancūzų kalbos, gilintis į įvairią religinę literatūrą. Ir, sutvarkiusi visus reikalingus formalumus, iškeliaavo.

Manau, bet kuri motina supras, koks nerimas mane apėmė per žinių laidas matant degančius automobilius, mokyklas, darželius, parduotuves, girdint, kad užpuolami turistai, kad nesaugu važinėti visuomeniniu transportu ir t. t. Mano dukra atsidūrė „Arkos“ „židinyje“ maždaug už poros šimtų kilometrų nuo Paryžiaus. Telefonu ne visada pavyksta prisiskambinti, elektroniniu paštu irgi ne bet kada galiu susisiekti. Ji nustebė, kai telefonu ėmiau klausinėti, ar nesama kokių neramumų ten, kur ji gyvena. Pasirodė, apie riaušes net negirdėjo, nes televizoriaus nežiūri... Paprašiau sekti žiniasklaidą ir pasisaugoti, jei sumanytų nuvykti į Paryžių. Kiek susisiekdavom, ji vis mane ramino, kad darbo nemažai, bet šiaip viskas labai gerai. Ir pagaliau beveik po mėnesio vėlai vakare, ištaikiusi laisvesnį momentą, ji man parašė ilgoką laišką.

Pasakojo, kad gyvena tarp miškų gražioje nuošalioje vietoje, kad sąlygos gyventi ir dirbti puikios (beje, „Arka“ stipriai remia valstybė), kad „Žvaigždės“ vardu pavadintame name ji turi gražų kambarį, kad sveikai ir gardžiai maitina. „Žmonės čia įdomūs, geranoriški ir gailestingi, rūpestingi, atidūs kitiems. Kalbu apie vadinamuosius asistentus (tai – mes), darbuotojus. Mes – tikras internacionalas, bet dėl to tik smagiai“.

Ji globoja nelabai sunkias ligones, anot jos, „žavingai kvaištelėjusias senutes“. Jos esančios kaip vaikai, tik solidoko amžiaus. Ten yra ir kitas lietuvis (jai pasisekė, – yra su kuo lietuviškai pabendrauti!), vardu Vytas. Jis (beje, taip pat su muziko išsilavinimu, ne tik grojantis, bet ir bandantis

komponuoti muziką) dirba ir gyvena name, vadinamame „Atžala“. Tenyščiai gyventojai – su pačia didžiausia negalia, bet: „...labai mieli namai, neįgaliukai – daugiausia jauni vyrai. Tai – muzikantų namai, yra sintezatorius, visi mėgsta dainuoti ir kai kas groja – kaip tik Vytui. Yra ir dvasingų žmonių. Yra puiki galimybė (kuria jau spėjom pasinaudoti) groti pianinu direktoriaus namuose (nuostabi šeima!). Kiekvienuose namuose yra gitarų!!!“

Vienas neįgaliukas iš Vyto namų prieš 10 dienų mirė, buvo labai gražios Mišios už jį ir atsisveikinimo vakaras – pamatėm „Arkos“ širdies dalelę, kuri labai graži. Kitą dalelę – per didžiąją bendruomenės šventę (ji būna vieną kartą per metus), kai susitikom su Jeanu Vanier. „Arkos“ pa-

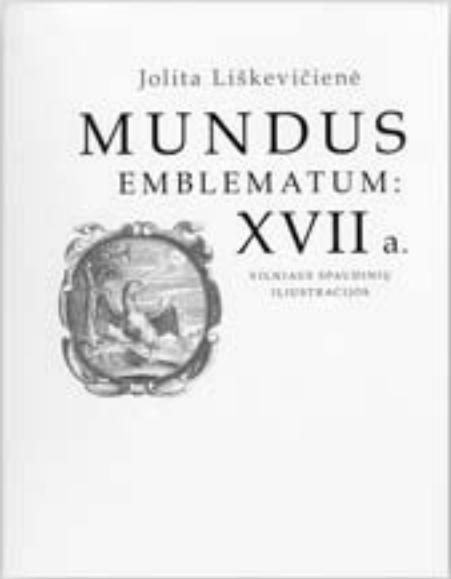
matas – remiasi tikėjimu ir pasitikėjimu Dievu. Tai – „išlaisvinimas per švelnumą“ (pastarasis žodis – vienas svarbiausių, ir dar „priėmimas“).

Tikra laimė, kad esama ir tokios Prancūzijos. Jos pamatas – gilusis tikrasis krikščioniškas tikėjimas, atrama – daugybė visais laikais ten buvusių labai garsių ir nežinomų šventųjų. Ypatinga, atspari ta krikščioniškos meilės skleidimo misija, kurios nesustabdė nei karalių ir aristokratų spindinti tuštynė, nei Didžiosios revoliucijos kraupiausios žudynės, ateizmo siautėjimas, nei visi vidaus ir išorės karai, nei veiks ir dabarties neramumai. Nes pasakyta, kad meilė visa nugali, visa išsveria ir niekada nesibaigia...

Marytė Kontrimaitė

Jolita Liškevičienė

MUNDUS
EMBLEMATUM:
XVII a.

VILNIAUS SPAUDINIŲ
ILIUSTRACIJOS

Jolita Liškevičienė

MUNDUS
EMBLEMATUM:
XVII a. Vilniaus spaudinių iliustracijos

Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2005

Šiuolaikinis mokslas siekia iš naujo peržvelgti „neaktualias“ arba kultūros marginalijomis laikytas dailės sritis, o jo metodologija skatina peržiūrėti nusistovėjusias dailės sampratas. Tam pasitelkiami mažiau su dailė susiję meno reiškiniai, patenkantys į tarpdalykines kūrybos sritis, tokia, pavyzdžiui, yra emblema, jungianti literatūrą ir dailę. Emblemy tyrimas praplečia LDK kultūros sampratą, nes emblema yra vaizdinė vienos ar kitos aktualios to laiko idėjos raiška. Vienos ar kitos emblemos populiarumas ir aktualumas rodo pačios kultūros sanklodą, leidžia tiksliau rekonstruoti vertybinę to amžiaus sistemą.

Allende, Isabel, *Zoro jaunystė*, iš ispanų k. vertė Valdas V. Petrauskas, Vilnius: Alma littera, 2005, 437 p.

Knyga sukurta nustebinti skaitytoją. Vieniems bus staigmena, kad legendinis herojus Zoras – toks blausus jaunuolis, nors augęs tarp ryškiausių personažų. Kiti apstulbs, jog šią paaugliams skirtą kovų, muštynių ir intrigų kroniką parašė Allende, atpažįstama nebent iš subtilesnių ir sudėtingesnių negu tokiai literatūrai įprasta herojų santykių ar keleto žaivių pasakojimo triukų. Treti pasipiktins, kad visiems pažįstamas skambusis Zoro tekste virto literatūrišku Zoru. O kam brangus šviesus didvyrio vaizdinys, teneskaito penkių paskutinių puslapių.

Rasa Drazdauskienė

Arendt, Hannah, *Žmogaus būklė*, iš anglų k. vertė Aldona Radžvilienė ir Arvydas Šliogeris, Vilnius: ALK/Margi raštai, 2005, 311 p., 1500 egz.

Sunku rasti tikresnę politinę filosofiją ir antropologiją už tą, kuri pateikiama šioje *vita activa* studijoje. Apmąstydamą, „ką mes darome“, Arendt tiesiai stoja sveiko proto ir minties tradicijos pusėn: „nors moderniosios mokslinės pasaulėžiūros „tiesos“ gali būti įrodomos matematikos formulėmis ir patvirtinamos technologiškai, jau nebe galima jų išreikšti kalba ir mąstymu... [o] kur tik iškyla pavojus kalbos relevantiškumui, dalykai būtinai tampa politiniai, nes kalba yra tai, kas žmogų daro politine būtybe“ (p. 3). Lietuvių skaitytojas tebestokoja (dar geresnių) „Eichmanno Jeruzalėje“ ir korespondencijos su Heideggeriu vertimų.

Nerijus Šepetys

Barry, A. William, *Rasti Dievą visur*. Šv. Ignaco „Dvasinių pratybų“ vadovas, iš anglų k. vertė Vidmantas Šimkūnas, Vilnius: Katalikų pasaulio

leidiniai, 2005, 176 p., 2500 egz.

Naudingas amerikiečių jėzuito parašytas šv. Ignaco „Dvasinių pratybų“ vadovas, sugriaunantis prietarus apie „Pratybas“ kaip ezoterinį arba tik vienuoliams skirtą veikalą. Pasitelkdamas įvairias gyvenimo istorijas, žymių prozininkų, poetų kūrinių ištraukas autorius stengiasi paaiškinti, pagilinti, apmąstyti Ignaco metodą: išgryninti komunikaciją su Dievu, per individualią patirtį padėti suvokti, kas kyla iš Dievo, o kas – ne iš Jo. Tai praktišku, bet nebanalių patarimų rinkinys apie tai, kaip kasdienybėje rasti Dievą ir formuoti savo dvasinį gyvenimą.

Gediminas Mikelaitis

Burinskaitė, Kristina, *Lietuvos ir Rusijos santykiai XV–XX a.*, Vilnius: Alma littera, 2005, 184 p., iliustr.

Knygos išvaizda iššaukia gilų atodūsi, o tekstas verčia atsisėsti Rūpinotojėlio poza, todėl belieka viltis, kad ją mažai kas teskaitys. Vyniodama amžinai nekintamų Rusijos (rusų tautos) ir Lietuvos (lietuvių tautos) santykius, autorė „įžvelgia tam tikrą dėsninę: kai Lietuva yra stipri, nepriklausoma, tada Rusija – susiskaldžiusi, silpna [...], ir atvirkščiai“ (p. 9). Į tą atvirkščiai sutelkdamą kone visą dėmesį, Burinskaitė sėkmingai laviruoja tarp padrikos sintezės, nuo istorijos atbaidančio vadovėlio ir akiratį siaurinančios apžvalgos žanrų, mėgindama sukurpti banaliai aktualią kompiliaciją. Bandyamas baigėsi nesėkme.

Nerijus Šepetys

Daujotė, Viktorija, *Perrašai*, Vilnius: VDA leidykla, 2005, 300 p.

Senu baltišku vardu pasirašiusios poetės debiutas, kurį jau dabar drąsiai galėtumėm laikyti jos poetinės kūrybos viršūne. Joje kaip kalėdinės žvaigždės spindi trys didžiosios M –

Meilė, Malda, Moteris. Arba – Maldonis, Marcinkevičius, Martinaitis.

Gintautas Plevokas

Filloux, Jean-Claude, *Pasąmonė. Kas tai?*, iš prancūzų k. vertė Lina Perkauskytė, Vilnius: Alma littera, 2005, 128 p., 1500 egz.

Labai naudinga knygelė, idėmiam skaitytojui tiesiai šviesiai parodanti tikrąjį šiandienio „dvasingumo“ veidą. Vadinamojo *Oriental Renaissance* budistuojanti pirmoji kregždė Schopenhaueris gerokai iki psichoanalizės atsiradimo mąstė apie daugybę dalykų, kurie vėliau buvo atpažinti kaip įvairūs sąmonės aspektai. Vėliau ištakas užmiršę psichoanalitikai, bene pradedant Jungu, negalėjo atsidžiaugti Rytuose „atradę“ tai, ką patys tarėsi išmąstę, ir laikė tai savo idėjų patvirtinimu. O pamiršę pastaruosius, šiandieniai „supuvusių Vakarų“ autsaideriai, talkinami Rytų guru, galutinai baigia „išgelbėti“ pasaulį nuo Dievo. *Ex Oriente Lux*, tačiau panašu, jog ši šviesa ne šviečia, o gadina akis.

Monguš Kenin-lopsan

Geertz, Clifford, *Kultūrų interpretavimas*, sud. Arūnas Sverdiolas, iš anglų k. vertė Antanas Danielius, Arūnas Gelūnas, Edgaras Platelis, Ingrida Tatolytė, Vilnius: Baltos lankos, 2005, 368 p., 1000 egz.

Antropologai – ne dulkėti ir akiniuoti džiūvėsiai, o žmonės kaip visi, tik labiau pataikaujantys savo aistroms. Antai Geertzo dažnai minimo antropologijos klasiko Bronislawo Malinowskio dienoraščiai prikimšti erotinių fantazijų ir nuotykių su Trobriando čiabuviemis. Juos atmetus, lieka mokslas. Apie Geertzo dienoraščius nieko nežinome, tačiau polėkis ir autentiškas prašalaičiams paprastai nerodomų dalykų, pavyzdžiui, įstatymo draudžiamų Javos gaidžių peštynių išmanymas liudija

apie spalvingą gyvenimą. Geras stilius ir taikli ironija daro smagiai skaitomus net teorinius svarstymus, nesvarbu, sutinkame su jais ar ne. Pavyzdinis veikalas visiems neabejingiems kultūrai.

Pranas Vildžiūnas

Ivanauskaitė, Jurga, *Miegančių drugelių tvirtovė*, Vilnius: Tyto alba, 2005, 438 p.

Ankstesniuose savo romanuose rašytoja valiodavo įtaigiai sujungti deginančias problemas, tikrus dvasinius atradimus, Rytų religijų bei krikščionybės patirtį. Galima tik apgailestauti, kad ši knyga – labiau prostitucijos, apokaliptinių bei palaido elgesio vaizdinių maukalas. Tai tiesiog „piktminčiavimas“ seksapylais, ego-libido taškais, cunamio nusineštomis gyvybėmis. Neįtikina nei mirties baimė, nei pomirtinio gyvenimo vaizdai, nei Kristaus įžengimas per sapną. Tai plačiausių vartotojų smalsuliui tenkinti skirtas skaitalas.

Rokas Byla

Ivaškevičius, Marius, *Artimas miestas / Close City*, Vilnius: Apostrofa / Teatro ir kino informacijos ir edukacijos centras, 2005.

Kartais rašytojai „nusikala“ stilių, kuris juos pačius nugali ir išsemia. Nuo euroromanų prie eurodramų persimetęs autorius iš banalybių ir klišių klijuoja lyg niekur nevedančių kelionių vadovą, lyg neapsakomai nuobodų avangardinį koliažą. Nieko nauja nesužinosime, veikiau įsitikinsime tuo, ką seniai nujautėme. Kaip manote, kas geriausiai reprezentuoja Švediją? Atspėjote: švedų karalius, Karlsonas (toks vyras su propeleriu) ir neaiškios lyties prostitutė Larsas. Kas ta Švedija? Na, tai šalis, be galo panaši į Daniją. O Danijos įvaizdis, kaip žinia, jau seniai sugadintas vieno dramaturgo, neapdairiai prasitarusio, kad toje karalystėje kažkas negerai.

Merlot-Ponty de Cabernet

Lempertas, Izraelis, *Litvakai*, Vilnius: Versus aureus, 2005, 144 p., iliustr.

Lengvai skaitoma ir gausiai iliustruota knygelė apie Lietuvos žydus, kurią vienu ypu smagiai pakikenant galima perskaityti per vakarą. Tačiau storų, viena ranka vos pakeliamų Oxfordo ir Penquino žinytų laikais ši knyga gali pasirodyti tarsi podukra šalia prabangių savo giminaičių. Pagrindinė mintis – jei jūs, brangus skaitytojau, emigruosite, tapsite pasaulinio masto dainininku, aktoriumi ar fizikos profesoriumi, neišvengiamai sužinosite, kad priklausote po pasaulį plačiai išsibarsčiusios Jokūbo giminės litvakų šakai.

Giedrius Kšivickas

Lietuvos archeologija, t. 28, ats. red. ir sud. **Algirdas Girininkas**, Vilnius: Diemedžio leidykla, 2005, 238 p., iliustr., 350 egz.

Straipsnių rinkinys, skirtas Vytauto Urbanavičiaus 70-mečiui, aprėpia bemaž visą praeities akiplotį: nuo poledyninio Lietuvos apgyvendinimo iki XX a. vidurio KGB aukų masinės kapavietės. Tačiau aiškiausiai jis rodo, kad nuo akmens amžiaus lietuviams tradiciškai neįdomu ir nesuprantama niekas, kas nesusiję su medžio sodinimu ir namo statyba. Vos ne centimetro tikslumu atskleidžiama, kaip atrodė akmens amžiaus pastatai ir Viduramžių pilys, aprašoma krašto gamta, tačiau dvasinio gyvenimo mozaika lipdoma iš nesuprastų krikščionybės nuolaužų, nieko nesakančių vienietinių metalo dirbinių ir kadais į gynybinį griovį išmestos lazdos.

Pranas Vildžiūnas

Liškevičienė, Jolita, *Mundus emblematum: XVII a. Vilniaus spaudinių iliustracijos*, Vilnius: VDA leidykla, 2005, 290 p., iliustr.

1998 m. pasirodė Eglės Patiejūnienės knyga *Brevitas ornata*. Šioji – jos sesutė. Abi skirtos tai pačiai LDK em-

blemų temai, tyčia panašiai ir apipavidalintos. Nors emblemų žanras tolimas mūsų kultūrai, jis jau paskutiniu metu traukia ir Europos, ir Lietuvos tyrinėtojų dėmesį. Tiesa, skaitytojas nesužinos nei emblemų atsiradimo, nei išplitimo priežasčių, bet iki valios galės pasimėgauti pačiais kūriniiais – vaizdais bei tekstais. Ras ir gerų paaiškinimų, kaip juos suprasti. Šiam kartui to gal ir užteks.

Pilypas Mikoša

Rimantienė, Rimutė, *Akmens amžiaus žvejai prie Pajūrio lagūnos*, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2005, 526 p., iliustr., 600 egz.

Prireikė bemaž keturių dešimtmečių, kol tarp skoningai parengtos knygos viršelių prasmingai sugulė kadaise į pelkę nugrimzdę raštgaliai, šukės ir žvejų tinklų atplaišos – seniausia dabartinės Lietuvos Pajūrio gyventojų praeitis. O vargti buvo verta – didžioji dalis radinių unikalūs, maža to, rodantys, kad prieš tūkstantmečius čia gyventa toli gražu ne atgrubtnagių beždžionžmogių (ko verti vien stulpinė žmogaus figūra, nepaprastai graži lazda su briedės galva bei medžių žieve dengtos gyvenamųjų būstų grindys). Gerai atliktas darbas, vienas iš nedaugelio, kurį negėda ir kitiems parodyti.

Teofilis Lukoševičius

Vilniaus alibi: *Detektyviniai apsakymai*, Vilnius: LRS leidykla, 2005, 358 p., 1500 egz.

Lietuvių ir skandinavų detektyvinių apsakymų dvikalbiame rinkinyje Vilniaus esama nedaug – Lietuvos sostinės vardą pakeitę Praha ar Katovicais, beveik visus tekstus galėtume spausdinti naujame rinkinyje. Įdomesni (skandinavų) rašiniai detektyvus mažai teprimena, o tradiciškesni (lietuvių) turi blogiausią imanomą bruožą – išvargtą siužetą.

Jonas Naujokas

Aptariamąs knygas galite įsigyti knygyne „Akademine knyga“ (Universiteto g. 4, Vilnius)

Poetiniai dienoraščiai

PALEMONAS DRAČIULA

TRYS LAPKRIČIO GIMTYS

Lapkritis ant mano rankos
Kaip žaltys geltonas rangos.

Lapkritis į mano veidą
Čiurkšlę lietvamzdžio paleido.

Slinko lapkritis per kakta,
Pakabino žiemai rakta.

PAUKŠTKRITIS

I

Ant klojimo baltas gandras
Kleketavo savo mantras.
Atplasnojo kitas gandras –
Visas juodas baisiai mandras.
Ir pradėjo grumtis juodu –
Anei balto, anei juodo.

II

Tarp Charibdės ir Scilės
Pasiklydo dvi zylės.
Bandė skristi į šiaurę –
Vėjai perpūtė kiaurai.
Kai pasuko į pietus –
Plunksnas permerkė lietūs.
Taip ir blaškos dvi zylės
Tarp Charibdės ir Scilės.

RUDENIO GALAS

Ruduo įsliūkino į širdį,
Lapus sukrovė –
Ten ir smirdi.

GRUODIS KAIMANŲ SALOSE

Riebūs du rykliai į krantą
Tempia Paskenduolės mantą.

Jei ryklys turėtų sraigta,
Tai lakūnams būtų baigta.

Kas dugnu Atlanto darda?
Tai ryklės žiaumoja skarda.

Is tiesų... juokinga...

Šiąnakt gimė
Jėzus Kristus,
Lopšį lanko
daug turistų.
Ieško asilo
ir jaučio,
Nes išganymo
nejaučia.

Palemonas Dračiula

*Naujojo Židinio-Aidų redakcija
savo skaitytojams ir rašytojams
linki
maldingų Kalėdų ir linksmų Naujųjų!*